

Львівський державний університет внутрішніх справ
Фонд Ганса Зайделя

БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

*Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції*

21 червня 2013 р.

м. Львів

УДК 343.43(477)
ББК 67(4Укр)308
Б82

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 10 від 29 травня 2013 р.)

Упорядник
О.М. Балинська
кандидат юридичних наук, доцент

Боротьба з торгівлею людьми: тези доповідей учасників
Б82 Міжнародної науково-практичної конференції (21 червня
2013 р.). – Львів: Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2013. – 208 с.

У збірнику вміщено тези доповідей, з якими виступлять учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Боротьба з торгівлею людьми», що відбудеться 21 червня 2013 р. у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

Видано в авторській редакції.

УДК 343.43(477)
ББК 67(4Укр)308

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2013

БОРотьБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ – СПРАВА УСЬОГО СУСПІЛЬСТВА

Шановні колеги! Радий вітати Вас у Львові на Міжнародній науково-практичній конференції «Боротьба з торгівлею людьми».

На щастя, ми не єдині, кого хвилює ця проблема. Нещодавно у Дипломатичній академії України при Міністерстві закордонних справ відбулася близька за тематикою конференція із залученням фахівців ОБСЄ.

Сьогоднішній захід також обіцяє бути результативним. Адже тривала й успішна співпраця Львівського державного університету внутрішніх справ із Фондом Ганса Зайделя сприяла проведенню наукових форумів різного тематичного спрямування на високому теоретико-прикладному рівні.

Окрім того, тут зібрався колектив однодумців – практичних працівників правоохоронних органів, представників органів влади і науковців вищих навчальних закладів України, Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Польща, Республіки Молдова, Республіки Сербія, Республіки Таджикистан. Для обговорення заплановано надзвичайно важливі питання наукового забезпечення діяльності правоохоронних органів, органів влади, відомчих і громадських організацій у сфері протидії торгівлі людьми, зокрема вивчення можливостей використання в Україні передового досвіду інших країн у цій сфері.

Проблема торгівлі людьми має глибокі історичні й етнонаціональні корені. З давніх-давен такі фундаментальні блага людини, як свобода та особиста недоторканність, були головними об'єктами посягань. Як правило, це відбувалося під впливом історичних подій, коли значні території сучасної України перебували під владою загарбників (ідеться про монголо-татарське ярмо) або коли обмеження, а то й повна ліквідація можливості реалізації згаданих природних благ людини пов'язувалися з існуванням у державі певної форми правління (за часів абсолютної монархії) чи відповідного режиму (за часів тоталітаризму). Свобода й недоторканність людини також були об'єктом посягань з боку окремих осіб, що заробляли на цьому чималі гроші.

Проблема торгівлі людьми не визнає державних кордонів, не розрізняє уже розвинені держави та держави, що тільки розвиваються. Вона максимально адаптована і до бідності, і до розкоші, постає перед народами, які втягнуті у військові конфлікти і які живуть мирно.

Утім, за жодних умов не можна визнати припустимим посягання на свободу та особисту недоторканність людини внаслідок злочинної діяльності, яка завжди викликала негативну суспільну реакцію, оскільки порушувала певні соціальні зв'язки, що призводило до дисбалансу нормальної життєдіяльності членів суспільства.

Нині в Україні та інших країнах Центральної і Східної Європи найбільш поширене використання жінок у легальному та нелегальному сексуальному бізнесі розвинутих країн.

Наша країна є одним із головних джерел надходження «живого товару» сексуальних рабінь на чорні ринки Європи і Азії. За даними Міжнародної організації з міграції, останніми роками понад 400 тис. українських жінок мігрували з країни з надією на краще життя. А фактично аналітики вважають, що майже 7 мільйонів громадян України періодично виїжджають за кордон з метою поповнення свого бюджету. З них понад 2 мільйони – жінки, як правило, віком до 30 років.

Але торгівля людьми – це набагато ширше явище, під цим поняттям розуміють незаконне ввезення до країни мігрантів для некваліфікованої низькооплачуваної роботи в майстернях, удома чи в сільському господарстві, примусовий чи фіктивний вступ до шлюбу «за перепискою», а також купівлю та продаж молодих жінок для роботи в будинках розпусти та стриптиз-клубах, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах або для трансплантації органів тощо.

Державні органи, які покликані боротися з торгівлею людьми, не завжди спроможні адекватно протидіяти цьому прогресуючому виду злочинів із таких причин: правове забезпечення протидії торгівлі людьми потребує постійного пристосування до швидкозмінних вимог злочинного середовища; недостатнє фінансове та технічне забезпечення правоохоронних органів; відсутній механізм скоординованих оперативно-розшукових заходів взаємодії і правоохоронних органів України між собою, і здійснення оперативно-розшукових дій з правоохоронними органами зарубіжних країн. Торгівля людьми, окрім того, потребує і комплексного наукового вивчення.

Однак наукова розробка організаційно-тактичних проблем протидії торгівлі людьми не має системного характеру. Оперативно-розшукова практика підрозділів ОВС щодо протидії торгівлі людьми потребує відповідного теоретичного та правового забезпечення, удосконалення організації й тактики діяльності цих підрозділів.

Успішне виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, значною мірою залежить від постійного вдоскона-

лення професійної майстерності працівників оперативних і слідчих підрозділів, від оволодіння ними науковими методами виявлення та розкриття злочинів. Підвищення рівня організованої злочинності у сфері торгівлі людьми вимагає упорядкування законодавства відповідно до тих суспільних змін, які відбулися останніми роками. Адже торговці використовують науково-технічні досягнення, нові методи й способи вчинення злочинів, тому їх виявлення і доказування вимагає застосування адекватних заходів.

Для виконання поставлених перед правоохоронцями та й, зрештою, усім суспільством завдань потрібно докласти чимало спільних зусиль практиків і науковців. Сподіваюся, наша конференція сприятиме цьому: розроблені рекомендації стануть корисними у запровадженні виважених і конструктивних дій щодо максимально можливого протистояння такому негативному явищу, як торгівля людьми.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи і приємного спілкування!

М.М. Цимбалюк,
*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ
генерал-лейтенант міліції,
доктор юридичних наук, професор*

О.В. Авраменко,
*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник факультету з підготовки слідчих
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЗМЕЖУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ АБО ІНШОЇ НЕЗАКОННОЇ УГОДИ ЩОДО ЛЮДИНИ ІЗ СУМІЖНИМИ СКЛАДАМИ ЗЛОЧИНІВ

Конституція України у розділі II закріпила достатньо широкий та різний за своїм змістом перелік природних та невідчужуваних прав людини. До їх числа зокрема відноситься й право кожної людини на свободу (ч. 1 ст. 29 Конституції України). Одним із злочинних посягань, які грубо порушують це право, є торгівля людьми.

Торгівля «живим товаром» отримала на сьогодні достатньо широке розповсюдження у всьому світі. Як відзначається в багатьох джерелах, кожного року у світі її жертвами стає біля 4 мільйонів людей, що приносить злочинцям близько 7 мільярдів доларів США щорічного прибутку [1, с. 10]. За розміром отримання доходів унаслідок здійснення злочинної діяльності торгівля людьми займає третє місце після торгівлі наркотиками та зброєю.

Включення до Кримінального кодексу України (далі – КК України) ст. 149, яка передбачає відповідальність за здійснення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини, викликало певні труднощі при кваліфікації й розмежуванні її із суміжними складами злочинів. Кваліфікуючи цей злочин, необхідно чітко уявляти собі розмежувальні ознаки між аналізованим діянням та іншими, суміжними злочинами.

Оскільки досить часто торгівля людьми пов'язана з позбавленням волі людини або ж з її викраденням, цей злочин необхідно відрізнити від злочину, передбаченого ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».

Визначивши подібність цих злочинів, простіше провести їхнє розмежування. Подібність полягає, по-перше, в тому, що свобода людини є основним безпосереднім об'єктом у цих складах злочинів. Проте, торгівля людьми завжди посягає на суспільні відносини, пов'язані з честю та гідністю людини, які також є основним безпосереднім об'єктом цього злочину. По-друге, в ознаках суб'єктивної сторони злочину, а, саме, і торгівля людьми і незаконне позбавлення волі або викрадення людини здійснюються з прямим умислом. До тяжких наслідків особа має ставитися з необережною формою вини.

Відмінність цих складів злочинів полягає в тому, що при торгівлі людьми обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета злочину, чого немає у злочині, передбаченому ст. 146 КК України. Торгівля людьми здійснюється з метою експлуатації. Відповідно до п. 1 примітки ст. 149 КК України під експлуатацією людини слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

Відмінність полягає також у здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. Оскільки сутність торгівлі людьми полягає в тому, що з людиною поводяться як з товаром, передаючи її з одних рук в інші за певну плату чи без такої, об'єктивна сторона також характеризується діями по відчуженню особи, які, як зазначалося, також можуть супроводжуватися позбавленням волі та викраденням людини, що має полегшувати здійснення цього злочину.

У випадках, коли торгівля людьми супроводжується захопленням людини, її необхідно також відмежовувати від складу злочину, передбаченого ст. 147 КК України «Захоплення заручників».

Як і з попереднім складом злочину, торгівлю людьми із захопленням заручників єднає основний безпосередній об'єкт, яким є особиста воля людини. Суб'єктивна сторона також характеризується прямим умислом. Як і в торгівлі людьми, у складі злочину, передбаченого ст. 147 КК України, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета. Проте, зміст цієї мети відрізняється від мети здійснення торгівлі людьми. Тут вона має альтернативний характер – спонукати родичів затриманого, державну або іншу установу, підприємство чи організацію, фізичну або службову особу до вчинення будь-якої дії чи утримання від учинення будь-якої дії як умови звільнення заручника.

Об'єктивна сторона також відрізняється, оскільки при захопленні заручника він не передається іншій особі, а, за виконання певних вимог, повертається в середовище звичайного його перебування. Слід зазначити, що, у цьому випадку повернення людини, як і в торгівлі людьми, також супроводжується досягненням певної домовленості щодо передачі людини. Проте, ці злочини відрізняє те, що між викрадачем і особою, у якого перебувала людина, не існувало попередньої взаємної згоди на оплатну передачу людини. При торгівлі людьми, домовленість з особою, якій має передаватися людина, існує, як правило, ще до моменту її захоплення. До того ж, як зазначалось, сам потер-

пілий після передачі за нього викупу, в остаточному підсумку, повертається у своє мікросередовище.

Передача викраденої людини після сплати за неї певного викупу не може розглядатися як торгівля людьми. Тому кваліфікувати вчинене у цьому випадку необхідно за ст. 147 КК України.

Деякі вчені вважають, що випадки торгівлі людьми з метою використання у збройних конфліктах необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів: ст.ст. 27 і 447 як пособництво (чи підбурення) у вербуванні найманців, а також за ст. 149 КК України [2, с. 351].

Це пов'язано з тим, що вербування людини передбачає сплату за її послуги певної плати. Досить часто, в результаті торгівлі людьми людина опиняється в рабських умовах, коли її експлуатують, тобто не оплачують її роботу чи сплачують занадто мало. Усе це могла усвідомлювати особа, яка передавала людину. Такі випадки не можна вважати співучастю у найманстві, оскільки після передачі людини відсутні необхідні для ст. 447 КК України дії, які складають об'єктивну сторону найманства. У цих випадках вчинене необхідно кваліфікувати лише за ст. 149 КК України.

Якщо ж винний, передаючи особу, був переконаний у тому, що подальша участь потерпілого у збройних конфліктах буде оплатною, на що погодився потерпілий, але в подальшому його використовували без оплати, дії злочинця необхідно кваліфікувати таким чином: відповідна частина ст. 149 і ч. 5 або ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 15, ч. 1 ст. 447 КК України (здійснення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини з метою подальшого використання потерпілого у збройних конфліктах, а також замах на співучасть у виді пособництва чи підбурювання у вчиненні найманства).

У випадку, коли торгівля людьми здійснюється з метою сексуальної експлуатації людини, цей склад злочину межує зі складом злочину, передбаченим ст. 303 КК України.

Так само, як і в попередньому випадку, сексуальна експлуатація людини є лише метою цього злочину. У випадку, якщо подальші дії особи, яка отримала людину будуть створювати об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 303 КК України, вчинене нею необхідно кваліфікувати за сукупністю, відповідно, ст. 149 та ст. 303 КК України.

Якщо торгівля здійснюється з метою використання людей у порнобізнесі, цей склад злочину межує зі складом, передбаченим ст. 301 КК України «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів». Якщо особа, яка отримувала з цією метою людину, у подальшому буде вчиняти дії, передбачені ст. 301, скоєне необхідно кваліфікувати за сукупністю статей: ст. 149 та ст. 301 КК України.

У тому випадку, якщо торгівля людьми здійснюється з метою втягнення потерпілого у злочинну діяльність, дії особи, яка, отримавши людину, вчиняє таке, мають кваліфікуватися також як співучасть у вчиненні цих злочинів. Якщо, при цьому, потерпілим є неповнолітня особа, то за наявності необхідних підстав, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів: ст. 149 та ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність».

Якщо торгівля людьми здійснюється з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, цей злочин межує зі складом злочину, передбаченого ст. 143 КК «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин» та ст. 144 КК «Насильницьке донорство». Якщо особа, яка придбала людину, у подальшому здійснює дії, передбачені цими статтями, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю статей: ст. 149 та ст. 143 чи ст. 144 КК України.

Таким чином, для розмежування торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини із суміжними складами злочинів необхідно враховувати всі без винятку об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину та враховувати це під час кримінально-правової кваліфікації.

1. Карпачова Н.І. Вступні зауваження «Запобігання торгівлі людьми на законодавчому рівні – досвід України» / Н.І. Карпачова // Трансатлантичний семінар США–ЄС з питань запобігання торгівлі жінками (9–10 липня 1998 р., Львів, Україна): матеріали семінару. – Львів, 1998. – С. 8–12.

2. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / ответственные редакторы С.С. Яценко, В.И. Шакурн – К.: Правові джерела, 1998. – 1088 с.

М.Ю. Азаров,
*старший науковий співробітник
(Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України)*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ

В Європі, за оцінками експертів майже дванадцять людей на день вмирають, не дочекавшись операції по пересадці органів. Близько 10% операцій в світі по пересадці нирки відбуваються внаслідок торгівлі органами. Торгівля людьми для вилучення нирок, печінки, підшлу-

нкової залози, серця або легенів та ін. і торгівля ними – це реальна загроза світового масштабу. Брак вільних органів для пересадки в донорській системі – сприятливе середовище чорного ринку, де жінки і діти використовуються як живий товар.

Трансплантація – це більше, ніж звичайний лікарський курс лікування, це сподівання більш ніж 100000 пацієнтів, які щороку отримують орган, в результаті благородства незнайомої людини. Інші терпляче чекають донора, щоб потрапити на операцію, яка позбавить необхідності бути приєднаним до апарату і продовжить життя.

Торгівля людьми з метою відняття їхніх органів, тканин або клітинного матеріалу для наживи є найбільш латентним злочином, їх величезна кількість не виявляється, що перетворює цю незаконну діяльність, на дуже прибуткову.

На сьогодні в Україні, є ознаки, які вказують на розширення «чорного» ринку органів і тканин людини. Недоліки у законодавстві, яким регулюється пересадка органів, і пов'язані з цим комерційні інтереси, корупція і шахрайство створюють підґрунтя для розвитку незаконної торгівлі органами людини. Такі злочини вже вийшли за межі національних, тому боротьба з ними вимагає скоординованих зусиль світової спільноти.

Особливістю вчинення злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини є участь, як правило, не менше трьох сторін – донора, реципієнта та особи (осіб), що здійснює трансплантацію або вилучення органів чи тканин людини. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини вчиняються медичними працівниками – лікарями, які всупереч закону виконують операції за відсутністю ліцензій на здійснення такої медичної практики.

Для вилучення у людини органів чи тканин шляхом примушування або обману, характерним є вчинення їх організованими злочинними групами, до складу яких можуть входити медичні працівники (лікарі швидкої медичної допомоги, анестезіологи-реаніматологи, хірурги, операційні сестри, судово-медичні експерти та ін.), а також особи, які не входять до числа медичних працівників, та належать до кримінальних структур, що спеціалізуються на вчиненні таких злочинів.

Таким чином, злочини у сфері трансплантації органів або тканин людини детермінуються певними негативними факторами, зокрема: наявністю «тіньових» схем роботи медичних установ, відсутністю всеукраїнського банку органів і тканин, загальнодоступності медичної допомоги, недостатньою кількістю клінік з пересадки органів, недостатнім рівнем розвитку вітчизняних клінік з трансплантації органів, недоліками у діяльності медичних установ, неправильним уявленням у суспільстві

про донорство, недостатнім розвитком у суспільстві принципів гуманізму, а також практики добровільних пожертвувань, відсутністю системи заохочення фізичних осіб за добровільне пожертвування органів, існуванням «трансплантаційного туризму» (продаж органів і тканин при виїзді за кордон), наявністю «чорного ринку» людських органів і тканин, корупцією медичних працівників, скрутним матеріальним становищем осіб, які пропонують власні органи на продаж, чутками про викрадання людей з метою продажу їх органів, крадіжками органів хірургами під час планових операцій, відсутністю належної роз'яснювальної роботи медичних установ про правильне донорство (пожертвування органів), недостатнім контролем за діяльністю медичних установ з боку громадських організацій, можливістю заробити на продажі своїх органів, невірою людей у справедливу медичну допомогу, наявністю релігійних заборон, недостатньо суворими санкціями кримінального закону за здійснення незаконної трансплантації органів тощо.

Запобіжна діяльність у сфері трансплантації органів або тканин людини має свої особливості, тому повинна бути адекватною до усунення або нейтралізації причин і умов, які обумовлюють учинення злочинів у цій сфері.

До системи заходів запобігання злочинам у сфері трансплантації органів або тканин людини належать:

а) заходи, спрямовані на усунення чи нейтралізацію причин і умов злочинів у цій сфері;

б) заходи щодо конкретних осіб (реципієнт – донор – лікар, а у деяких випадках і посередник), які: порушують установлений законом порядок трансплантації органів або тканин людини, або незаконним способом вилучають органи чи тканини, або займаються незаконною торгівлею людськими органами, або є учасниками транснаціональних організацій, які займаються такою діяльністю.

З метою запобігання порушень прав та обов'язків суб'єктів у сфері трансплантації вбачається доцільним:

– укладання договорів: перший – між медичним закладом, який здійснює трансплантацію, та реципієнтом; другий – між донором і реципієнтом; третій – між медичним закладом і донором;

– надання можливості бути донором деяким категоріям засуджених, виключно для проведення родинної пересадки, особливо у випадку, коли така особа є єдиним можливим донором;

– запровадження медично-правових стандартів у трансплантології і створення медичного процесуального кодексу, яким би регламентувались у повному обсязі всі аспекти організації та діяльності суб'єктів правовідносин у медичній сфері;

– запровадження так званої карти донора – юридичного документа, яким підтверджується готовність особи стати донором у разі смерті. Характерною особливістю може бути те, що відомості про це не реєструються, та у разі зміни свого рішення особа може просто знищити документ.

Аналіз рекомендацій ООН та інших міжнародних організацій дозволяє обґрунтувати висновок щодо необхідності:

– оновити деякі положення Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» шляхом ухвалення стандартів, якими регулюється трансплантація органів і тканин, відповідно до Керівних принципів, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я і Всесвітньою медичною асоціацією, організувати двосторонню і регіональну співпрацю на основі розробки загальних стандартів, керуючись конвенціями і рекомендаціями, прийнятими Радою Європи, а також привести національні закони і стандарти у відповідність з цими загальними принципами;

– створити ефективну інформаційну мережу для розслідування, документування та моніторингу даних про торгівлю людьми з метою вилучення органів і тканин людини, а також забезпечити двосторонню, регіональну і міжнародну співпрацю між правоохоронними органами, що здійснюють боротьбу з цими злочинами.

О.В. Баганець,

адвокат, заслужений юрист України,

Почесний працівник прокуратури України,

Президент Адвокатської компанії

«Баганець та партнери»

СТАТУС СУБ'ЄКТА СЛУЖБОВОГО ЗЛОЧИНУ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

Дослідження проблематики законного й обґрунтованого притягнення суб'єкта службового злочину до кримінальної відповідальності завжди було актуальним у доктрині кримінального права. Це обумовлюється потребою приведення кримінально-правової теорії відповідальності суб'єкта службового злочину у відповідність до нового етапу розвитку кримінального законодавства, потребою переосмислення ряду теоретичних положень і постулатів, обумовлених розвитком сучасного суспільства. Актуальність даної теми обумовлена також і про-

блемами практики, яка стикається із значними труднощами при кваліфікації злочинів із суб'єктом службового злочину.

Дане питання неодноразово досліджувалося та висвітлювалося в літературі. Так, зокрема, значний внесок в дослідження окремих аспектів вказаної теми внесли П.П. Андрушко, А.Я. Асніс, Н.В. Янюк, Н.Г. Плахотнюк та інші.

Не розібравшись із статусом суб'єкту службового злочину, неможливо пред'явити правомірне обвинувачення, як того передбачають статті 131, 132 Кримінально-процесуального кодексу України (далі за текстом – КПК України). Ефективність дій слідчого по доказуванню статусу службової особи підозрюваного (обвинуваченого), на мою думку, в першу чергу залежить від володіння слідчим самим поняттям «службова особа».

Однак, в чинному кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві існує певна неузгодженість, яка пов'язана з використанням термінів «службова особа» та «посадова особа». Зокрема, як в Кримінальному кодексі України (далі – КК України), так і в КПК України, поряд з поняття «службова особа» вживається інше поняття – «посадова особа» (ст. 95, 96 КПК України, ст. 57 КК України). Перш за все, слід згадати, що в кримінальному праві України поняття «службова особа» протягом 1995–2001 років трансформувалося в поняття «посадова особа», а згодом навпаки. Зокрема, визначення поняття «посадова особа» ще у попередньому Кримінальному кодексі України від 28.12.1960 року жодним чином не відрізняється від поняття «службова особа», яке визначено в чинному КК України від 05.04.2001 року. На перший погляд це може свідчити про тотожність понять «службова особа» і «посадова особа». Проте, це хибна позиція, яка може штовхнути слідчих на поверхове відношення до доказування статусу службової особи. Поняття «посада» і «служба» та «посадова особа» і «службова особа», які вживаються у різних нормативних актах, за змістом не є однаковими. Зокрема, поняття «посадова особа», що міститься в Законі України «Про державну службу» від 16.12.1993 р., та «службова особа», що вживається у КК України, за змістом також не співпадають. Так, відповідно до п. 1 примітки до ст. 364 КК України *службовими особами* є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням *організаційно-розпорядчих* чи *адміністративно-господарських* функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким

особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом [1]. Натомість, відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про державну службу» **посадовими особами** вважаються керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законом або іншими нормативними актами покладено здійснення **організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих** функцій [2].

Виходячи з вищенаведеного, визначення поняття «службова особа», яке вживається в КК України, і поняття «посадова особа», яке наводиться в Законі України «Про державну службу в Україні», за змістом є **сумісними поняттями**, які знаходяться у відношенні часткового співпадіння. Визначення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків надав Пленум Верховного суду України в своїй постанові «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року № 5. Зокрема, частинами третьою, четвертою та п'ятою пункту 1 вказаної постанови передбачено, що **організаційно-розпорядчі обов'язки** – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів, їх заступники, особи, які керують ділянками робіт. **Адміністративно-господарські обов'язки** – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном. Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо [3].

Національне законодавство, використовуючи ці обидва терміни, не містить єдиного підходу у визначенні їх співвідношення, що негативно позначається на практиці застосування відповідних норм. Так, обидва поняття – «посадова особа» і «службова особа» закріплені в чинній Конституції України (статті 40, 42, 55, 56).

Досліджуючи юридичну природу поняття службової особи, доцільно виокремити такі властиві їй ознаки: 1) наявність спеціальних владних повноважень, які закріплені у нормативно-правових актах; 2) можливість застосовувати вказівки обов'язкового характеру щодо фізичних та

юридичних осіб, з якими не перебувають в організаційно-правових зв'язках; 3) можливість застосовувати заходи адміністративного примусу у випадках, визначених чинним законодавством [4, с. 118; 5, с. 286].

Отже, враховуючи вищенаведене, основним критерієм розмежування понять «посадова особа» і «службова особа» є **характер владних повноважень, якими володіють ці особи**. Так, дії службової особи породжують юридичні наслідки для фізичних і юридичних осіб, які не перебувають з ними в службово-правових відносинах. Службова особа у межах чинного законодавства наділена правом застосовувати заходи адміністративного примусу до учасників правовідносин, які порушують нормативно встановлені правила поведінки.

Для пред'явлення конкретного обвинувачення органам досудового слідства необхідно ретельно досліджувати та визначати до якої категорії службових осіб відноситься підозрювана особа. Так, слід звернути увагу на те, що суб'єктами окремих злочинів, виконавцем (суб'єктом) яких законодавцем визначається службова особа, може бути або лише службова особа юридичної особи приватного права, або лише службова особа юридичної особи публічного права, або ним не може бути чи може бути лише представник влади. Наприклад, лише службові особи – представники влади можуть бути суб'єктами злочинів, передбачених статтями 371, 372, 373, 374, 375 КК України.

Стосовно класифікації службових осіб, погоджуюся з класифікацією, запропонованою П.П. Андрушко, який визначає, що з аналізу норм чинного кримінального законодавства можна виокремити декілька категорій службових осіб:

1) особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування;

2) особи, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням;

3) особи, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням [7].

Окрім законного обґрунтування приналежності особи до певної категорії службових осіб, слідчому необхідно достовірно встановити, які функції фактично виконувала така особа, оскільки від цього

може залежати чи буде вона притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення саме службового злочину. Наявність у особи службових повноважень не означає, що всі його незаконні дії, наприклад, які вчинені за винагороду, можуть розглядатися як одержання хабара. Службова особа може не бути суб'єктом одержання хабара, якщо її дії не пов'язані із використанням займаного нею службового положення (впливу, авторитету), або вони скоєні не у зв'язку з виконанням службових функцій та повноважень. Такі дії, пов'язані із заволодінням особистим майном громадян шляхом обману або зловживання довірою, є шахрайством і відповідальність за них настає за ст. 190 КК України. Аналогічно відповідальність, наприклад, за ст. 366 КК настає лише за умови, що злочинні дії службової особи були зумовлені її службовим становищем або пов'язані з її владними повноваженнями. Якщо такого зв'язку не встановлено, дії винного за наявності до того підстав можуть кваліфікуватися за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи, власності, громадського порядку тощо.

Саме тому, визначенню питання про визнання особи суб'єктом службового злочину завжди передують ретельне вивчення слідчим нормативних актів, відомих наказів, розпоряджень, інструкцій, статутів, положень та інших документів, що дозволяють визначати правовий статус особи, коло її службових обов'язків та інших повноважень, якими вона наділяється у зв'язку з обійманням певної посади чи здійсненням відповідної діяльності.

Таким чином, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за службовий злочин необхідно провести повне і всебічне дослідження обставин вчинення злочину, встановити всі ознаки складу злочину, з'ясувати службове становище, місце роботи, коло повноважень особи, обвинуваченої у вчиненні такого злочину, її поведінку до вчинення злочину, мотиви, мету і характер вчинених дій, їх зв'язок зі службовим становищем та наслідки, що настали в результаті таких дій. Зібрані докази мають бути ретельно перевірені під час судового розгляду, що є запорукою призначення покарання відповідно до вчиненого злочину.

1. Кримінальний кодекс України: в редакції від 15.11.2011. [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

2. Закон України «Про державну службу від 16.12.1993 № 3723-XII в редакції 15.03.2012. [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Постанова Пленуму Верховного суду України від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». [Електронний ресурс] //

Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

4. Янюк Н.В. Проблеми співвідношення понять «посадова особа» і «службова особа» в адміністративному праві / Н.В. Янюк // Право України. – 2001. – № 12. – С. 117–120.

5. Авер'янова В.Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / В. Б. Авер'янова. – К., 2003. – 384 с.

6. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 № 565-ХІІ в редакції від 23.02.2012 р. [Електронний ресурс] // Сторінка «Законодавство України» сайту Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Андрушко П.П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. [Електронний ресурс] // Юридичний вісник. – 2010. – № 24. – Режим доступу www.yuricom.com.ua

В.М. Бесчастний,

*доктор наук з державного управління,
професор, заслужений юрист України,
ректор*

*(Донецький юридичний інститут
МВС України)*

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ГАРМОНІЗАЦІЇ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ Ч. 1 СТ. 149 КК УКРАЇНИ З ПОЛОЖЕННЯМИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Постановка проблеми. Торгівля людьми є глибоко криміналізованим явищем. Вона підтримується кримінальними організаціями, що відіграють ключову роль у даному бізнесі. На сьогодні у фактичному рабстві знаходяться близько 21 мільйона чоловік, на чому незаконно заробляють щонайменше 32 мільярда доларів щороку [1]. Як сектор «тіньової» економіки торгівля людьми перебуває в більшості країн поза законом, проте приносить колосальні доходи її власникам. Саме тому продаж і перепродаж людей стає прибутковим заняттям для багатьох злочинних груп, втягнутих у цей бізнес.

Аналіз останніх публікацій. Про вчинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вказували ще у ХІХ та на початку ХХ ст. Ам-Рін Отто Генне, М. Гернет, С. Гогель, В. Дерюжинський, Ч. Ломброзо, Ф. Ліст, Г. Ферраро, С. Шашков, Ф. Яновський. Як злочин міжнародного характеру торгівлю жінками і дітьми вивчали І.П. Бліщенко, Л.Н. Галенська, І.І. Карпець, І.І. Лукашук, А.В. Наумов, В.П. Панов, Ю.О. Решетов та ін.

Про торгівлю людьми транснаціональними злочинними групами писали у наукових працях Г.О. Зорін, В.Є. Ємінов, В.І. Куликов, А.І. Коно-

нов, В.В. Лунєєв, А.С. Овчинський, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, В.О. Танкевич, М.П. Яблоков.

Вивченню кримінологічних та кримінально-правових аспектів протидії торгівлі людьми у своїх наукових публікаціях приділили увагу Ю.В. Александров, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т.В. Варфоломєєва, Т.І. Возна, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, Л.Д. Єрохіна, В.О. Іващенко, В.А. Козак, В.П. Корж, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, Я.Г. Лизогуб, В.В. Лунєєв, А.А. Музика, О.В. Наден, А.М. Орлеан, І.Г. Поплавський, Є.Л. Стрельцов, П.П. Сердюк, М.І. Хавронюк, С.Д. Шапченко та ін.

Підвищений інтерес науковців до проблеми торгівлі людьми обумовлений темпом поширення цього злочину, який останнім часом не лише не знижується, а навпаки – продовжує активно зростати. Натомість, ст. 149 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення зазначеного злочину, має певні недоліки, що ускладнюють кваліфікацію злочинних посягань, а отже, сприяють тому, що окремі злочинці за вчинення торгівлі людьми залишаються непокараними.

Тому **метою дослідження** є обґрунтування необхідності гармонізації ознак об'єктивної сторони ч. 1 ст. 149 КК України з положеннями міжнародно-правових актів.

Виклад основних положень. За останні 20 років в Україні від торгівлі людьми постраждали понад 120 тисяч людей. Це свідчить про те, що Україна впродовж тривалого часу була і залишається країною походження і країною транзиту. А останнім часом дедалі частіше – країною призначення торгівлі [2].

Проблеми протидії торгівлі людьми неодноразово розглядались на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема «Пошук шляхів вирішення проблеми запобігання» (м. Київ, 1998 рік), «Боротьба з торгівлею людьми: вдосконалення роботи правоохоронних органів та взаємодія з міжнародними й неурядовими організаціями» (м. Харків, 2001 року), «Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми» (м. Харків, 2004 рік), «Боротьба з нелегальною міграцією та торгівлею жінками» (м. Одеса, 2006 рік).

У Донецькому юридичному інституті МВС України на міжнародних наукових форумах також неодноразово розглядались питання протидії торгівлі людьми (жінками) та нелегальній міграції, зокрема «Міграція: проблеми та шляхи її вирішення» (травень 2007 року), «Боротьба з торгівлею людьми» (червень 2008 року), «Актуальні питання боротьби з торгівлею жінками» (квітень 2012 року).

Але не дивлячись на таку значну розробку рекомендацій щодо удосконалення механізму протидії торгівлі людьми та нелегальній міграції, це питання залишається й досі актуальним.

На рівні кримінально-правової норми (а саме, її диспозиції), що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, багатьма вченими визначається декілька проблем, серед яких об'єкт злочину, об'єктивна сторона, спосіб та мета вчинення злочину. Тому, слушно зазначає В.А. Козак, вказуючи на те, що диспозиція ст. 149 КК достатньо складна, що породжує й різне за своїм змістом тлумачення ряду ознак складу як серед наукових, так і серед практичних працівників. Усе це, безумовно, перешкоджає правильному та однаковому застосуванню правоохоронними органами кримінального закону, а, певною мірою, і належній боротьбі з цим злочином [3, с. 4]. Стосовно цього питання, додає і Я.Г. Лизогуб: «детальне її вивчення показало, що вона потребує відповідного законодавчого «чищення» з багатьох причин» [4, с. 3]. Ми у своїй статті зупинимось на об'єктивній стороні складу злочину.

У частині 1 статті 149 КК України встановлена відповідальність за «Торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, ...» [5].

Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 149 КК, з об'єктивної сторони цей злочин може виражатись у трьох формах: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини. Деякі фахівці з протидії торгівлі людьми третю форму поділяють на окремі елементи, а саме на: 1) вербування; 2) переміщення; 3) переховування; 4) передачу; 5) одержання.

Найбільше запитань у правозастосовчій практиці викликає перша та друга форма. Першу форму законодавець сформулював як «торгівлю людьми», але не дав тлумачення зазначеного поняття. У Закону України «Про протидію торгівлі людьми» торгівлю людьми визначено як «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, яке відповідно до Кримінального кодексу України визнається злочином» [6].

Неоднозначною точкою зору щодо тлумачення поняття «торгівля людьми» спостерігається у вчених. Узагальнюючи визначення поняття торгівлі людьми надані вченими О. М. Бандурка відзначає: «сьогодні в поняття торгівлі людьми у світовому масштабікладають певною мірою різні явища, які мають спільні ознаки, головна серед яких – продаж (інша платна передача) людини. Торговлю тлумачать як: 1) такий продаж людини, коли її покупець отримує над нею всі або майже всі атрибути права власності (работоргівлю); 2) продаж, що призводить до вчинення щодо людини інститутів та звичаїв тотожних з рабством, таких, як боргова кабала, сімейне рабство тощо; 3) вивезення для продажу або продаж людини за кордоном чи у своїй країні для використання у проституції або порнобізнесі; 4) продаж дитини для незаконного усиновлення; 5) використання ембріону чи плоду людини з корисливою метою (фактично продаж ембріону чи плоду); 6) продаж людини з метою незаконного вилучення її органів тощо» [7, с. 9].

Тому не можна погодитися з вченими, які вважають, що торгівля людьми – це лише купівлю-продаж людини [8]. Це впливає із змісту ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, де відзначено, що «торгівля людьми» означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів [9, с. 130].

Другу форму об'єктивної сторони торгівлі людьми законодавець визначив як здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина. Як впливає із ч. 1 ст. 149 КК України, законодавець при характеристиці цієї форми вдається до вживання термінології, котра запозичена з цивільного права. Мова йде про здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди. Законодавець у ст. 149 КК України передбачає кримінальну відповідальність за здійснення стосовно людини будь-якої незаконної угоди, котра може мати місце тільки між особою, котра передає потерпілого («продавцем»), та особою, яка заволодіває ним (отримує потерпілого від «продавця», тобто «по-

купцем»). У літературі неоднозначно авторами розуміється положення про те, які дії винної особи підпадають під ознаки здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина.

І.Г. Поплавський вважає, що «здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди може полягати у формі передачі та заволодіння людиною шляхом обману, дарування...» [10]. С.Д. Шапченко пропонує під здійсненням стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди розуміти досягнення та часткову реалізацію «домовленості між двома або більше особами про порушення чи обмеження тих прав і свобод людини, які відповідно до Конституції України та її законодавства не можуть бути порушені чи обмежені» [11, с. 307]. При цьому автор не конкретизує самі права та свободи, про порушення чи обмеження котрих може йти мова у даному випадку.

Інше визначення поняття іншої незаконної угоди щодо людини пропонує М.І. Хавронюк. У науково-практичному коментарі до ст. 149 КК України він пише: «Під іншою незаконною угодою щодо людини слід розуміти два види фактичних угод: 1) такі угоди, як дарування, надання у безоплатне користування та будь-які інші, за якими особа безоплатно передається у фактичну власність або для тимчасового використання (експлуатації); 2) зворотній бік передачі, тобто купівля або одержання людини внаслідок міни, найму, застави, іншої угоди, за якої винний одержує людину від іншої особи у фактичну власність або тимчасову за матеріальну винагороду чи без такої» [12, с. 348].

Якщо ж проаналізувати редакцію ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини», то слід відзначити, що законодавець прямо вказав у назві диспозиції ч. 1 цієї статті вид кримінально-каранної угоди стосовно людини – угода, об'єктом якої є людина. Це дозволяє зробити висновок, передача людини є суттєвою ознакою як торгівлі людьми, так і здійснення іншої незаконної угоди.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що складнощі застосування ст. 149 КК України пов'язані із переважанням частини 1 цієї статті формами торгівлі людьми. На наш погляд, положення цієї статті було б доцільно привести у відповідність до ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, та викласти у такій редакції: «Торгівля людьми, тобто здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю

положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу, – ...».

1. Боротьба з торгівлею людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://google-ukraine-blog.blogspot.com/2013/04/blog-post_10.html

2. Рабство і торгівля людьми: трудова експлуатація українців зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2012/12/121204_modern_slavery_rl.shtml

3. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.А. Козак. – Харків, 2003. – 21 с.

4. Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Я.Г. Лизогуб. – К., 2003. – 20 с.

5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>

6. Закон України від 21.09.2011 «Про протидію торгівлі людьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

7. Бандурка О.М. Загальна характеристика проблеми торгівлі людьми / О.М. Бандурка // Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми: Зб. наук. пр. – Київ-Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 9–13.

8. Радченко О.М. Торгівля людьми: кримінально-правові та кримінологічні проблеми / О.М. Радченко // Державо і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 466–471 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2011_52/08_08.pdf.

9. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности // Международно-правовые основы борьбы с незаконной миграцией и торговлей людьми: Сб. док. / сост. В.С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 300 с.

10. Поплавський І.Г. Торгівля людьми та людськими органами як один із напрямків кримінального бізнесу міжнародних і транснаціональних організованих злочинних формувань / І.Г. Поплавський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/4915/%B2#chapter>

11. Кримінальне право України. Особлива частина: [підручник для студентів юрид. вузів і фак.] / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова [та ін.] / за ред. П. С. Матишевського та ін. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 891 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2001. – 1104 с.

Л.П. Брич,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач навчально-наукової лабораторії
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

**КВАЛІФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ,
ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ПЕВНОЮ МЕТОЮ,
У РАЗІ ДОСЯГНЕННЯ ЦЬОЇ МЕТИ (НА ПРИКЛАДІ
СТ. 149 КК УКРАЇНИ «ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ АБО ІНША
НЕЗАКОННА УГОДА ЩОДО ЛЮДИНИ»)**

Постановка проблеми. Співвідношення мети як обов'язкової ознаки певних складів злочинів і її реалізації ґрунтується на тому, що мета злочину і реалізація цієї мети – нетотожні поняття. Це безспірне положення виявляється не таким непорушним, коли справа доходить до застосування норм Особливої частини КК. Йдеться про злочини, суб'єктивна сторона яких характеризується не просто наявністю мети як обов'язкової ознаки цього складу злочину. Метою, з якою вчиняється суспільно небезпечне діяння в цих злочинах, є вчинення іншого діяння, передбаченого у Особливій частині КК як самостійний склад злочину.

Виклад основних положень. Мабуть, тому така конструкція часом призводить до помилкових рекомендацій кваліфікувати, як одиничний злочин, злочини, які насправді утворюють сукупність. Таких прикладів є достатньо. Це можна показати на прикладі неоднозначно вирішуваної у теорії та практиці кримінального права проблеми кваліфікації злочину, передбаченого ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Мета експлуатації людини є обов'язковою ознакою основного складу цього злочину.

Незважаючи на те, що описання об'єктивної сторони, як основного складу злочину, так і його кваліфікованих видів, не дає для цього підстав, окремі науковці вважають діяння, у яких виявляється експлуатація людей, частиною об'єктивної сторони складу злочину «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Так, В.О. Івашенко експлуатацію проституції третіми особами називає «одним з різновидів торгівлі жінками і дітьми» [1, с. 12]. А.М. Орлеан вважає, що реалізація особою, що вчинила торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, кінцевої мети, наприклад незаконне проведення дослідів над людиною, охоплюється ст. 149 КК України і додатково кваліфікації за ст. 142 КК України не потребує [2, с. 22]. Такі рекомендації

ведуть до порушення принципу повноти кримінально-правової кваліфікації, а тим самим – і принципу законності.

Інші вчені стосовно складу злочину, закріпленого у ч. 1 ст. 149 КК України цілком слушно зауважують, що мета злочину не вимагає її досягнення [3, с. 11], «досягнення мети експлуатації ... знаходиться поза складом злочину, передбаченого ст. 149 КК» [4, с. 220], «у випадку вчинення поряд із торгівлею людьми, злочинів, які були метою торгівлі людьми, необхідна кваліфікація за сукупністю злочинів» [5, с. 12].

Аналіз судової практики виявляє помилки у кримінально-правовій кваліфікації вчиненого, обумовлені неврахуванням того, що мета, яка названа як ознака складу злочину не охоплює її реалізації. Лише за ч. 2 ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини»¹ кваліфікував місцевий суд Сихівського району м. Львова дії громадянок Т., П.Н. та П.О. [6]. У вирокі суду, як встановлені судом обставини були зафіксовані факти, що свідчать про втягнення підсудними потерпілих у заняття проституцією шляхом застосування погроз вчинити фізичну розправу, тобто вчинення дії, що була названа як один зі способів примушування чи втягнення у заняття проституцією – основного складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 303 КК України «Проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією», яка на той час діяла у своїй первісній редакції. Тому вчинене мало бути кваліфіковане за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 149 та ч. 2 ст. 303 КК України.

Проблема помилок у кваліфікації злочинів, що містять склади, обов'язковою ознакою яких є мета, коли реалізація цієї мети не включена до відповідної юридичної конструкції, є типовою, і потребує однакового – типового вирішення для всіх таких ситуацій у кримінально-правовій кваліфікації. І спричинена вона не недоліками закону. В ході тлумачення і застосування вона породжується логічною помилкою – підміною понять – отождоженням мети як ознаки суб'єктивної сторони злочину і того, в чому полягає реалізація цієї мети, що є проявом об'єктивної сторони. Будь-який свідомий вольовий акт людської поведінки (умисний злочин), що спрямований на досягнення певної мети, у своєму закономірному, безперешкодному розвитку досягає свого результату. Проте, це не означає, що ця мета і те, в чому виразилась її реалізація – одне й те саме.

Першим кроком до подолання наведеного прояву порушення принципів кримінально-правової кваліфікації є ідентифікація проблеми – виявлення її типової належності. Як уже говорилося вище, поми-

¹ Ст. 149 КК України на час вчинення злочину та на момент винесення вироку діяла у своїй первісній редакції.

лка полягає у підміні понять: явище реальної дійсності, відображене у диспозиціях відповідних статей ознакою, що належить до мети злочину, ототожнюють із явищем реальної дійсності, в якому втілюється реалізація цієї мети, і яке є проявом об'єктивної сторони. Оскільки, навряд чи в когось виникають сумніви у нетотожності явищ, що характеризуються ознаками суб'єктивної сторони складу злочину, і тих, що відповідають ознакам об'єктивної сторони відповідних юридичних конструкцій, то здійснення відповідного узагальнення щодо конкретних складів злочинів може не допустити неправильної кваліфікації в кожному конкретному випадку.

Кваліфікації за сукупністю відповідних статей вимагає вчинення однією особою злочинів, обов'язковою ознакою одного з яких є певна мета, іншого – реалізація цієї мети, за умови, що вона наділена ознаками суб'єкта кожного з них. Наприклад, «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» (з метою експлуатації) (ст. 149 КК України) і «Сутенерство або примушування до зайняття проституцією (ст. 303 КК України), чи «Згвалтування» (ст. 152 КК України), чи «Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом» (ст. 153 КК України) чи «Втягнення у вчинення терористичного акту» (ст. 258¹ КК України) або інший злочин, що передбачений в Особливій частині КК України, і є будь-яким з проявів експлуатації людини.

Наявність реальної сукупності злочинів у разі вчинення однією особою злочинів, передбачених наведеними вище парами складів злочинів, обумовлюється, по-перше, тим, що мета, яка названа як ознака суб'єктивної сторони одного складу злочину, не охоплює і не може охоплювати її ж реалізацію, що є проявом об'єктивної сторони іншого складу злочину. Ці поняття позначають різні явища реальної дійсності. Мета – це прагнення особи, в тому числі вчинити певне діяння, чи досягти певних наслідків. Але її не можна ототожнювати з цим діянням чи наслідками. Суспільно небезпечне діяння чи наслідки, у яких полягає реалізація відповідної мети, якщо вони не названі серед ознак об'єктивної сторони того складу злочину, метою якого вони є, знаходяться за межами об'єктивної сторони того складу злочину, що включає цю мету. Відповідно, мета, що є ознакою суб'єктивної сторони одного складу злочину і реалізація цієї мети, яка передбачена як складова об'єктивної сторони іншого, не є їхніми спільними ознаками. Адже вони, позначаючи різні явища реальної дійсності, є поняттями, зміст яких не збігається. Дослідник ролі суб'єктивної сторони у кримінально-правовій кваліфікації А.І. Рарог зазначав, що майбутній бажаний результат безпідставно ототожнювати з суспільно небезпечним наслідком, що входить в об'єктивну сторону. Якби ціль і наслідок означали одне й те саме, – далі пише він, то не було б ніякої необхід-

ності вводити спеціальну ціль діяння в коло ознак складу злочину. Мета ніколи, – підкреслює учений, – не збігається з наслідком і відділена від нього в часі [7, с. 149].

Не будучи спільними ознаками певних складів злочинів, мета і ті ознаки, що полягають у її реалізації, не визначають такого типу співвідношення складів злочинів зі спільними ознаками, що тягнув би необхідність їх розмежування і був би перешкодою (завдяки дії принципу *non bis in idem*) для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів. Такі склади злочинів не є ні суміжними, ні такими, що передбачені потенційно конкуруючими нормами.

Визнання того, що суспільно небезпечне діяння чи наслідки, у яких виявляється реалізація мети певного злочинного діяння, не охоплюється такою ознакою складу злочину як мета, з якою вчинялося це злочинне діяння, демонструє в окремих випадках законодавець, називаючи конкретні прояви реалізації мети серед кваліфікуючих ознак складу злочину. Для прикладу, можна навести ч. 2 і ч. 3 ст. 265 КК України «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами»; ч. 2 і ч. 3 ст. 265¹ КК України «Незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію»; «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби» (ч. 1 ст. 343 КК України) і ті самі дії, якщо вони перешкодили запобіганню злочину чи затриманню особи, яка його вчинила (ч. 2 ст. 343 КК України).

Якщо ж законодавець вважає, що одним складом злочину має охоплюватись вчинення дій з певною метою і реалізація цієї мети, то відповідними поняттями він позначає альтернативні ознаки того, чи іншого складу злочину.

Висновки. Таким чином, ситуації, коли вчинення певного діяння з визначеною у статті (частині статті) Особливої частини КК метою, й наступна реалізація, досягнення цієї мети не утворюють реальної сукупності злочинів й, відповідно, не потребують кваліфікації за сукупністю, можливі лише за таких умов:

1) реалізація відповідної мети не передбачена у Особливій частині КК як самостійний склад злочину;

2) діяння, яке вчиняється з певною метою і діяння, в якому втілюється ця мета, є альтернативними суспільно небезпечними діяннями у одному складі злочину.

1. Іващенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками і дітьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.О. Іващенко. – Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2000. – 19 с. – С. 12.

2. Розслідування торгівлі людьми: навчальний посібник / [М.І. Андрієнко та ін.]; за ред. П.І. Коляди. – Київ: Конус Ю, 2009. – 190 с. – С. 22.

3. Політова А.С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / А.С. Політова. – Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2007. – 20 с. – С.11.

4. Куц В.М. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення дослідів над людиною / В.М. Куц, С.В. Гізімчук, В.О. Єгорова. – Харків: Юрайт, 2012. – 304 с. – С. 220.

5. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / В.М. Підгородинський. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2005. – 91 с. – С. 12.

6. Вирок Сихівського районного суду м. Львова від 2 грудня 2005 р. Справа №1-304/2005 // Архів місцевого суду Сихівського району м. Львова. 2005 р.

7. Рарог А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам / А.И. Рарог. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 304 с. – С. 149.

О.М. Броневицька,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ВІДПОВІДНІСТЬ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ВИМОГАМ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Постановка проблеми. В рамках міжнародних конференцій та під егідою міжнародних організацій було прийнято ряд конвенцій кримінально-правового характеру, які зобов'язують держави-учасниці цих конвенцій привести у відповідність своє внутрішнє кримінальне законодавство відповідно до рекомендацій, викладених у міжнародних актах, тобто встановити кримінальну відповідальність за ті чи інші суспільно-небезпечні діяння або ж внести якісні зміни до діючих законодавчих положень, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення відповідних злочинів. Виконання міжнародно-правових зобов'язань у сфері протидії злочинності є одним із пріоритетних напрямів

мів на шляху розвитку демократії та правової держави. Серед посягань, протидія яким не обмежується рамками національного законодавства, є торгівля людьми, відповідальність за яку передбачена ст. 149 КК України.

Довший період часу в теорії кримінального права висувались пропозиції про необхідність криміналізації торгівлі людьми, внаслідок чого в КК України була включена відповідна норма. Первісно в диспозиції цієї норми була передбачена відповідальність за купівлю-продаж людини або її вербування, перевезення, передачу, одержання, вчинені з метою її експлуатації.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» від 12 січня 2006 р. стаття, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми була змінена наступним чином: торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи. Відповідно, об'єктивна сторона розглядуваного посягання була приведена у відповідність з вимогами міжнародних актів, котрі забороняють дане діяння і є чинними для України: Конвенція про рабство від 25 вересня 1926 р., Протокол до Конвенції про рабство від 23 жовтня 1953 р., Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства від 7 вересня 1956 р., Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р., Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 3 квітня 2003 р.

Аналіз даних міжнародних конвенцій підтверджує своєчасність рішення законодавця внести зміни до статті 149 КК України, оскільки її положення не відповідали тим вимогам, які ставились міжнародно-правовими актами по боротьбі з торгівлею людьми. Торгівля людьми має на меті експлуатацію потерпілих і серед видів цієї експлуатації (зміст яких детально роз'яснюється у міжнародно-правових договорах) названо також рабство та інші звичаї подібні до рабства. З приводу встановлення змісту поняття рабства в літературі виникають дискусії. Рабство, відповідно до ст. 1 Конвенції про рабство, визначається як стан чи становище людини, щодо якої здійснюються атрибути права власності чи деякі з них. Стаття 7 Додаткової конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства визнає в *підневільному стані особу*, яка перебуває в стані чи становищі,

що є результатом інститутів чи звичаїв, подібних до рабства, до яких відносяться: боргова кабала, кріпацький стан, будь-який інститут чи звичай, через який жінку можуть за винагороду видати заміж, передати її як спадщину після смерті чоловіка, а також будь-який інститут чи звичай, коли передається дитина з метою її експлуатації.

На нашу думку, декотрі автори тлумачать рабство надто широко – як стан особи, воля якої підпорядкована іншій особі, і ця особа розпоряджається можливостями підневільного на власний розсуд, внаслідок чого він фактично позбавляється визначених прав і свобод [1, с. 431]; або ж як особливу форму соціально-психологічного зв'язку між суб'єктами, в рамках якого одна особа в результаті примусу отримує фактичний контроль над діями іншої особи з метою її експлуатації, а потерпілий позбавляється фактичної можливості реалізувати своє право на особисту свободу, свободу пересування, вибору місця проживання, свободу праці і змушений без відповідної винагороди виконувати на користь інших осіб певну роботу, не маючи можливості відмовитись від виконання цієї роботи [3, с. 15].

Узагальнивши міжнародно-правові норми, дефініцію рабства можна визначити як стан чи становище особи, в силу яких відносно неї здійснюються всі чи декотрі повноваження, притаманні праву власності, якщо ця особа незалежно від її волі не може відмовитися від виконання покладених на неї робіт (надання послуг).

Незважаючи на те, що стаття 6 Додаткової конвенції визнає злочинним більш широке коло діянь: обертання особи в рабство, схилення іншої особи віддати себе в рабство чи віддати іншу залежну особу в рабство або підневільний стан, ці перераховані положення Додаткової конвенції не були імplementовані в КК України, хоча вони є обов'язковими до виконання. Кримінальний закон України встановлює відповідальність лише за *використання* рабської праці, залишаючи поза увагою передбачені міжнародними договорами *обертання* в такий стан та *утримання* в ньому [4, с. 398]. Тому обертання в рабство чи інший підневільний стан, а також утримання в цьому стані також повинні визнаватися злочинними. При цьому деякі автори пропонують норму, яка б передбачала відповідальність за рабство виділити в окремій статті [5, с. 21].

В диспозиції статті про заборону використання рабської праці основний акцент робиться не на рабський статус людини, не на здійснення стосовно нього правомочностей власника, а на використання, експлуатацію його праці. М. Буряк вказує, що обертання в рабство – це дії, спрямовані на перетворення жертви в раба, тобто подавлення його волі і отримання його у власність, а це охоплюється складами

незаконного позбавлення волі та викрадення людини (коли це здійснюється проти волі особи) та вербуванням як альтернативним діянням об'єктивної сторони торгівлі людьми (коли це відбувається за бажанням самої особи). Тому, на даний час в законодавстві немає прогалини, яка б давала можливість уникнути відповідальності за оборнення в рабство чи утримання в рабстві [2, с. 19]. Ми погоджуємося з даним твердженням автора.

А. Жинкін крім спеціальної статті, яка б передбачала відповідальність за оборнення в рабство, пропонує також доповнити КК статтею, яка б передбачала відповідальність за «лібертид» [3, с. 23], під яким автор розуміє злочин, який полягає в організації работоргівлі, оборненні в рабство, кріпацьке чи інше підневільне становище цивільного населення під час воєнних дій як метод ведення війни. На нашу думку, внесення подібної статті буде надлишковим, оскільки відповідальність за застосування під час збройного конфлікту засобів і методів ведення війни, заборонених міжнародними договорами України, передбачена в ст. 438 КК України і повністю охоплює вказані А. Жинкіним діяння. Зазначений автор пропонує також доповнити статтю про відповідальність за рабство такою кваліфікуючою ознакою як клеймування чи інший спосіб позначення рабського стану потерпілого. На нашу думку, така ознака також є зайвою, оскільки перераховані діяння є різновидами спричинення шкоди здоров'ю і, відповідно, вчинення таких дій може бути кваліфіковано за статтями 121, 122, 125, 126 КК України.

Найрадикальнішим чином рекомендує змінити ситуацію С. Громов, замінивши поняття «рабська праця» на більш конкретне «примусова праця». Однак, поняття «рабська праця» та «примусова праця» є різними за змістом, їм присвячені відмінні міжнародно-правові акти, вони неоднакові за інтенсивністю впливу на примушувану особу, відповідно види відповідальності настануть різні: за рабську працю рекомендується застосовувати засоби впливу кримінально-правового характеру, тоді як за примусову працю – засоби адміністративно-правового або цивільно-правового характеру.

Можемо зробити висновок, що рекомендації всіх міжнародно-правових договорів про заборону та встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, втілені в КК України. Вважаємо, що виокремлювати відповідальність за рабство у окрему статтю є необґрунтованим, оскільки рабство є лише одним з проявів експлуатації людей, а суспільна небезпека рабства не є вищою, ніж, наприклад, використання людини у збройних конфліктах. Крім цього, наявність великої кількості статей у кримінальному законі ще не свідчить про їх якість та можливість їх застосування на практиці. Погоджуємося з думкою авторів, які обґрунто-

вують, що обертання в рабство та схиляння до рабства є проявами незаконного позбавлення волі або вербування людей, а тому встановлювати окремо відповідальність за ці дії недоцільно.

1. Блинов А. Обращение в рабство как форма эксплуатации человека // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние / А. Блинов. – Саратов, 2004. – 678 с.

2. Буряк М.Ю. Торговля людьми и борьба с ней: криминологические и уголовно-правовые аспекты: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / М.Ю. Буряк. – Владивосток, 2005. – 31 с.

3. Жинкин А.А. Торговля людьми и использование рабского труда: проблемы квалификации и соотношение со смежными составами преступлений: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / А.А. Жинкин. – Краснодар, 2006. – 25 с.

4. Кругликов Л.Л. Уголовно-правовые средства противодействия работоторговле и смежным с ней формам // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние / Л.Л. Кругликов. – Саратов, 2004. – 678 с.

5. Марахтанова Е.А. Преступления против свободы личности: вопросы законодательной регламентации и квалификации: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / Е.А. Марахтанова. – Самара, 2006. – 27 с.

В.В. Василевич,

кандидат юридичних наук, доцент,

начальник кафедри кримінології

та кримінально-виконавчого права

(Національна академія внутрішніх справ)

ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАХИСТУ ПРАВ ПОТЕРПІЛИХ В УКРАЇНІ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Заявивши вперше на початку ХХ століття про торгівлю людьми, як про глобальну проблему, світова спільнота ініціює низку заходів на опрацювання системних підходів щодо боротьби з ним на рівні міжнародної співпраці та з урахуванням особливостей національних правових систем. «Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство й работоргівля забороняється у всіх їхніх видах», – закріплюється у ст. 4 Загальної декларації прав людини прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 1948 році [1].

В Україні проблема торгівлі людьми особливо гострою стала на початку 90-х років минулого століття у наслідок відкриття кордонів та можливостей вільного виїзду до інших країн, ускладнення соціально –

економічних умов, розвитку секс – індустрії в економічно розвинутих країнах. За результатами дослідження, проведеного у 2008 році на замовлення Міжнародної організації з міграції, понад 117 тис. громадян України постраждали від торгівлі людьми починаючи з 1991 р. [2].

Торгівля людьми розглядається як порушення прав людини, за яке повинні нести відповідальність не тільки окремі особи чи групи осіб, але й держави. Це активно декларується як на міжнародному, так і на національному рівнях. Проте практичне застосування цього підходу виявляється досить складним.

Серйозною проблемою було й залишається *питання удосконалення державної політики* щодо захисту прав потерпілої від торгівлі людьми. Складність надання комплексної допомоги унеможливорює її реалізацію силами однієї організації. Саме тому міжнародні організації, перш за все ОБСЄ, рекомендують створювати та розвивати національні механізми перенаправлення (НМП) потерпілих, які є надзвичайно важливими в забезпеченні належного захисту прав людей, постраждалих від торгівлі людьми. *НМП розглядається як механізм співпраці*, у межах якого державні установи виконують свої зобов'язання щодо забезпечення та захисту прав людей, що постраждали від торгівлі людьми, а також координують зусилля у стратегічному партнерстві з громадянським суспільством.

Україна посідає одне з перших місць у світі за чисельністю постраждалих від торгівлі людьми і найчастіше від цього злочину потерпають жінки (64–65%) та діти (8–9%). Крім того, за оцінками Міжнародної організації з міграції в Україні до потенційних жертв торгівлі людьми можуть бути віднесені від 1250 до 2250 жінок, з яких 44,5% у віці від 15 до 19 років [3].

Прийнятий *Закон України «Про протидію торгівлі людьми»*, з поправкою наприкінці 2012 р., дозволяє українцям, котрі постраждали від торгівлі людьми звернутися до держави за матеріальною допомогою. Таким громадянам присвоюють статус потерпілого від торгівлі людьми. Проте, стан надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми є дуже низьким. Зокрема, за інформацією Міністерства соціальної політики України на жовтень 2012 року статус постраждалої особи від торгівлі людьми отримали лише 7 осіб [4]. Але проблема полягає ще в тому, що Україна все частіше ідентифікується не лише як країна походження потерпілих від торгівлі людьми, але і як країна транзиту та призначення. Чинні положення Державної програми протидії торгівлі людьми спрямовані на українських громадян, проте відсутні будь-які спеціальні положення про порядок репатріації та соціального включення постраждалих від торгівлі з інших країн, забезпечення їхніх

потреб у захисті та допомозі під час перебування в Україні. Як правило, громадяни інших країн, які є потерпілими від торгівлі людьми в Україні – вихідці з Молдови або Узбекистану.

Складною проблемою є *компенсація збитків потерпілим*. Законодавчі положення про компенсації (відповідно до ст.ст. 22 та 23 Цивільного кодексу України) застосовуються лише до тих осіб, що визнані потерпілими від злочину відповідно до Кримінального процесуального кодексу. Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (ст. 56, 61, 127, 128 КПК України), жертви торгівлі людьми можуть подати цивільний позов у межах розслідування кримінального провадження. Якщо особа цього не зробила, вона може подати позов у цивільній справі. За словами представників правоохоронних органів, у ході досудового слідства жертв торгівлі людьми, як правило, інформують про їхнє право подавати заяви про відшкодування збитків (моральних та матеріальних). Однак, деякі адвокати заявляють, що в більшості випадків потерпілим не повідомляють про таку можливість і серед причин неподання позовів про компенсації називають: недостатність або відсутність юридичної допомоги потерпілим, невпевненість у можливості отримати компенсації або страх помсти з боку злочинців. За словами працівників правоохоронних органів, більшість торгівців людьми не має коштів чи зареєстрованої на них власності. Моральні збитки також, зазвичай, не відшкодовуються, оскільки без допомоги їх важко обрахувати. Інша проблема полягає в судах, оскільки процедура судового розгляду є надто тривалою, і слідчі мають доводити, що потерпілі зазнали страждань і моральної шкоди. У цілому, можна стверджувати, що існуючий механізм отримання компенсацій є надмірно ускладненим.

Міністерство юстиції України намагалось розробити та подати до Парламенту *проект закону про компенсації*, яким пропонувалося створити компенсаційний фонд для жертв злочинів, пов'язаних з насильством, що дозволило б їм отримувати компенсацію у вигляді державної соціальної допомоги. Проте, поки що ця ініціатива не реалізована.

Нещодавно завершився спільний проект Американської асоціації адвокатів та Міжнародної організації міграції (фінансований ЄС та SIDA) «Конфіскація активів, як джерело фінансування допомоги жертвам та протидії торгівлі людьми в Україні». Проект ретельно вивчив можливість створення фонду допомоги жертвам торгівлі людьми або конфіскаційного фонду, який міг би розв'язати проблему виплати компенсації потерпілим, соціальної допомоги жертвам торгівлі людьми та фінансування програм протидії торгівлі людьми. Фонд міг би гарантувати право жертв на отримання допомоги від держави. Проект запропонував конкретні заходи з удосконалення законодавства та механізмів компенсації, включно із *запровадженням конфіскації активів*.

Хоча створення такого фонду видається радше економічною, ніж політичною проблемою, МОМ усе ж вважає, що конфіскаційний фонд буде засновано в найближчі два-три роки. Однак працівники правоохоронних органів висловлюють сумнів, що можна буде успішно створити такий фонд, оскільки на практиці майже неможливо конфіскувати активи торговців людьми.

Досі в Україні немає закону про соціальний захист українських громадян за кордоном. Недостатньо використовуються норми чинного законодавства проти шахрайства, зокрема туристичного. Практично не працює в Україні програма захисту свідків. Не працюють механізми правового захисту громадян від службових зловживань, бюрократизму, невиплат заробітної плати тощо.

З урахуванням зазначеного, пріоритети державної політики захисту прав потерпілих в Україні від торгівлі людьми, полягають в наступному:

1) необхідно розробити організаційно-правовий механізм реалізації Закону України «Про протидію торгівлі людьми», із змінами та доповненнями від 2012 року, що дозволяє українцям, котрі постраждали від торгівлі людьми звернутися до держави не тільки за одноразовою матеріальною допомогою, але й за повним відшкодуванням моральної та матеріальної шкоди не тільки за рахунок осіб, які її заподіяли (пп. 4 п. 1 ст. 16 Закону), а й за рахунок Державного бюджету України (ч. 3 ст. 127 КПК України);

2) потребують доопрацювання нормативно-правові положення про порядок репатріації та соціального включення постраждалих від торгівлі з інших країн й забезпечення їхніх потреб у захисті та допомозі під час перебування в Україні, особливо щодо реалізації п. 4 та п. 5 ст. 16 Закону України «Про протидію торгівлі людьми»;

3) необхідно прискорити розробку та впровадження організаційно-правового механізму реалізації положень ч. 3 ст. 127 Кримінального процесуального кодексу України у частині відшкодування (компенсації) шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України;

4) потребують підтримки ініціативи Міністерства юстиції України щодо прийняття Закону «Про компенсації», яким пропонується створити компенсаційний фонд для жертв злочинів, пов'язаних з насильством, що дозволило б їм отримувати компенсацію у вигляді державної соціальної допомоги;

5) використовуючи авторитет МОМ, ОБСЄ та інших провідних міжнародних організацій лобювати зміни у законодавствах країн призначення, де створені всі умови для «процвітання» сексуальної або

трудової експлуатації людини.(окремі країни Західної Європи, Азії, Америки, Африки тощо).

1. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р., затв. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, Європейською конвенцією про захист прав людини й основних свобод від 4 листоп. 1950 р.

2. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 90-р.

3. За даними Міжнародної організації міграції, торгівці людьми щорічно заробляють понад 9 млрд доларів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/news/2010/11/04/23728>

4. Торгівля людьми як порушення прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua>

5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

7. Робочий зошит учасника тренінгу для тренерів в рамках виконання технічних завдань заходу «Визначення відповідних навчальних методик та підвищення кваліфікації представників установ, задіяних в НМІ». – Івано-Франківськ. – 2010. – 67 с.

А.М. Волошук,

доктор юридичних наук, доцент,

ректор

*(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЗСЛІДУВАННЯ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

З початку 90-х років проблема торгівлі людьми для України набула особливої гостроти, вона робить серйозний виклик суспільству та державі. Нажаль, цей промисел став справжнім ринком для організованих злочинних угруповань, що поєднує транспортування людей з метою їх економічної, сексуальної експлуатації. У світі спостерігається значне розширення нелегальних ринків та сфер діяльності злочинних угруповань, причетних до торгівлі людьми. Останні переважно спеціалізуються на сексуальній експлуатації жінок та інших формах примусової експлуатації: праця підлітків і дітей, примусове жебрацтво, побутове рабство або примусовий шлюб з метою отримання матеріальної

вигоди, використання рабської праці на різного роду виробництвах, у т.ч. і нелегальних, чи для насильства тощо.

Україна опинилася в епіцентрі злочинних інтересів торгівців людьми, адже цьому сприяють такі фактори як поширене безробіття, низький рівень економічного розвитку та правової свідомості, бідність. Усе це підвищує ризик для громадянина стати жертвою неправдивих обіцянок швидкого заробітку та кращого майбутнього від причетних до протиправної діяльності осіб. Вчинення таких злочинів є найзухвалішою формою порушення основоположних прав людини та громадянина, пов'язано з цинічним та грубим поводженням, нещадною експлуатацією, обмеженням свободи, приниження честі й гідності особи. Специфіка даного злочину полягає в тому, що йому притаманний організований характер і часто не обмежується територією однієї країни. Тому, нагальним є прийняття усіх можливих заходів, спрямованих на результативне викриття злочинів та притягнення винних до відповідальності.

У цьому плані дуже важливо, щоб досудове розслідування здійснювалося з максимальним ступенем незалежності та незаангажованості слідчих від учасників процесу й інших зацікавлених осіб, був відсутній будь-який вплив на процес прийняття процесуальних рішень. Зважаючи на організований характер злочинів в сфері торгівлі людьми, особливої уваги потребує вирішення питань щодо розслідування по таких справах, необхідністю подолання протиправного впливу на цей процес, забезпеченням безпеки учасників кримінального судочинства та вирішенням інших завдань боротьби зі злочинністю.

Дана тема безпосередньо пов'язана з необхідністю в сучасних умовах здійснювати гідне оперативно-розшукове супроводження досудового розслідування, необхідністю взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, здатними отримувати за своєю природою інформацію, важливу для подолання протидії розслідуванню.

Основними завданнями оперативно-розшукового супроводження розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, є: встановлення всіх осіб, причетних до протиправної діяльності; виявлення всіх епізодів злочинної діяльності, раніше невідомих слідству, включаючи осіб, які потерпіли від експлуатації у минулому; використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів у цілях пошуку слідів злочинної діяльності та встановлення способів їх приховування; пошук нових джерел інформації, встановлення потерпілих та свідків; встановлення місця зберігання коштів, отриманих від торгівлі людьми, шляхів та способів їх відмивання; визначення ролі кожного члена організованого злочинного угруповання; збір інформації, яка характеризує розроблюваних осіб як окремих членів угруповання, норми їх поведін-

ки, взаємовідносини, конфлікти та ін.; визначення оптимального часу проведення слідчих дій; оцінка та перевірка достовірності матеріалів, що знаходяться в розпорядженні слідства, особливо тих, які представлені у своє виправдання підозрюваними, а також свідками та потерпілими, чия добросовісність викликає сумніви; запобігання ухилення від слідства та суду, розшук обвинувачених, які ухиляються; встановлення намірів розроблюваних осіб та їх зв'язків з протидією слідству та їх нейтралізація, захист потерпілих, свідків та інших учасників кримінального процесу на всіх стадіях.

Останнім часом слідча практика боротьби з торгівлею людьми дедалі частіше стикається з цілеспрямованою, заздалегідь спланованою і нерідко витонченою протидією правоохоронним органам під час розслідування злочинів. Очевидно, що це є наслідком розширення масштабів організованої злочинності та її впливу на правосвідомість людей. Дана обставина вказує на необхідність більш глибокої теоретичної розробки цих питань з формулюванням практичних рекомендацій правоохоронним органам.

Успішне розслідування і попередження злочинів у сфері торгівлі людьми значною мірою залежить від постійного вдосконалення професійної майстерності співробітників ОВС, від оволодіння ними науковими методами виявлення та розслідування злочинів. Неабияке значення має розробка методики розслідування торгівлі людьми, а також впровадження в слідчу практику науково обґрунтованих, ефективних рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми.

Торгівля людьми – це злочинна діяльність «високого прибутку та невеликого ризику», яка руйнує життя жертв, а іноді позбавляє їх життя. Не буде перебільшенням стверджувати, що цей злочин є сучасною формою сексуального рабства.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

3. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

3. Комплексная программа противодействия торговли людьми в Украине / под общ. ред. А.М. Бандурки. – К.–Х. : Фирма, 2003. – С. 279–285.

4. Діяльність органів внутрішніх справ з протидії торгівлі людьми : навч. посібник. – Х. : ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 268 с.

5. Хавронюк М. Работоторгівля в Україні: чи здатне чинне законодавство ефективно протидіяти їй? / М. Хавронюк // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1999. – №3. – С. 23–32.

Д.О. Гончарук,
*проректор з економічних питань
та матеріального забезпечення
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми є величезним міжнародним бізнесом, у якому визначальну роль відіграє організована злочинність. За даними Організації Об'єднаних Націй, обсяги світової торгівлі жінками оцінюються приблизно у 12 мільярдів доларів у рік, а одержувачами прибутків є транснаціональні організації торгівців. Доходи, які отримують злочинні синдикати, складають, за даними міжнародних експертів, 5–7 мільярдів доларів США, що ставить торгівлю людьми в один ряд з торгівлею наркотиками та зброєю, а також перетворює її на складову частину міжнародної організованої злочинності.

Такі виклики світового масштабу вимагають від правоохоронних органів дієвої відповіді все зростаючій загрозі. Як відзначає О.О. Дульський, серед головних завдань першочергових стратегічних напрямків боротьби з організованою злочинністю та тісно пов'язаною з нею корупцією слід вважати знешкодження суспільно небезпечних організованих злочинних структур, діяльність яких насамперед носить міжрегіональний, міжнародний та транснаціональний характер.

Разом із тим, як зазначають практичні працівники, не завжди вдається притягнути особу до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, навіть тоді, коли виявлено сам факт вчинення злочину. Адже, не розроблено дієвих практичних рекомендацій щодо попередження та розкриття вказаного виду злочинів, а існуючі накази та інструкції мають поверхневий характер та абсолютно не відображають потреб та умов сучасності. Постає гостра необхідність пошуку нових дієвих способів виявлення та документування фактів торгівлі людьми, виявлення та знешкодження організованих злочинних груп, причетних до такої діяльності.

На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми (особливо жінками) стала надзвичайно актуальною для нашої держави. Україна, як і більшість країн Центрально-Східної Європи, вже має досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, вивезених з її території за кордон, де вони стають жертвами різноманітних мето-

дів та форм експлуатації, найпоширенішою з яких є примушення до заняття проституцією. Найчастіше країнами призначення для жінок з України є Туреччина, Греція, Кіпр, Італія, Югославія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Чехія, Хорватія, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Китай і Нідерланди.

Україна намагається якомога активніше залучатися у процес міжнародного співробітництва у сфері боротьби з торгівлею людьми, а також до загальної боротьби з міжнародною організованою злочинністю. Слід відзначити, що Україна (як на міжнародному, так і на національному рівні) застосовує багатовекторний підхід до проблеми боротьби з торгівлею жінками. Як правило, це проявляється у поєднанні стратегій боротьби з торгівлею жінками як такою, боротьби з нелегальною міграцією та боротьби із міжнародною організованою злочинністю.

Сьогодні одним із негативних проявів світових інтеграційних процесів стала інтернаціоналізація організованої злочинності. Організована злочинність набуває глобального характеру. Діяльність міжнародних організованих злочинних угруповань, у тому числі й тих, що сформувалися в Україні, поширюється на всі регіони світу і досягла рівня, недоступного їм раніше. Створення стійких каналів нелегальної міграції та торгівлі людьми є однією з найприбутковіших сфер та напрямків транснаціональної організованої злочинної діяльності в Україні. Україна є учасницею більш ніж 150 угод і міждержавних договорів щодо боротьби з організованою злочинністю.

Економічні проблеми, незадовільний стан ринку праці, значний рівень безробіття і низький рівень життя населення спонукають громадян України шукати роботу за кордоном. Легально щорічно працевлаштовуються за кордоном 50–60 тисяч осіб. За даними офіційної української статистики, у 2003 році за кордоном працевлаштувалися 40 тисяч громадян України. Але нині майже 4 млн. громадян України працюють за кордоном нелегально. Більшість виїжджають за туристичними чи приватними візами, працюють без необхідних документів, дозволів та контрактів, а це робить їх безправними, і стає причиною потрапляння в тенета торгівців людьми. Тому завданням загальнодержавної ваги є боротьба з цим явищем, підтримка і захист українських громадян за кордоном.

Загалом загострення проблеми торгівлі людьми в Україні зумовлене низкою соціально-економічних, правових та організаційних чинників, а саме:

- низькі заробітки більшої частини населення, загальне зниження життєвого рівня та матеріальна незабезпеченість;
- нестача робочих місць, безробіття, особливо серед молоді (в першу чергу жінок);

- активізація діяльності міжнародних злочинних угруповань;
- корумпованість представників різних гілок влади (здебільшого правоохоронних органів та органів прикордонного контролю) тощо.

Розглядаючи успіхи України щодо імплементації міжнародно-правових норм у сфері боротьби з торгівлею людьми у 2004 році, можна виокремити два рівня виконання Україною своїх зобов'язань у досліджуваній сфері, а саме: *міжнародний та внутрішньодержавний* (національний).

На міжнародному рівні Україна приймала активну участь у багатосторонній та двосторонній співпраці у досліджуваній сфері.

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з торгівлею людьми проводилося на наступних трьох основних рівнях:

1) у рамках участі України в діяльності різноманітних міжнародних організацій;

2) у рамках виконання зобов'язань за універсальними багатосторонніми договорами у сфері захисту прав людини, окремі положення яких стосуються боротьби з торгівлею людьми (Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, а також Конвенція про права дитини 1989 року);

3) у рамках двосторонніх та багатосторонніх локальних та регіональних міжнародних договорів, спрямованих на боротьбу з міжнародною злочинністю.

Слід підкреслити, що багатостороннє співробітництво у рамках участі в діяльності різноманітних міжнародних організацій та у рамках виконання державами їх зобов'язань за універсальними багатосторонніми договорами у сфері захисту прав людини охоплює не лише безпосередню координацію спільних дій, спрямованих на забезпечення досягнення цілей договорів, а також включає постійний обмін інформацією щодо ефективних методів та стратегій захисту прав людини (і боротьби з торгівлею людьми тощо), які застосовуються державами. Один із способів поширення такої інформації – подання державою спеціально створеним у рамках системи ООН та у рамках міжнародних договорів органам моніторингу її звітів та доповідей про діяльність щодо імплементації положень окремих міжнародно-правових актів.

1. Левченко К.Б. Торгівля жінками в Україні – загальна ситуація та огляд українського законодавства / К.Б. Левченко // Збірка матеріалів з питань боротьби з торгівлею жінками та дітьми. – К., 2000. – Кн. 2. – С. 177–201.

2. Пясковський В. Методи вербування і вивозу українських жінок до нелегального секс-бізнесу за кордон / В. Пясковський // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 8. – С. 110–112.

3. Ерохина Л. Д. Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом и торговлей людьми как формами организованной преступности / Л.Д. Ерохина // Динамика научных исследований : материалы III междунар. науч.-практ. конф. (Днепропетровск, 21–30 июня 2004 г.). – Т.4: Право. – Днепропетровск: Наука і освіта, 2004. – С. 39–41.

Р.Я. Демків,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Сучасні правники зазначають, що необхідно розрізняти теорію і практику прав людини. Права і свободи людини легко постулюються на папері, але дуже важко реалізуються у житті. Головне в цій проблемі на даний момент – не теоретична розробка прав і свобод людини (хоча таке завдання, звичайно, не знімається), а створення необхідних умов, гарантій і механізмів для їх реалізації, тобто практична сфера [1, с. 263]. Зараз у державно-правовій доктрині спостерігається переоцінка пріоритетних напрямків досліджень. Державознавці все частіше починають звертатися до розробки теорії реалізації конституції, використання її приписів як стимулятора соціального прогресу, впровадження конституційних положень у живу тканину суспільних відносин, у діяльність державних органів і громадських об'єднань, у поведінку громадян [2, с. 333]. Таким чином, акценти в конституційно-правових дослідженнях прав і свобод громадян на сучасному етапі об'єктивно мають зміщатися в бік практичної реалізації цих прав.

У юридичній літературі все ширше використовується категорія «механізм». Це пов'язано з усвідомленням того, що недостатньо мати матеріальні норми, розвинену систему законодавства, а потрібні чіткі механізми їх втілення в життя, що повною мірою стосується конституційно-правової сфери. У зв'язку з цим у правовій науці виділяють наступні правові категорії: «механізм державної влади», «механізм держави», «механізми контролю суспільства над владою», «механізм правового регулю-

вання», «механізм реалізації права», «механізм реалізації правових норм», «механізм реалізації Конституції, конституційних норм», «механізм забезпечення правової охорони Конституції України», «механізм реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина» [2, с. 336].

Механізм правового регулювання, як правило, визначають як узяту в єдності систему правових засобів, за допомогою яких здійснюється результативний правовий вплив на суспільні відносини [3, с. 52]. Механізм правового регулювання розкриває динаміку поняття правової системи. Він забезпечує ефективність, дієвість і результативність права як системи правових норм.

Серед правознавців немає єдиної точки зору щодо елементів механізму правового регулювання, але існує згода принаймні в тому, що основними й обов'язковими його елементами виступають норма права, правовідносини й реалізація (акти реалізації) правових норм. Таким чином, механізм реалізації норм права є одним з елементів (складників) більш загального, широкого механізму правового регулювання.

У свою чергу, реалізація правових норм відбувається у таких формах, як дотримання заборон, виконання обов'язків, використання прав і свобод і правозастосування. Саме третя з них – використання прав і свобод – відповідає поняттю реалізації особою її суб'єктивних прав. Механізми реалізації різних видів суб'єктивних прав (особистих, політичних, економічних, соціальних, культурних) мають низку власних рис, що пояснюється їх характером і змістом, а кожне окреме конституційне право має власний механізм реалізації, якому притаманні загальні властивості, у той же час він є індивідуальним, обумовленим особливостями змісту кожного із суб'єктивних прав.

У конституційно-правовій доктрині немає усталеного визначення механізму реалізації прав та свобод людини і громадянина. Під таким механізмом одні вчені розуміють спосіб здійснення прав і свобод, тобто особливим чином погоджені правомірні позитивні дії особи, усіх зобов'язаних та інших суб'єктів права, а також умови і фактори, що впливають на цей процес [4, с. 52]; інші – певну соціальну систему, у рамках якої явища правового порядку (норми, акти застосування права, правосвідомість суб'єктів і т.д.) тісно взаємодіють з низкою організаційних структур, діяльністю самих громадян, що реалізують свої суб'єктивні права, функціонуванням відповідних установ, посадових осіб. У деяких випадках при розгляді механізму реалізації певних прав і свобод це поняття фактично підміняється механізмом їх правового регулювання (розглядаються лише особливості їх законодавчого регулювання) [5, с. 14].

У певних випадках у конституційно-правовій літературі отожднюються поняття гарантій конституційних прав і свобод грома-

дян та механізму їх реалізації [6, с. 56]. Існує точка зору, що механізм реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина складається насамперед з гарантій їх забезпечення або поєднує гарантування, реалізацію й охорону конституційних прав і свобод громадян. Однак необхідно погодитися з тим, що система гарантування – це тільки створення можливості (можливостей) для реалізації конституційних прав і свобод, але ще не сама реалізація, не саме користування тими благами, що складають зміст конституційних прав і свобод [7, с. 201]. У правовій літературі застосовується також термін «механізм реалізації гарантій» державно-правових норм, безпосередньої демократії, прав і свобод громадян. Під механізмом реалізації гарантій прав і свобод громадян пропонується розуміти спосіб організації і функціонування системи гарантування, її динамічний аспект [8, с. 17].

Деякі правознавці вважають найбільш загальною категорією «механізм забезпечення» прав і свобод людини, який поділяється на три підсистеми: механізм реалізації, охорони і захисту [9, с. 98]. Інші розмежовують реалізацію прав і обов'язків та їх охорону (захист) так, що реалізація за змістом передбачає забезпечення прав і обов'язків і безпосереднє їх втілення (виконання) [10, с. 11]. Іноді захист і охорона конституційних прав і свобод ототожнюються [7, с. 202]. Досягнута певна єдність думок лише в тому, що механізм охорони прав людини передбачає профілактичні заходи для попередження порушень прав громадян, а також усунення перешкод для реалізації цих прав, а механізм захисту – заходи, спрямовані на відновлення порушених прав.

Найбільш узагальнюючим терміном з перелічених є «механізм реалізації (здійснення)» права громадян, оскільки він характеризує втілення нормативних приписів в живу тканину правовідносин.

Високий ступінь узагальненості конституційних норм щодо закріплення права громадян України на участь в управлінні державними справами може ускладнити їх реалізацію, у зв'язку з чим необхідна їх деталізація у поточному законодавстві. Неврегулювання у законі певних процедурних питань щодо здійснення громадянами їх конституційних політичних прав і свобод іноді призводить до того, що людина, звертаючись до закону, не вирішує питання, які виникли в ході їх реалізації. Тому права і свободи закріплені в Конституції України, потребують конкретизації в галузевому законодавстві. Поточне законодавство має утворювати ефективні механізми і гарантії їх реалізації. Така конкретизація створює передумови для перетворення юридичної Конституції на фактичну, конституційно проголошених політичних прав і свобод – на ті, які фактично, реально діють.

У конституційно-правовій теорії до процесу реалізації всіх суб'єктивних прав громадян висуваються певні вимоги: простота реалізації громадянином своїх суб'єктивних прав і свобод; наявність чітко окресленого демократичного порядку такої реалізації; загальна ефективність процесу реалізації суб'єктивних прав та ін. Зі змісту Конституції й конституційного законодавства України випливає, що законодавець намагався мінімально регламентувати механізм здійснення прав громадян.

1. Теория государства и права: КУрс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 1997. – 672 с.

2. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины: проблемы теории и практики / Ю.Н. Тодыка. – Харьков: Факт, 2000. – 608 с.

3. Степанов И.М. Конституция и политика / И.М. Степанов. – М.: Наука, 1984. – 173 с.

4. Реализация прав граждан в условиях развитого социализма / отв. ред. Е.А. Лукашева. – М.: Наука, 1983. – 264 с.

5. Пехов В.Н. Деятельность милиции в механизме реализации прав и свобод граждан: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / В.Н. Пехов. – Одеса: Одесский гос. ун-т., 1992. – 20 с.

6. Воеводин Л.Д. Система конституционных прав и свобод советских граждан. Юридические условия и средства их обеспечения и охраны / Л.Д. Воеводин // Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе / под ред. Л.Д. Воеводина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 5–59.

7. Витрук Н.В. Социально-правовой механизм реализации конституционных прав и свобод граждан // Конституционный статус личности в СССР / ред. кол. Н.В. Витрук, В.А. Масленников, Б.Н. Топорнин. – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 195–210.

8. Раздымалина Н.И. Механизм реализации гарантий прав и свобод граждан в сфере охраны общественного порядка: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 / Н.И. Раздымалина. – М.: Акад. МВД СССР., 1991. – 26 с.

9. Заворотченко Т.М. Поняття конституційно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина в Україні / Т.М. Заворотченко // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К.: НАН України, 2001. – Вип. 13. – С. 94–99.

10. Бойко І.В. Правовий статус громадян у сфері виконавчої влади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / І.В. Бойко. – Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2000. – 19 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТРАНСПОРТНИХ І ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СФЕРІ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Оцінюючи сучасну соціально-економічну ситуацію в країні, на-вряд чи можна поставити під сумнів той факт, що за останнє десяти-ліття роки суспільні відносини, що вимагають правового регулювання та захисту, в тому числі з боку органів внутрішніх справ, змінилися кардинальним чином. У цей період демонополізація багатьох сфер державної діяльності, перехід до вільних ринкових відносин, судова, кримінальна та адміністративна реформи та інші перетворюючі процеси поряд з позитивними досягненнями супроводжуються ослабленням державного контролю в деяких сферах життя суспільства, девальвацією моральних цінностей окремих верств населення, поширенням нелегальної міграції, іншими негативними явищами. У міжнародному аспекті глобалізація, світові економічні кризи, демографічні зміни, соціальна трансформація, міграція населення впливають на всі країни світу. Уряди країн усього світу цілком позитивно сприймаючи міграцію товарів і капіталів, при цьому не завжди адекватно реагують на міграцію людей. Різке обмеження доступу на європейські ринки праці населення третіх країн, що почалося ще в 70-ті роки минулого сторіччя, породило феномен нелегальної імміграції. Нелегальне транспортування людей та використання примусової праці привели до відродження та удосконалення процесів торгівлі людьми.

На сьогоднішній день міжнародна спільнота сформулювала визначення поняття «торгівля людьми» в одному з найважливіших міжнародних документів у зазначеній сфері – Палермському протоколі «Про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї», який доповнив Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року [1]. На світовому рівні торгівля людьми визнана такою, що суперечить загальноновизнаним нормам і принципам міжнародного права, передбаченим Загальною Декларацією прав людини 1948 р. та іншими міжнародними документами.

Враховуючи те, що основним завданням органів внутрішніх справ є захист прав і свобод людини для забезпечення захисту залучаються усі сили та засоби МВС України, у тому числі органи внутрі-

сніх справ на транспорті. У структурі транспортної міліції не має підрозділів, основний напрям оперативно-службової діяльності якого є боротьба з торгівлею людьми. Ці функції покладено на підрозділи карного розшуку. У зазначеному аспекті питання злагодженої взаємодії лінійних і територіальних органів внутрішніх справ набувають особливої актуальності. Органи внутрішніх справ на транспорті ще недостатньо затребувані державою та суспільством у сфері боротьби з торгівлею людьми. Однак масові міграційні процеси із використанням авіаційного, морського та залізничного транспорту вимагають перегляду існуючого стану речей.

У відповідність з оцінками Організації Об'єднаних Націй, у світі 214 мільйонів міжнародних мігрантів, близько 740 мільйонів внутрішніх мігрантів, біля 44 мільйони вимушено переміщених осіб, водночас 50 мільйонів людей живуть і працюють з неврегульованим статусом [2]. Зазначене є підтвердженням того, що торгівля людьми у різних її аспектах не відбувається без використання транспортних засобів.

Відповідно кардинальна зміна правовідносин у сфері боротьби з торгівлею людьми повинна призвести до трансформації юридичного положення їх учасників, включаючи транспортні органи внутрішніх справ.

Для будь-якого органу влади або посадової особи взаємодія є своєрідною візитною карткою, свідченням його правового становища в державному апараті та реальних можливостей у сфері державного управління. У цьому сенсі не є винятком органи внутрішніх справ на транспорті, що представляють собою вельми специфічну і досить автономну підсистему МВС України. Чіткому з'ясуванню питання про систему взаємодії органів внутрішніх справ на транспорті та територіальних органів внутрішніх справ, складових її елементів, перешкоджає ряд труднощів термінологічного та нормативного характеру. На жаль, до теперішнього часу законодавець не закріпив базового поняття взаємодія органів внутрішніх справ. Раніше цей пробіл заповнювався на підзаконному рівні.

Затверджене Указом Президента України від 06.04.2011 № 382/2011 Положення про Міністерство внутрішніх справ України взагалі не містить визначення взаємодії в системі органів внутрішніх справ. З позиції зазначеного документа та Закону України «Про міліцію» МВС України здійснює взаємодію щодо свої діяльності безпосередньо через систему головних управлінь, управлінь МВС України в областях, управлінь МВС України на залізничному транспорті, органів управління внутрішніми військами, представництва (представників) МВС України за кордоном, інші організації та підрозділи, створені у встано-

вленому законодавством України порядку для реалізації завдань, покладених на органи внутрішніх справ і внутрішні війська.

Підходи до вдосконалення нормативної правової бази, що визначають організацію взаємодії органів внутрішніх справ на транспорті та територіальних підрозділів, у відомчій науковій літературі демонструють різноманітність. Їх можна систематизувати за певними напрямками.

По-перше, це «блоковий підхід», пов'язаний з внесенням цілеспрямованих змін у нормативні правові акти, що визначають різні напрями оперативно-службової діяльності між вертикально підпорядкованими підрозділами. Наприклад, проведення оперативно-профілактичних відпрацювань і операцій галузевими департаментами МВС України.

По-друге, корегування положень щодо взаємодії, виходячи з юридичної сили та рівня в ієрархії (вертикалі) правових джерел тих юридичних актів, які містять у собі (або повинні містити за змістом) норми, що в тій чи іншій мірі визначають порядок взаємодії у зв'язку з невідповідністю організаційно-штатної структури функціям відповідних підрозділів.

По-третє, удосконалення нормативно-правової бази, що регламентує взаємодію структурних підрозділів органів внутрішніх справ на транспорті та територіальних органів на рівні їх загальної ієрархії (Департаменти центрального апарату та департамент транспортної міліції МВС України, головні управління, управління та управління на залізницях МВС України у контексті планів МВС).

По-четверте, виходячи з основних напрямків оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ, що здійснюється відповідним органом центрального апарату МВС України за певним напрямом службової діяльності (маються на увазі документи: положення, інструкції, методичні рекомендації).

По-п'яте, оптимізація взаємодії за видами об'єктів у відповідних зонах оперативного обслуговування органів внутрішніх справ (наприклад, забезпечення правопорядку на привокзальних площах обласних міст і вокзалах).

Розглядаючи проблему оптимізації взаємодії органів внутрішніх справ на транспорті та територіальних підрозділів крізь призму основних напрямів їх оперативно-службової діяльності, звернемо увагу на наступні моменти.

Діючі відомчі акти МВС України (накази, положення, інструкції, вказівки, що регламентують діяльність окремих служб) часто не враховують або враховують у неповному обсязі специфіку роботи транспортної міліції. Водночас діяльність транспортних підрозділів відрізняється за технологічними особливостями перевізного процесу, часовими межами, значною віддаленістю можливих міст вчинення

злочину від місця розташування базового органу і визначається різними нормативними правовими актами регулюючими питання повноважень щодо контрольно-наглядової діяльності з питань безпеки, що у свою чергу впливає на структуру та завантаженість органів внутрішніх справ на транспорті, у першу чергу підрозділів карного розшуку.

У відомчих нормативних правових актах МВС України, як і раніше, віддається перевага територіальним органам внутрішніх справ. Компетенція лінійних і територіальних органів внутрішніх справ у більшості випадків не розмежовується. У цьому зв'язку зазначимо, що наказ МВС України від 27.02.2004 № 213 «Про розмежування зон оперативного обслуговування між територіальними та транспортними органами МВС України» застарів і потребує заміни. У даному випадку у наказі доцільно визначити питання взаємодії з тих напрямів оперативно-службової діяльності, які не представлені у системі лінійних органів самостійними спеціалізованими підрозділами. У першу чергу щодо діяльності кримінальної міліції у боротьбі: з торгівлею людьми та кіберзлочинністю, зі злочинами що посягають на безпеку руху поїздів і злочинними діяннями в сфері економіки; щодо діяльності міліції громадської безпеки у сфері профілактики злочинів і адміністративних правопорушень, у тому числі, відносно торгівлі людьми.

Взаємодія повинна охоплювати Департамент транспортної міліції МВС України, Управління МВС України на залізниці, лінійне управління, лінійний відділ, лінійне відділення, лінійний пункт міліції та відповідні організаційно-штатні одиниці територіальних органів внутрішніх справ.

Серйозних змін, на наш погляд, потребують такі відомчі акти, як Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України (наказ МВС України від 01.11.2010 № 550), Статут патрульно-постової служби міліції України (наказ МВС України від 27.07.1994 № 404), Інструкція з організації роботи підрозділів у справах дітей, (наказ МВС України від 19.12.2012 № 1176), та деякі інші відомчі акти.

Якщо говорити про чинники, що впливають на характер ефективності боротьби з торгівлею людьми, то Посібник з оцінки потреб щодо кримінально-правових заходів боротьби з торгівлею людьми, виданий Управлінням Організації Об'єднаних Націй по наркотиках та злочинності, у розділі VIII «Національні координаційні механізми: вироблення, моніторинг та оцінка політики» визначає взаємодію державних органів як один з чинників ефективної боротьби у зазначеній сфері [3].

У цих умовах нормативно-правова база організації взаємодії транспортних та територіальних органів внутрішніх справ, яка у даний

час не відповідає реальному стану речей, вимагає істотної трансформації, що дасть можливість чітко визначити завдання та функції транспортної міліції у боротьбі з торгівлею людьми.

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря): Закон України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.

2. United Nations Development Programme «Human Development Report 2009: Overcoming barriers: Human mobility and development». – New York, 2009. – 218 p. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf

3. Пособие по оценке потребностей в отношении уголовно-правовых мер борьбы с торговлей людьми. Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк, Vienna International Centre, PO Box 500, 1400 Vienna, Austria, 2010. – 82 с.

М.С. Долинська,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
господарсько-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІУСАМИ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ

Постановка проблеми. Змістом діяльності нотаріату є два глобальних та стратегічних завдання – правоохоронна та правозахисна діяльність, які покладено державою на спеціальну структуру органів та додатково на окремих посадових осіб [1, с. 39].

Практика вчинення нотаріальних дій нотаріусами України протягом 2011–2012 років свідчить, що значну частину їх складають за-свідчення підписів на документах, зокрема на заявах батьків про згоду на виїзд за кордон малолітніх дітей.

Стан дослідження. Українські вчені: Баранкова В.В., Бесчастний В.М., Дякович М.М., Єфименко Л.В., Журавльов Д.В., Ільїна Ю.П., Комаров В.В., Лихолат І.П., Майданик Р.А., Майкут Х.В., Медвідь Ф.М., Медвідь Я.Ф., Нелін О.І., Нікітін Ю.В., Пасічник С.Г., Радзівєвська Л.К., Сміян Л.С., Степаненко В.Д., Ксенко В.Ф., Хоменка П.Г., Філонов О.В.,

Фурса С.Я., Фурса Є.І., Черниш В.М., Чижмарь К.І., Ясінська Л.Е. та багато інших присвятили свої дослідження теоретичним та практичним питання діяльності нотаріату.

Дослідження проблем нотаріату України проводилося в основному щодо загальних положень діяльності нотаріальних органів, вчинення ними нотаріальних дій та недостатньо приділено уваги здійсненню нотаріусами правоохоронної діяльності. Питанню захисту прав та законних інтересів дітей нотаріусом присвячено праці М.М. Дякович [2] та М.С. Долинської [3].

Публікації на тему дослідження. Декілька дисертаційних досліджень щодо правоохоронній діяльності нотаріату здійснено в Російській Федерації: С.Г. Богатирьовим «Кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями в сфері нотаріальної та аудиторської діяльності» [4], О.О. Молчановою «Кримінальна відповідальність нотаріусів за зловживання повноваженнями» [5] та О.В. Філіпповою «Кримінально-правове забезпечення нотаріальної діяльності в Росії» [6]. В Україні теж проводяться відповідні дослідження. Так, у 2008 році Н.І. Пінчук захищено кандидатську дисертацію на тему: «Теоретичні та правові питання і практика криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату» [7].

Ми погоджуємося з думкою О.І. Чучаєва, що нотаріальна діяльність є самодостатньою для її визнання самостійним об'єктом кримінально-правової охорони [8, с. 390]. Дослідження російських вчених в основному стосувалися щодо «традиційних» суспільно небезпечних дій на службі: 1) зловживання повноваженнями нотаріуса; 2) перевищення повноважень нотаріуса; 3) невиконання чи неналежне виконання нотаріусом своїх повноважень [9, с. 95].

Метою дослідження є: визначити роль нотаріусів у здійсненні правоохоронної діяльності шляхом протидії торгівлі дітьми. За допомогою порівняльно-правового, діалектичного, логічного та інших методів провести аналіз норм чинного, в тому числі нотаріального законодавства України щодо особливостей нотаріального засвідчення підписів на заявах батьків про згоду на виїзд за кордон малолітніх дітей.

Виклад основних положень. Як слушно зауважують В.В. Комаров та В.В. Баранкова, до нотаріуса ставляться досить високі вимоги і як до професійного юриста, і як до людини з точки зору її особистих якостей [10, с. 52]. Так, відповідно до статті 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що

мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Стаття 313 Цивільного кодексу України передбачає обмежене право фізичної особи, яка не досягла шістнадцяти років, на виїзд за межі України. Виїзд особи можливий лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними. Фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України.

Порядок перетину дітьми кордону України регулюється Законом України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України «та іншими нормативними актами. Стаття 2 Закону передбачає, що документом, що дає право на виїзд з України і в'їзд в Україну та посвідчують особу громадянина України під час перебування за її межами, є паспорт громадянина України для виїзду за кордон або проїзний документ дитини. Оформлення проїзного документа дитини провадиться на підставі нотаріально засвідченого клопотання батьків або законних представників батьків чи дітей у разі потреби самостійного виїзду неповнолітнього за кордон.

Виїзд з України на постійне проживання дітей віком від 14 до 18 років може бути здійснено лише за їх згодою, оформленою письмово і нотаріально засвідченою. Особа віком до 16 років встановлюється нотаріусом за свідоцтвом про народження за умови підтвердження батьками (одним із батьків) того, що ця особа є їх дитиною. У даному випадку можливі випадки, коли дану заяву від імені відсутньої дитини може подати інша особа, а батьки «підтвердять», що ця особа є їх дитиною; замість батьків дитини звертаються близькі родичі. Якщо нотаріусу стане відомо про даний факт, то він зобов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії, тобто вчинити дії, які позбавляють право на незаконний виїзд дитини за кордон, в тому числі попередити торгівлю дітьми.

Згідно з статтею 217 Сімейного кодексу України письмова згода батьків на усиновлення дитини засвідчується нотаріусом. Якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на усиновлення потрібна згода їхніх батьків, то на нашу думку, ця згода повинна бути засвідчена нотаріально.

Оскільки мати, батько дитини вправі відкликати свою згоду на усиновлення до набрання чинності рішенням суду про усиновлення, то вважаємо, що підпис на такій заяві теж має бути засвідчений в нотаріальному порядку.

Засвідчення справжності підпису на заявах – згодах здійснюється нотаріусами з дотриманням глави 7 «Засвідчення вірності копій

документів і витягів з них, засвідчення справжності підписів на документах» розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України 22 лютого 2012 року за № 296/5.

У випадку набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні вказаних нотаріальних дій – це є підставою для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю Міністерством юстиції України.

Висновки. Отже, нотаріальна діяльність, здійснена уповноваженими органами та посадовими особами, передбаченими в статті 1 Закону України «Про нотаріат» є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони. Державні та приватні нотаріуси, виконуючи правоохоронну функцію шляхом добросовісного та законного вчинення нотаріальних дій за участю та відносно дітей, вносять вклад у боротьбу з торгівлею дітьми.

1. Фурса С.Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса. – К.: А.С.К., 2001. – 975 с.

2. Дякович М.М. Захист прав і законних інтересів дитини нотаріусом / М.М. Дякович // Довідник нотаріуса – К.: Істина. – 2009. – № 3.

3. Долинська М.С. Діти – учасники цивільно-правових право чинів / М.С. Долинська // Довідник нотаріуса. – К.: Істина, 2006. – № 6. – 85 с.

4. Богатырев С.Г. Уголовная ответственность за злоупотребления полномочиями в сфере нотариальной и аудиторской деятельности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. / С.Г. Богатырев. – Ростов-на-Дону, 2002.

5. Молчанова Е.О. Уголовная ответственность нотариусов за злоупотребление полномочиями: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук / Е.О. Молчанова. – Рязань, 2010. – 24 с.

6. Филиппова О.В. Уголовно-правовое обеспечение нотариальной деятельности в России: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. / О.В. Филиппова. – Екатеринбург, 2011. – 28 с.

7. Пінчук Н.І. Теоретичні та правові питання і практика криміналістичного забезпечення діяльності нотаріату: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Н.І. Пінчук. – К., 2006.

8. Чучаев А.И. Нотариальная деятельность должна быть самостоятельным объектом уголовно-правовой охраны / А.И. Чучаев // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Седьмой международной научно-практической конференции 28–29 января 2010 г. – М., 2010. – С. 390.

9. Чучаев А.И. Нотариальная деятельность как объект уголовно-правовой охраны (de lege lata u de lege ferenda): монография / А.И. Чучаев, О.В. Филиппова. – М.: Проспект, 2013. – 120 с.

10. Комаров В.В. Нотаріат в Україні: підручник / В.В. Комаров, В.В. Баранкова. – Харків: Право, 2011. – 384 с.

Н.В. Домброван,
*начальник відділу
організації наукової роботи
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ЗЛОЧИН, ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРИНЦИПИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Торгівля людьми – це міжнародне, складне та унікальне злочинне явище, яке містить багато тісно пов'язаних між собою елементів. Зараз цей злочин має глобальний характер та охоплює всі регіони планети, більше того, він все сильніше контролюється міжнародною організованою злочинністю.

Торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації залишається найпоширенішою категорією злочинів через суто економічні причини оскільки є найбільш прибутковою формою злочину. Хоча торгівля людьми з метою експлуатації праці є також поширеною формою злочину в Україні та в інших країнах, але за поширеністю вона поступається торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.

Окрім того, концентрація уваги на цій формі злочину зумовлена не лише поширеністю. Це пов'язано також із найсерйознішими проблемами у поводженні з потерпілими від таких злочинів. Найчастіше жертвами торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації стають дівчата та молоді жінки, які потребують особливого поводження з боку правоохоронців.

Експлуатація хлопців у секс-індустрії в злочинному світі стає все поширенішою у різних регіонах світу.

Хоча це загальне визначення явища торгівлі людьми як економічної ситуації попиту та пропозиції є дуже простим, але глибинні причини та особливості цього злочину є набагато складнішими, такими причинами є: тендерна дискримінація, дискримінація на ринку праці, соціальні фактори, насильство до жінок.

Таким чином, якщо розглядати всі ці фактори комплексно, то можна визначити такі чинники виштовхування: безробіття, бідність, недостатня освіта, дискримінація за ознакою статі, насильство.

Дію цих чинників «виштовхування» посилює також низка факторів «Притягання», які роблять жінок ще вразливішими до пропозиції торгівлі людьми. Наведені вище дискримінаційні фактори діють в комплексі з уявленнями про переваги життя у заможних країнах Заходу. До факторів «притягання» належать наступні: сподівання знайти роботу та заробити гроші, матеріальний добробут, пов'язаний з жит-

тям на Заході, більш високий соціальний статус та положення, уявний «блиск» життя в західних країнах.

Торгівці людьми користуються різними методами вербуванню жертв, ці методи залежать від особливостей діяльності та від рівня організації торгівців людьми. До найпоширеніших методів належать такі: індивідуальне вербування зацікавлених дівчат у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо, вербування за допомогою неформальних мереж рідних або друзів, оголошення у різних ЗМІ з пропозиціями працевлаштування за кордоном, агенції, які пропонують працевлаштування, освіту, або подорожі за кордоном, шлюбні агентства, фіктивні шлюби.

Трефікери пропонують жертвам привабливі можливості працевлаштування за кордоном, пропонуючи працювати за кордоном танцівницями, офіціантками, акторками, моделями. У багатьох випадках жертви дізнаються про фальшиву природу своїх домовленостей з торгівцями людьми лише після своєї появи у країні призначення, коли їх примушують займатися проституцією або експлуатують в інших сферах.

Існує чотири методи вербування жертв торгівлі людьми:

1. Застосування сили – викрадення. Зараз цей метод вже не є винятково-рідкісним, як це було раніше, зростає кількість викрадених жінок в Албанії, Косово, країнах Західної та Південної Африки, Центральної Америки та Південно-Східної Азії.

2. Вербування з використання цілком фальшивих пропозицій легального працевлаштування жертви вважають, що будуть працювати на законних підставах в офісах, ресторанах, барах тощо.

3. Вербування з використанням частково-фальшивих пропозицій працевлаштування офіціантками, працівниками сфери розваг, танцівницями, або навіть стриптизерками чи моделями для порнографічних журналів.

4. Вербування з метою проституції, коли жертви знають, що будуть працювати проститутками, але не уявляють реальних умов своєї праці (заборгованість, знуцання, експлуатація та контроль тощо).

Після процесу вербування починається стадія перевезення та передачі. Ця стадія може мати кілька етапів, серед яких переховування та одержання жертв, включаючи початкове переховування та одержання на території країни походження. Незалежно від того, чи перетинає під час своєї подорожі жертва торгівлі людьми національні кордони вона може стикатись із зухвалими порушення прав людини, фізичним насильством та іншими злочинними проявами. Багато жертв ніколи раніше не виїздили із своїх рідних країн, так що вони цілковито залежать від торгівців людьми. Деякі жертви виїждять з країн походження без закордонних паспортів, оскільки їх поінформували, що вони їм не будуть потрібні, або що вони отримають паспорти пізніше.

Якщо ж у жертв є паспорти, то торгівці людьми часто відбирають їх, щоб забезпечити покору своїх жертв.

Жертви торгівлі, які перебувають за кордоном нелегально, особливо незахищені від примусу з боку торгівців людьми, яким добре відомо, що нелегальний статус жертв робить менш імовірною допомогу їм з боку поліції, або інших державних структур у разі непередбачених перешкод у процесі перевезення або у випадку, коли жертви добровільно звертатимуться по допомогу.

Необхідно мати на увазі, що перша країна ЄС, в яку потрапляють жертви торгівлі людьми, не завжди є їх країною призначення, так що необхідні розрізняти зовнішні та внутрішні транзитні маршрути. Окрім того, треба також пам'ятати, що деякі мережі торгівців людьми не користуються транзитними країнами, а безпосередньо вивозять своїх жертв з країни походження до країни призначення.

Залежно від методів, якими користуються торгівці людьми, перевезення жертв може бути таємним або відкритим. Торгівці людьми перевозять своїх жертв у вантажівках, приватних автомобілях, або трейлерах, оскільки автомобільний транспорт дає їм більшу гнучкість порівняно із залізничним або повітряним транспортом. Окрім того, багатьох жертв також перевозять з країн походження до країн призначення за допомогою міжнародного пасажирського транспорту, серед якого повітряний транспорт, морські міжнародні лінії та міжнародне автобусне сполучення.

Саме на цій останній стадії починається експлуатація жертв у повному обсязі, яка є остаточною метою торгівлі людьми. Після того, як жертва торгівлі людьми опинилась у країні призначення, вона потрапляє у рабські умови життя та праці (головним чином це робота у секс-індустрії, але також може бути робота служниці або робота на виробництві.), з ненормованим робочим днем та у нелюдських умовах.

На стадії експлуатації використовується багато механізмів для контролю жертв торгівлі людьми. Кожний механізм може застосовуватись окремо, але в більшості випадків вони застосовуються у комплексів, щоб забезпечити умови фактичної, або психологічної ізоляції жертв: боргова кабала, ізоляція-вилучення документів, що посвідчують особу, ізоляція мовна та соціальна, насильство та страх, помста, або погроза помсти рідним жертви, психологічна ізоляція та тортури.

1. Смірнов Г.К. Методика розслідування торгівлі людьми: проблеми теорії і практики / Г.К. Смірнов. – М.: Вид-во «Юліформ», 2008. – 264 с.

2. Іващенко В.О. Торгівля жінками та дітьми. Криміналістичні та кримінально правові аспекти боротьби / В.О. Іващенко. – К., Атіка, 2004. – 100 с.

3. Топчій А. Нелегальна трудова міграція та торгівля людьми. Висвітлення проблеми у ЗМІ / А. Топчій. – К., 2008. – С. 99.

О.І. Домброван,
*заступник начальника відділу
організації служби
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)*

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЄС У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ФАКТІВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ

Глибокі і динамічні перетворення в сучасному вітчизняному державотворенні супроводжуються зміцненням і небувалим розповсюдженням такого суспільно-небезпечного явища як організована злочинність.

Протиправна діяльність кримінального середовища має транснаціональний характер, що значно підвищує рівень загрози її проявів у всіх сферах, пов'язаних із забезпеченням як окремої країни, так і світу загалом.

Незважаючи на великий суспільний інтерес до торгівлі людьми, єдиного визначення суті і змісту цього процесу – не існує. Багато науковців такі як Д.Г. Казначеев, Т.П. Мінка, В.О. Жук, О.С. Юнін, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.С. Батиргареева, Т.А. Денісова, В.П. Корж, Луїз Шеллі, Рулоф Хавемон, Маріан Війєрс, Д.А. Файер вивчали ці проблеми, але на наш погляд треба детальніше розглянути ці питання, бо актуальність проблеми не зникає, а навпаки зростає.

Аналіз міжнародно-правових актів та багатьох наукових публікацій дозволяє з'ясувати сутність торгівлі людьми. Все більше вона розглядається як проблема боротьби зі злочинністю. Протидія в цьому випадку виглядає як застосування кримінального покарання, розвитку та взаємодії дій поліцейських підрозділів, налагодженню термінового і постійного обміну інформацією, яка має оперативний інтерес та ін.

Останнім часом торгівля людьми співпадає і прирівнюється до нелегальної міграції, особливо в країнах ЄС. Тому боротьба з торгівлею людьми перетворюється у боротьбу проти всіх проявів нелегальної міграції.

Світова спільнота приділяє багато уваги цим питанням. На конференції з прав людини, що відбулася у Відні в 1993 р., вперше, насилья над жінками, було визнано порушенням прав людини. І саме з позицій захисту прав людини останнім часом було розроблено багато міжнародних документів, які стосуються запобіганню торгівлі людьми, а саме жінками та дітьми.

Однак більшість держав аналізує лише свій стан нелегальної міграції та торгівлі людьми, не оцінюючі розмір та характер участі ОЗУ в цих процесах. Вони не мають ефективної політики, спеціально розробленої для боротьби з торгівлею людьми і визнають, що їхнє законодавство не забезпечує сучасні вимоги для боротьби з торгівлею людьми, особливо з діями міжнаціональних злочинних організацій. Крім того, національна політика не забезпечує ефективних важелів для впливу на організовані злочинні структури і їхні міжнародні спілки, скорочення їхнього прибутку і протидії спробам забезпечити їхній розвиток. Дослідження ОЗУ більш високих рівнів організації, що займаються торгівлею людьми, часто вимагає необхідних нормативних актів, спрямованих проти корупції і хабарництва.

Некероване зростання нелегальної імміграції та торгівлі людьми і поглиблення пов'язаних з ним труднощів із злочинністю, а саме тим, що канали нелегального переправлення мігрантів часто співпадають з каналами наркотрафіку призвело до того, що Країни ЄС об'єднали свої зусилля для боротьби з цими негативними явищами. Як наслідок було створення такої організації як Європол.

Щодо торгівлі людьми, сучасні работоргівці використовують звичайні засоби, а також винаходять нові для переконання жертв і введення їх в оману. Переважно використовуються засоби не пов'язані з насильством. Для України торгівля людьми набуває особливого значення. Ріст незаконного вивозу людей за кордон викликає стурбованість, тому що, Україна втрачає значну частину свого генофонду. Аналіз криміногенної ситуації свідчить про те, що розроблення кримінальних характеристик цього виду злочину, встановлення її елементів є актуальним для наукових розробок та використання в слідчій практиці. Наявні матеріали оперативно-розшукових та кримінальних справ свідчать, що торгівля людьми вчиняється організованими групами на досить високому рівні організованості. Такі групи створюються, як правило на ґрунті особистих знайомств, до їх складу входять як громадяни України, так і іноземці (тобто вже йдеться про наявність міжнародних зв'язків) використовуються досить розгалужені корумповані зв'язки з працівниками відповідних державних органів, установ, організацій.

Умови які сприяють вчиненню торгівлі людьми, це як правило недосконалість і прогалини в чинному законодавстві, недоліки в роботі правоохоронних органів, «відкритість» і «прозорість» митних кордонів, корупція, бідність, низький рівень поінформованості, не налагоджені механізми організації міжнародного співробітництва в сфері боротьби з торгівлею людьми тощо.

На момент порушення кримінальної справи правоохоронні органи володіють обмеженою інформацією. Це є одним з факторів, із-за

якого міліція часто стикається з проблемою, коли прокуратура не бажає відкривати справу з приводу торгівлі людьми. Оскільки розслідування кримінальних справ про торгівлю людьми потребує виконання великого обсягу ОРЗ та слідчих дій, а також ефективного співробітництва з правоохоронними органами інших країн вже на початковій стадії треба вирішувати питання про створення оперативної розшукової групи із залученням до їх складу достатньої кількості слідчих та оперативних працівників спеціальних підрозділів та ін. співробітників ОВС. Кожна ланка групи повинна оперативно і якісно виконувати всій обсяг обов'язків тільки так можна досягнути певних результатів.

1. Шеллі Луїз. Журнал Торгівля жінками, кримінал і корупція / Луїз Шеллі // WE. – 2002. – № 18 (34). – С. 23.
2. Хавемон Р. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні / Р. Хавемон, М. Війерс. – К., 2001. – липень-серпень. – С. 40–41.
3. Протидія торгівлі людьми. – К., 2005.
4. Піскун О. Регіональні та національні особливості регулювання міграційних процесів: Північна та Східна Європа. Міграційне право ЄС / О. Піскун. – К., 2005.

О.М. Дуфенюк,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ АБО ІНША НЕЗАКОННА УГОДА ЩОДО ПЕРЕДАЧІ ЛЮДИНИ: КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Актуальність обговорення питання протидії торгівлі людьми обумовлена низкою чинників. По-перше, очевидною є значна суспільна небезпека злочинних діянь у цій сфері, оскільки такі категорії як воля, честь та гідність особи формують методологічний фундамент для реалізації усіх інших (фізичних, економічних, політичних, соціальних та культурних) прав і свобод, тож ефективна протидія посяганням на ці антропологічні цінності повинна бути одним із пріоритетних напрямів гуманітарної політики правової держави.

По-друге, впродовж останніх років спостерігається стрімка динаміка активізації, інституціоналізації та професіоналізації суб'єктів

цього виду злочину. Зокрема, Ю.В. Раковська пропонує сьогодні торгівлю людьми розглядати як неформальний соціальний інститут, вид організованої злочинності та тіньової економіки, оскільки організований характер цього «бізнесу» здійснив еволюцію від спонтанних, випадкових і хаотичних дій до впорядкованої, стандартизованої, нормативно врегульованої та стійкої взаємодії злочинців, що передбачає чіткий розподіл функцій та ролей всередині злочинних угруповань [1, с. 13].

По-третє, вагомим є зростання показників кількості жертв торгівлі людьми, а також тенденція потрапляння до їх числа найбільш вразливих соціально-демографічних груп суспільства – жінок та дітей. За повідомленнями Європолу та ООН, щороку до різних країн Європи контрабандним шляхом переправляється 4 млн. людей з усього світу, поповнюючи, за словами виконавчого директора відділу боротьби з наркотиками та профілактики злочинності ООН П. Арлакчі, «багатомільйонну армію сучасних рабів, яка дорівнює за одними даними 27 мільйонам, а за іншими – 200 мільйонам» [2, с. 1].

По-четверте, враховуючи те, що в Україні тільки формується досвід протидії торгівлі людьми, оскільки ця проблема у сучасному її вимірі постала тільки на початку 90-х років, цілком закономірними є результати досліджень В.В. Пяковського, які засвідчують, що більшість правоохоронців скаржаться на недостатність розробок з методики розслідування торгівлі людьми в науковій літературі (91,6% опитаних слідчих та 85,5% оперативних працівників) [3, с. 1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на поліаспектний характер наукового та прикладного аналізу проблем протидії торгівлі людьми, останні дослідження та публікації окресленого напрямку доцільно розділити на кілька тематичних блоків: а) питання транснаціонального характеру незаконних угод щодо передачі людини, а також міжнародного досвіду кримінального переслідування такої діяльності розглядали: І.П. Бліщенко, М.В. Буроменський, Л.Н. Галенська, В.Ф. Дерюжинський, Н.А. Зелінська, Г.О. Зорін, В.Є. Емінов, І.І. Карпець, Г.Л. Кохан, В.І. Куліков, А.І. Коннов, І.І. Лукашук, В.В. Лунєєв, А.В. Наумов, В.П. Панов, Н.В. Плахотнюк, Ю.О. Решетов, Ю.І. Римаренко, В.О. Танкевич, І.Я. Фойницький та ін.; б) питання кримінальної відповідальності за вчинення незаконних угод щодо передачі людини, правової кваліфікації, кримінологічної характеристики вивчали: Ю.В. Александров, Н.М. Ахтирська, О.М. Бандурка, Ю.В. Баулін, Т.І. Возна, В.В. Голіна, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, В.А. Козак, В.М. Куц, А.С. Овчинський, В.С. Овчинський, А.М. Орлеан, В.І. Осадчий, В.П. Панов, І.В. Пшеничного, С.Д. Шапченко та ін.; в) питання діяльності правоохоронних органів щодо виявлення,

документування та провадження досудового розслідування злочинів у цій сфері ставали предметом досліджень: Н.В. Куракової, В.В. Пясковського; г) питання соціологічного аналізу торгівлі людьми піднімали у своїх працях: Н.І. Бровко, Ю.М. Галустян, В.І. Коваленко, Д.В. Новіков та ін.

Формулювання мети. Найбільш проблемними сферами реалізації державної політики з протидії торгівлі людьми є ефективне розслідування та судове покарання злочинців, а також організація надання необхідної допомоги потерпілим від торгівлі людьми відповідно до вимог та стандартів міжнародних документів в цій сфері [4, с. 541]. Враховуючи сказане, метою пропонованої наукової розвідки є експлікація основних класифікацій злочинних діянь, передбачених ст. 149 Кримінального кодексу України, за криміналістично значущими критеріями, що уможливило б формування окремих (видових, підвидових) методик розслідування цієї групи злочинів проти волі, честі та гідності особи.

Виклад основних положень. Вперше запропонована В. Образцовим у середині 80-х років минулого століття, криміналістична класифікація злочинів відразу ж була віднесена до категорії новацій, що істотно вплинули на розвиток уявлень про проблеми формування системи методик розслідування окремих категорій злочинів [5, с. 160]. Однак слушними є зауваги вчених про те, що кримінально-правова класифікація, сформована за родовим об'єктом посягання, неповною мірою забезпечує потреби криміналістичної науки. З огляду на це, важливо погодитись із висновком про те, що у криміналістичній класифікації, яка, безумовно, базується на кримінально-правовій, на відміну від останньої враховуються такі ознаки, які значно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію, планування, версіювання, оцінку слідчих ситуацій та проведення слідчих (розшукових) дій [5, с. 161]. Враховуючи те, що побудова окремих криміналістичних методик потребує більш диференційованого підходу до злочинів найбільш оптимальним, видається, трактування криміналістичної класифікації злочинів як систематизації злочинів за криміналістично значущими підставами, що сприяє формуванню криміналістичних характеристик злочинів і розробці окремих криміналістичних методик [6, с. 189].

Виходячи із норми, передбаченої законодавством України про кримінальну відповідальність, класифікацію торгівлі людьми можна сформулювати за такими криміналістично значущими критеріями:

1) за метою торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини: торгівля людьми для сексуальної експлуатації; торгівля людьми для використання в порнобізнесі; торгівля людьми для

втягнення у злочинну діяльність; торгівля людьми для залучення у боргову кабалу; торгівля людьми для усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях; торгівля людьми для використання у збройних конфліктах; торгівля людьми для експлуатації праці; торгівля людьми для вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства;

2) за способом торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини: продаж людини; інша оплатна передача людини; здійснення стосовно людини будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі;

3) за особою злочинця (особами злочинців) торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини: вчинення злочину однією особою / групою осіб; вчинення злочину з використанням службового становища, особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності; вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб; вчинення злочину організованою групою;

4) за соціально-демографічним статусом жертви: торгівля жінками; торгівля чоловіками; торгівля неповнолітніми; торгівля дітьми;

5) за формою прикриття торгівлі людьми шляхом створення фіктивних організацій: діяльність комерційних фірм, які займаються працевлаштуванням громадян України за кордоном; діяльність шлюбних агентств, які пропонують українським жінкам знайомство з метою одруження з іноземними громадянами; діяльність комерційних фірм, які організовують конкурси краси, фотосесії моделей, навчання, стажування чи проживання у сім'ях іноземців з метою вдосконалення володіння іноземними мовами чи пізнання культури певного народу; діяльність туристичних фірм, які пропонують туристичні тури, проживання та відпочинок на належному рівні, однак насправді забезпечують канали доставки «живого товару»;

6) залежно від пропозиції праці, вербування здійснюється: для роботи у галузі сільського господарства – робітниками сезонних зборів урожаю овочів, фруктів, вирощування квітів, робітниками фермерських господарств; для роботи у сфері будівництва – різноробочими, штукатурами, малярами, вантажниками тощо; для роботи у закладах громадського харчування, ресторанах – офіціантами, прибиральниками, посудомийниками, помічниками кухарів; для роботи на промислових підприємствах – швачками, сортувальниками, пакувальниками, іншим технічним персоналом; для роботи у розважальних закладах,

нічних клубах – танцюристами, стриптизерками, співачками; для роботи у готелях – прасувальниками, прибиральниками, праями, іншим технічним персоналом; для роботи у сфері надання приватних послуг по догляду за немічними, хворими та людьми похилого віку, догляду за дітьми тощо [7].

Висновок. Підсумовуючи, важливо звернути увагу на те, що в міжнародній практиці визначено сім критеріїв, за якими оцінюється діяльність урядів різних держав у сфері протидії торгівлі людьми, серед яких вагоме місце займає питання докладання активних зусиль для розслідування і переслідування в судовому порядку актів торгівлі людьми на території своєї держави [8, с. 49]. Тож існування науково обґрунтованих окремих методик розслідування цього виду злочинів є невідмінною умовою ефективною протидії посяганням на волю, честь та гідність особи, свідченням імплементації міжнародних стандартів у практику боротьби з торгівлею людьми. Пропонована класифікація, безумовно, не вичерпує усі можливі критерії систематизації, проте викладеного достатньо для формулювання цілої низки видових та підвидових окремих методик розслідування злочинних діянь у цій сфері.

1. Раковська Ю.В. Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Ю.В. Раковська; Міжнар. гуманіт. ун-т. – Одеса., 2011. – 20 с.

2. Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Я.Г. Лизогуб; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.

3. Пяковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.В. Пяковський; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2004. – 20 с.

4. Левченко К.Б. До характеристики Закону України «Про протидію торгівлі людьми» / К.Б. Левченко // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 541–545.

5. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 3 (30). – С. 160–166.

6. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.Ю. Коновалова та ін. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 720 с.

7. Пяковський В. Поняття та криміналістична характеристика торгівлі людьми / В. Пяковський // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 5 (23). – С. 69–92.

8. Дядюра К.О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід / К.О. Дядюра // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 48–53.

С.С. Єсімов,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Протиправна діяльність з торгівлі людьми та використання рабської праці в Україні є актуальною темою для юридичної науки. По-перше, багато аспектів даної протиправної діяльності залишаються маловивченими, зокрема: комплекс причин і адміністративно-деліктні фактори торгівлі людьми та використання рабської праці; особливості торгівлі людьми та використання рабської праці у випадках, коли Україна виступає приймаючою стороною; короткострокові та довгострокові профілактичні заходи щодо попередження цих правопорушень.

По-друге, за своїм змістом торгівля людьми та використання рабської праці представляють собою вид злочинної діяльності – торгівлю людьми та їх експлуатацію, який раніше не був предметом досліджень, особливо з позиції адміністративного права, хоча об'єктивна потреба в такому дослідженні існує у зв'язку з необхідністю розробки наукових положень, які послужать основою для реалізації заходів з попередження цієї протиправної діяльності.

По-третє, науковий інтерес до торгівлі людьми та їх експлуатації пояснюється також тим, що це явище є актуальна соціально-правова проблема для сучасного українського суспільства та держави. В Україні жертвами торгівлі людьми та експлуатації стають її громадяни, мігранти з країн СНД, Африки та Азії; через Україну перевозять людей у Східну Європу; українські громадяни щорічно поповнюють ряди жертв торгівлі людьми та нелегальної експлуатації в інших країнах. Хоча статистичні дані за обсягами торгівлі людьми та їх експлуатації, а також по прибутковості даного виду злочинної діяльності велими неоднозначні в силу її високої латентності, дослідники цієї теми, представники правоохоронних органів України, а також фахівці міжнародних організацій сходяться в думці, що мова йде про численні жертви та про мільярди доходи злочинців [1].

Торгівля людьми, використання рабської праці та інші види експлуатації людини в більшості випадків утворюють єдину протиправну діяльність, яку доцільно визначити кримінологічним поняттям «торгівля людьми та їх експлуатація». Торговля людьми та їх експлуа-

тація – це передусім діяльність організованих злочинних груп, що складається із сукупності протиправних діянь з купівлі-продажу або вчинення інших угод щодо людини, а також з експлуатації людини в різних формах, які здійснюються, як правило, за допомогою дій з забезпечення вербування, перевезення, передачі, приховування, утримання та використання жертви.

У сфері протидії торгівлі людьми діє специфічних набір юридичних засобів, що відносяться до різних галузей права та представляють різні правові інститути та методи регулювання суспільних відносин. Разом з тим їх об'єднує те, що у своїй сукупності вони, будучи атрибутивною ознакою юридичних засобів узагалі характеризують торгівлю людьми як реальний факт навколишньої дійсності, закріплені в законодавстві, виступають в якості ідеальних моделей, які тільки в процесі їх використання можуть привести до досягнення поставленої мети, а тому для своєї реалізації вимагають особливих юридичних підходів, необхідних для досягнення соціально потрібного ефекту.

У сфері протидії торгівлі людьми найбільш значимі юридичні засоби, пов'язані з правоустановленням і правозастосуванням, оскільки саме вони, по-перше, викликають найбільш істотні юридичні наслідки для всіх учасників суспільних відносин, по-друге, відображають специфіку компетенційних повноважень конкретних структур, що беруть участь у боротьбі з цим протиправним явищем.

Досліджуючи вказану проблему з позиції історико-правового аналізу доцільно відзначити що українське законодавство спрямованого на боротьбу з торгівлею людьми та їх експлуатацією пройшло чотири етапи становлення. Це у свою чергу дозволяє розкрити особливості розвитку законодавства України, спрямованого на протидію торгівлі людьми та їх експлуатації. Головна особливість полягає в тому, що до кінця XIX століття національне законодавство не відображало загальносвітові тенденції щодо протидії торгівлі людьми, а в перше десятиліття пострадянського періоду України наявність даної проблеми на території держави не акцентувалась у дослідницьких і правоохоронних колах. Це послужило однією з причин того, що національне законодавство щодо запобігання торгівлі людьми та їх експлуатації досі є недостатньо ефективним (з позиції міжнародних правозахисних, передусім жіночих, організацій), а ряд важливих міжнародних документів залишаються у науковому відношенні не достатньо досліджених, відповідно відсутні наукові та методичні рекомендації щодо протидії даній протиправній проблемі, як для практичних підрозділів правоохоронних органів так і для громадських організацій діяльність, яких спрямована на захист прав і свобод людини та гендерну рівність [2].

Протиправна діяльність з торгівлі людьми та їх експлуатації в Україні має ряд особливостей. По-перше, в суб'єктах вербування – якщо щодо громадян України це в основному агенти та агентства з працевлаштування, туризму, надання шлюбних послуг, то основними вербувальниками іноземних громадян є посередники роботодавця у країні проживання мігрантів, а також друзі і родичі останніх. По-друге, в послідовності етапів – зазвичай етап «придбання» тобто торгівлі настає після експлуатації мігрантів, що відрізняє послідовність від аналогічних правопорушень у країнах Європейського Союзу. По-третє, в ступені обізнаності жертв – мігранти з країн СНД більше обізнані про характер і умови роботи в Україні, ніж українські громадяни, що емігрують за кордон. По-четверте, в характері експлуатації – в основному це рабська праця і примусову працю, тоді як українські громадяни зазвичай стають жертвами сексуальної експлуатації. Виявлення цих особливостей дозволило виділити окремо заходи, спрямовані на профілактику торгівлі та експлуатації українських громадян за кордоном і трудових мігрантів в Україні.

Головні причини того, що українські громадяни стають жертвами торгівлі людьми та експлуатації, носять соціально-психологічний характер. До їх числа належать: неадекватне уявлення про можливості та умови працевлаштування за кордоном, бажання заробити гроші більш легкими шляхами, ніж звичайне працевлаштування в Україні, а також не престижність деяких професій в нашій країні. Цей висновок ґрунтується на аналізі сучасної ситуації з попитом і пропозицією на робочу силу в Україні. У країні є попит на робочу силу, але він не задовольняється внутрішньою пропозицією, так як українські громадяни не бажають працювати в умовах, запропонованих вітчизняними роботодавцями. Визначення характеру причин дозволяє розробити адекватні заходи, спрямовані на профілактику торгівлі людьми та їх експлуатації [3].

З метою зниження попиту на сексуальні послуги необхідно ввести адміністративну відповідальність за купівлю послуг сексуального характеру. (Можливо у даний час це не є досить актуальним однак, тенденції торгівлі людьми в прикордонних країнах, вказують на наближення проблеми до України.) Аналогічна міра довела свою ефективність у зарубіжних країнах, отримала підтримку серед більшості юристів, що брали участь у проведеному українською філією міжнародної жіночої правозахисної організації «Ла Страда – Україна» тематичному опитуванні в Україні, і відповідає принципу справедливості, так як надання сексуальних послуг у нашій країні заборонено. У зв'язку з цим пропонується доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 181-3 «Купівля послуг сексуального характеру»:

Купівля послуг сексуального характеру – тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб.

Та ж дія, вчинена іноземним громадянином, – тягне за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з адміністративним видворенням за межі України або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб з адміністративним видворенням за межі України.

1. Звіт за 2011 рік. Ла Страда України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.civicua.org/orgs/view.html?744501>

2. Боротьба з торгівлею людьми. USAID/Україна. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://ukraine.usaid.gov/ua/programs/...torgivleyu-lyudmy-uk>

3. Боротьба з торгівлею людьми. Щорічна доповідь по права людини. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1117358096>

Милан Жаркович,
професор, доктор

Оливер Лайич,
доцент, доктор

Таня Косич,
доцент, доктор
(Академия криминалистики
и полицейского образования
Республика Сербия)

ОБЗОР НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ БАЗЫ В ОБЛАСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛИКЕ СЕРБИИ¹

Введение.

В целях изменить суровую реальность, связанную с различными видами эксплуатации людей, рабством и его проявлениями, широкая общественность, включая и международные учреждения, все чаще и

¹ Настоящая работа является результатом научноисследовательского проекта под названием Развитие институциональных капацитетов, стандардов и процедур для противостояния организованному криминалу и терроризму в условиях международных интеграций. Проект финансирует Министерство науки и технологического развития Республики Сербии, а реализует Криминалистическая-полицейская академия в Белграде (2011–2014); руководитель проекта профессор др. Саша Миялкович.

все более организованно проводит различные инициативы и мероприятия по противодействию и предотвращению торговли людьми. В частности, усилия направляются на установление правовой основы и нормативного окружения, которые бы способствовали их эффективности. И хотя интерес субъектов международного сообщества в сфере противостояния торговле людьми и ее видам не только не ставится под сомнение, но и нашел свое отражение в многочисленных международных документах, только правительство каждого отдельного государства имеет полномочия и средства для реализации, а так же несет ответственность за ограничение объема торговли людьми.

До момента непосредственного введения в законодательство Республики Сербии уголовного дела торговли людьми, преследование лиц, совершивших уголовно наказуемые деяния, предусмотренные настоящим уголовным делом, было возможно реализовать при применении соответствующих положений закона, предусматривающих ответственность за другие уголовно наказуемые преступления, а прежде всего за: и перевоз лиц, находящихся в рабстве, незаконное пересечение государственной границы, посредничество в проституции, незаконное лишение свободы, похищение людей, изнасилование, фальсифицирование документов и т.д.

Уголовное преступление «торговля людьми» в Законе о внесении изменений и дополнений в Уголовный Закон Республики Сербии из 2003 года¹.

Республика Сербия впервые начала рассматривает торговлю людьми, как самостоятельное уголовное преступление, после принятия Закона о внесении изменений и дополнений в Уголовный Закон Республики Сербии из 2003 года. Этому шагу, прежде всего, способствовало стремление обеспечить более эффективное противодействие торговле людьми, а также приведение местного законодательства в соответствие с положениями международных правовых документов, ратифицированных Союзной Республикой Югославией.

В положении 1 статьи 111б. УЗРС/2003, предусматривается ответственность лица, которое путем угрозы силой или ее применения, намеренным введением в заблуждение или держанием в заблуждении, превышением полномочий, злоупотреблением доверия, отношений зависимости или уязвимости положения другого лица, осуществляет вербовку, перевозку, передачу, продажу или покупку людей, выступает в роли посредника при передаче или продаже, прячет или держит другое лицо, в целях получения какой-либо выгоды, эксплуатации его труда,

¹ Служебные Ведомости РС № 39/2003.

осуществления криминальной деятельности, проституции или попрошайничества, употребления в целях порнографии, извлечение органов для пересадки или ради использования в вооруженных столкновениях. За совершение какого-либо из вышеперечисленных деяний, законодатель предусмотрел наказание от одного года до десяти лет тюремного заключения.

Такое же наказание предусмотрено в положении 4 указанной статьи за совершение преступных действий, предусмотренных в положении 1, в случае, когда потерпевшим является лицо младше четырнадцати лет и при условии, что лицо совершившее преступление не применяло силу, угрозы или другой из перечисленных выше способов совершения преступления.

Положение 2 предусматривает несколько альтернативно установленных обстоятельств, при помощи которых, производится квалификация уголовного преступления и предусматривается более строгое наказание (как минимум три года лишения свободы), в случае если преступление из статьи 1 совершено по отношению к нескольким лицам, при помощи похищения, при исполнении служебных обязанностей, в рамках криминальной организации, особенно свирепо или особенно унижающим способом или, если нанесены тяжелые телесные повреждения.

Самый тяжелый вид данного преступления, за совершение которого предусмотрено и самое строгое наказание (минимальное наказание – пять лет тюремного заключения), относится к случаям, когда преступные деяния из положения 1 совершены против несовершеннолетнего лица или же в случае, когда вследствие тех деяний наступила смерть потерпевшего лица.

Несмотря на неоспоримый положительный эффект предусматриваемой инкриминации, указанное нормирование сопровождалось и серьезными недоработками.

Прежде всего, внесение в определение самого дела «какой-либо выгоды» как одной из целей, которая достигается при совершении одного из альтернативно перечисленных деяний, указывает на недостаточно понимание сути уголовного преступления торговли людьми и его недостаточное отличие от контрабанды людьми (мигрантов), то есть на недостаточно четкое определение положения и ситуации жертвы и его отличие от положения иллегальных эмигрантов.

Кроме того, отталкиваясь от международных правовых документов, предусматривающих особенный режим защиты од торговли людьми для детей (особ младше восемнадцати лет), инкриминация из

статьи 1116 УЗРС/2003 особенный режим защиты гарантирует только для лиц не старше четырнадцати лет.

Уголовное преступление «торговля людьми» в Законе о внесении изменений и дополнений в Уголовный Закон Республики Сербии из 2005 года¹.

Замеченные отступления от принципов, провозглашенных международными конвенциями, послужили поводом для усовершенствования нормативного определения сути уголовного преступления торговли людьми в Уголовном законе Республики Сербии.

В рамках главы 34, которая содержит уголовные преступления против человечности и других ценностей, защищенных международных правом, в статье 388, регуливающей уголовное преступление торговли людьми, предусматривается ответственность для лица, которое путем угрозы силой или ее применения, намеренным введением в заблуждение или держанием в заблуждении, превышением полномочий, злоупотреблением доверия, отношений зависимости или уязвимости положения другого лица, удержанием личных документов или путем подкупа в виде платежей или выгод осуществляет вербовку, перевозку, передачу, продажу или покупку людей, выступает в роли посредника при передаче или продаже, прячет или держит другое лицо, в целях получения какой-либо выгоды, эксплуатации его труда, осуществления криминальной деятельности, проституции или другого вида сексуальной эксплуатации, попрошайничества, употребления в целях порнографии, установления рабовладельческих отношений или отношений сличных с рабством, ради извлечения органов или части тела или ради использования в вооруженных столкновениях. За совершение какого-либо из вышеперечисленных деяний, законодатель предусмотрел наказание от двух до десяти лет тюремного заключения.

Законодательное решение, которое в отношении лиц младше четырнадцати лет, было содержится в положении 4 статьи 1116 УЗРС/2003, Уголовный закон расширил и на малолетние лица (лица младше восемнадцати лет). В соответствии с вышесказанным, в положении 2 статьи 388 предусмотрено, что лицо, совершившее преступление из положения 1 данной статьи в отношении несовершеннолетнего лица, несет ответственность как это предусмотрено за совершение преступления описанного в положении 1 и в случаях, когда при совершении дела не были применены сила, угрозы или другой из перечисленных выше способов совершения преступления.

¹ Служебные Ведомости РС № 85/2005, 88/2005 и 107/2005.

Квалифицированное преступление и более тяжелое наказание (тюремное заключение как минимум на три года), предусмотрены в положении 3 в случае, когда преступление из положения 1 совершено в отношении малолетнего лица.

Квалифицированный вид преступления торговли людьми в положении 4 относится на ситуации, предусмотренные в положениях 1 и 3, в случае, когда в результате преступления, какое-либо лицо получило тяжелые телесные повреждения (тюремное заключение от трех до пятнадцати лет).

В случае, если в результате совершения преступления из положений 1 и 3 данной статьи, наступила смерть одного или нескольких лиц, для лица, совершившего преступление, предусматривается тюремное заключение от минимум десяти лет (положение 5). Наказание лишением свободы (тюремное заключение) от пяти лет и выше предусмотрено в случаях, когда лицо, совершившее преступление занимается совершением уголовных деяний из положений от 1 до 3, а так же в случае, когда преступление совершено организованной группировкой.

Наряду со способами совершения преступления, которые уже перечислены в статье 388, уголовная ответственность предусматривается и для новых уголовных деяний (удержание личных документов, подкупа в виде платежей или выгод), а так же для новых видов эксплуатации жертв (принудительные работы, другие виды сексуальных услуг, установление рабовладельческих отношений или отношений сличных с рабством).

По сравнению с решением, предусмотренным в статье 111б, здесь отсутствуют квалифицированные виды преступления, в случае, когда преступление торговли людьми совершается по отношению к нескольким лицам, путем похищения или с особой свирепостью или особо унижающим способом, при исполнении служебных обязанностей, в рамках криминальной организации.

Следуя логике особой защиты лиц младшей возрастной группы, законодатель при определении условий несения ответственности исполнителя преступления, предусмотрел более строгое наказание для лица, которое путем применения силы, угрозы или любого другого, указанного в законе, способа совершения преступления совершил деяние в отношении малолетнего лица.

Подобное решение имело место и в статье 111б, с той разницей, что граница специального минимального наказания была определена на уровне пяти лет тюремного заключения, а изменениями из 2005 года,

граница специального минимума предусмотренного наказания, опустилась на три года тюремного заключения.

Оба закона предусматривали одинаковое решение в отношении максимума санкции за этот вид уголовного преступления торговли людьми, и определяли его как общий максимум тюремного заключения. Смотря сквозь призму действующего в то время законодательства, этот максимум по КЗ СРЮ, действующем на территории Республики Сербии в 2003 году, составлял пятнадцать лет, а по действующему Уголовному закону Республики Сербии – двадцать лет.

За квалифицированный вид преступления, совершенного с нанесением тяжелых телесных повреждений, предусмотрено наказание от трех до пятнадцати лет. Этот же диапазон применяется и в случае, когда жертвой является малолетнее лицо.

Статья 389 Уголовного закона Республики Сербии, как самостоятельное уголовное преступление предусматривает Торговлю детьми ради усыновления. Данная статья предусматривает ответственность лица, которое заберет лицо младше четырнадцати лет ради его последующего усыновления в нарушение действующего законодательства, лица, которое усыновит такое малолетнее лицо, лица, являющегося посредником в таком усыновлении или лица, которое с этой целью купит, продаст или передаст другому лицу малолетнее лицо, младше четырнадцати лет, или его перевозит, обеспечивает ему размещение или его прикрывает.

За это уголовное преступление предусмотрено наказание тюремного заключения от одного года до пяти лет. За квалифицированный вид уголовного преступления из статьи 389 (в случае, если речь идет о лице занимающегося деятельностью из положения 1 настоящей статьи или, если преступление совершено организованно несколькими лицами), в положении 2 предусматривается наказание путем тюремного заключения на срок минимум три года.

Кроме того, изменениями, совершенными в рамках главы 31, в группе уголовных дел против общественного порядка и мира, в статье 350, как самостоятельное уголовное преступление внесено уголовное преступление, описанное как незаконное пересечение государственной границы и контрабанда людей.

Уголовное преступление «торговля людьми» в Законе о внесении изменений и дополнений в Уголовный Закон Республики Сербии из 2009 года¹.

¹ Служебные Ведомости РС. № 72/2009.

Решимость государственных органов Республики Сербии как можно эффективнее противостоять торговле людьми подтверждена и изменениями Уголовного закона из 2009 года. При сохранении решений в отношении деяний, средств и целей совершения уголовного дела торговли людьми как это предусмотрено в статье 388, законодатель предусматривает более строгое наказание за основной вид преступления (тюремное заключение от трёх до двенадцати лет).

В положении 2 статьи 388 предусмотрено, что лицо совершившее преступление из положения 1 настоящей статьи в отношении малолетнего лица, несет ответственность в соответствии с наказанием, предусмотренным за совершение данного преступления и в тех случаях, когда исполнитель не употреблял силу, угрозы или любой другой из перечисленных способов совершения.

Сохраняя абсолютный максимум в двадцать лет, специальный минимум увеличен с трех до пяти лет в случае, если основной вид преступления совершен в отношении малолетнего лица (статья 388, положение 3). Так же увеличен с трех до пяти лет специальный минимум, в случае, если преступление из п.1 и п.3. статьи 388, совершено с нанесением тяжких телесных повреждений (п.4), в то время как максимум и далее составляет 15 лет тюремного заключения.

В случае, если в результате преступления из п.1 и 3 настоящей статьи наступила смерть одного или нескольких лиц, для лица совершившего преступление, как минимальное предусматривается наказание десять лет тюремного заключения (п. 5). Тюремное заключение сроком в минимально пять лет предусмотрено в случае, если исполнитель занимается совершением уголовного дела из положение от 1 до 3, или в случае, если преступление совершено группой лиц (п.6), в то время как в п. 7 предусмотрено тюремное заключение сроком на как минимум десять лет, за преступление совершенное организованной криминальной группой.

Особенно значительны изменения из статьи 388, п. 8, 9 и 10. Настоящими изменениями вводится ответственность того, кто знал или мог знать, что лицо является жертвой торговли людьми, и воспользовался его положением или обеспечил другому лицу возможность воспользоваться положением жертвы ради эксплуатации, предусмотренной в п. 1 статьи 388.

Для исполнителя этого вида преступления торговли людьми предусмотрено тюремное заключение од шести месяцев до пяти лет (ст. 388, п. 8).

Если преступление из п. 8 настоящей статьи совершено в отношении малолетнего лица, о чем исполнитель знал или мог знать, пред-

усмотрено тюремное заключение от одного года до восьми лет. (ст. 388, п. 9).

Вне всякого сомнения, что значительный вклад в борьбе с торговцами людьми, а тем самым и предотвращению торговли людьми, вклад даст решение, содержащее в положении 10 статьи 388, которое предусматривает, что согласность лица на эксплуатацию или на установление рабовладельческих отношений или отношений сличных с рабством из п.1 настоящей статьи, не влияет на совершение и суть уголовного дела из п. 1, 2 и 6 настоящей статьи.

Изменения статьи 389, введенные в уголовное законодательство в 2009 году, относятся на изменение название уголовного преступления из «торговля детьми ради усыновления» в «торговля малолетними лицами ради усыновления», а так же на расширение защиты только в отношении младших малолетних лиц, то есть лиц в возрасте до шестнадцати лет. Положения, которые являются выражением более строгого санкционирования, относятся к ситуации, когда преступление совершено со стороны организованной группы. Вместо, ранее предусмотренного наказания составляющего минимально три года тюремного заключения, для исполнителя этого вида преступления предусмотрено минимальное наказание од пяти лет заключения (ст. 389, п. 3). Более строгое наказание (тюремное заключение как минимум на три года) введено в случае, если преступление совершено со стороны группы. (ст. 389, п. 2).

Какое значение в законодательстве Республики Сербии придается нахождению решения для более адекватного наказания лиц, совершивших уголовные преступления как таковые, а в частности лиц, совершивших уголовное преступление торговли людьми, видно в изменениях положения о границах уменьшения срока тюремного заключения. В более строгих условиях для уменьшения срока отбывания наказания, законодатель исключил такую возможность для отдельных уголовных преступлений, в том числе и для преступления торговли людьми. (ст. 57, п. 2).

Заключение.

Можно сказать, что решения действующего законодательства Республике Сербии в отношении уголовного преступления торговли людьми по большей части находятся в соответствии с рекомендованными принципами об исследовании и уголовному преследованию торговли людьми. Однако, рекомендуется предусмотреть как одну из целей торговцев людьми и принудительное вступление в брак и формирование других видов совместного проживания. В рамках основного

вида уголовного преступления торговли людьми в способы совершения следует включить шантаж, злоупотребление задолженности и изготовление фальшивых идентификационных документов и паспортов или их удержание или переделывание, уничтожение, повреждение или удержание настоящих документов.

Как квалифицированные обстоятельства следует предусмотреть и совершение уголовного преступления похищением, свирепым или особенно унижающим способом, при исполнении служебных обязанностей, злоупотреблением душевного заболевания, отставания в развитии и других душевных нарушений, в отношении нескольких лиц, приведших к беременности, тяжёлому нарушению здоровья или другим тяжёлым последствиям.

Считаем, что более адекватной правовой защите малолетних лиц поспособствовало бы принятие нормативного решения, которое бы торговлю малолетними лицами предусматривало как самостоятельное уголовное преступление.

О.В. Захарова,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

кримінального процесу та криміналістики

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ПРАВИЛА ПОБУДОВИ ПИТАНЬ ТА ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ВИРІШУВАНИХ ПИТАНЬ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗ СЛІДІВ ЛЮДИНИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Розслідування кримінальних правопорушень щодо торгівлі людьми і розгляд їх у суді на сьогодні не можна уявити без використання досягнень різних галузей наукових знань. Діяльність експертів і спеціалістів у кримінальному процесі не лише полегшує роботу судових і слідчих органів, а й дає змогу більш ефективно здійснювати боротьбу зі злочинністю, а здатність орієнтуватися у різноманітності можливостей судової експертизи та правильно використовувати її інструменти в пізнанні істини є невід'ємною частиною компетентної роботи не лише співробітників судових і слідчих органів, а й представників адвокатської професії.

Виявлення і розслідування кримінальних правопорушень щодо торгівлі людьми вимагає глибоких знань та належних професійних вмінь від працівників органів внутрішніх справ. Це може бути досягнуто шляхом постійного аналізу ситуації, вивчення та систематизації нових способів та слідів учинення таких кримінальних правопорушень, характеристик особи потерпілих та осіб злочинців, а також удосконалення механізму проведення криміналістичних експертиз, правил побудови питань при призначенні експертиз та чітко орієнтуватися у переліку вирішуваних питань при призначенні експертиз слідів людини та інше.

Постановка проблеми. В криміналістичній літературі не втрачає свої актуальності проблема постановки питань експерту. Правильність постановки експерту завдання, яке формулюється в постанові слідчого або ухвалі суду про призначення експертизи, є необхідною умовою ефективності проведення експертних досліджень. Висновок експерта – це частина його висновку, що містить відповідь на питання слідчого або суду, в якому повідомляються встановлені експертом фактичні дані. Тому, будучи однією з складових систем «питання-відповідь», висновок експерта багато в чому залежить від характеру питання, правильності, чіткості логічних передумов, що містяться в ньому [1, с. 275].

Отримання висновку експерта є одним із способів збирання доказів у кримінальному провадженні. Тому слідчий, прокурор, як правило, залучають експерта залежно від наявності до того підстав на свій розсуд, виходячи з конкретних обставин справи і тих питань, на які має відповісти фахівець з певної галузі знань. Винятки становлять лише випадки, передбачені у ч. 2 ст. 242 Кримінально-процесуальний кодекс України, коли звернення до експерта є обов'язковим [2, с. 623].

Таким чином **метою**, даного дослідження є рекомендації щодо правильності побудови питань при призначенні експертиз та визначення орієнтовного переліку вирішуваних питань при призначенні експертиз слідів людини при розслідуванні кримінальних правопорушень щодо торгівлі людьми.

Окремі аспекти застосування в слідчій діяльності спеціальних знань, щодо криміналістичного слідознавства, сучасних можливостей та дентенцій розглядалися багатьма вченими, насамперед Р.С. Белкіним, В.Г. Гончаренком, Г.Л. Грановським, С.В. Бриченко, П.П. Іщенком, Н.І. Клименко, В.В. Коваленком, В.К. Лисиченком, В.М. Маховим, М.В. Салтевським, М.Я. Сегаєм, О.П. Дубовим, В.Я. Лукашенком, Н.П. Яблокова та іншими.

При підготовці та призначенні експертиз, у формулюванні питань, вирішення яких доручається експертові, обов'язково слід дотри-

муватися певних правил і рекомендацій, які побудовані на класичних принципах криміналістики. Від того, наскільки компетентно будуть сформульовані такі питання, залежить і результат (повнота та об'єктивність) експертного дослідження.

1. Питання повинні бути конкретизовані, по можливості лаконічними, базуватися на попередньо з'ясованих слідчим фактичних обставин у кримінальному провадженні і не виходити за межі спеціальних знань експертів і фахівців.

У описовій частині постанови про призначення експертизи не допускається однозначне тлумачення обставин кримінального провадження на користь однієї зі сторін учасників кримінального процесу.

2. Питання викладаються тільки в логічній послідовності. Спочатку формулюються ті з них, від яких залежить рішення інших.

Перелік питань повинен бути максимально повним, для того, щоб висновок мав вичерпний характер, але не механічним переписуванням з методичних збірників повного списку питань, які можуть вирішуватися тією чи іншою експертизою.

3. Неприпустимим є постановка перед експертом питань, які з урахуванням сучасного стану експертної та криміналістичної науки в державі, не можуть бути вирішені [3, с. 22].

4. Досить поширеною помилкою є постановка питань, що не вимагають спеціальних знань.

5. Слідчі, не можуть зорієнтуватися в якісному та кваліфікованому призначенні конкретної експертизи, переписують усі сформульовані питання з довідника.

Відповідно до «Інструкції про призначення і проведення судових експертиз», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 03 листопада 1998 року за № 705/3145 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5) експерти мають право міняти суть поставлених перед ними питань, якщо вони не правильно сформульовані. На підставі викладеного експерт замість не правильно запропонованих запитань, вправі сформулювати та викласти питання у правильній формі, та обов'язково у висновку вказати, що згідно з п. 33 вказаної Інструкції, питання сформульовані не коректно і експертом викладені в запропонованій редакції [4].

Відповідно до ч. 3 п. 4 ст. 69 Кримінально-процесуального кодексу України зазначено, що експерт має право викладати у висновку експертизи вичвлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не було поставлені запитання [5].

Таким чином, ми пропонуємо перелік питань з дотриманням логічних вимог, та орієнтовний перелік вирішуваних питань при призначенні експертизи слідів людини.

Експертиза слідів рельєфу шкірних покривів людини.

- Чи залишений слід ділянкою тіла людини?
- Чи придатний слід для ідентифікації особи?
- Якою ділянкою тіла залишений слід?
- Чи залишений слід ділянкою тильної сторони кисті (передпліччя та плеча, колін, ліктів, відбитків лоба, губ, щік, іншим) певної особи?
- Чи є виявлені сліди результатом контакту босих ніг людини?
- Чи придатні для ототожнення сліди ніг?
- Чи не залишені сліди босих ніг даною особою?

Експертиза слідів взуття.

– Чи є на даній поверхні (даному предметі) сліди взуття та чи придатні ці сліди для ідентифікації або визначення їх родової (групової) належності?

- Чи не є виявлені сліди результатом контакту взутих ніг людини?
- Чи залишені сліди даним взуттям, вилученим у певної особи?
- Одним і тим же чи різним взуттям залишені сліди, виявлені в різних місцях?
- Взуття якого типу, розміру залишені сліди?
- Які особливості має підошва взуття, якою залишений слід, ступінь її зношеності?

Для доріжки слідів ніг ставляться наступні питання:

- Чи не залишені сліди ніг при ходьбі, бігу, стоянні тощо?
- Який напрямок та відносна швидкість руху відобразилися в доріжці слідів ніг?
- Чи не залишені сліди особою, яка рухалась в темряві?
- Які особливості ходи людини відбилися у доріжці сліди (зріст, стать, фізичний стан, дефекти опорно-рухового апарату, інше)?
- Чи співпадають елементи доріжки слідів, виявлені на місці події, та елементи доріжки слідів даної особи?
- Чи являються виявлені сліди результатом впливу нігтів рук людини?
- Який напрямок руху, яка залишила слід нігтів?
- Чи не залишений слід нігтем певної особи? (дане питання може бути вирішене при відображенні в сліді зовнішньої поверхні нігтя).

Експертиза слідів крові.

- Який механізм утворення слідів (краплі, бризки, патьоки, помарки, відбитки, калюжі)?

– Яке було взаємне положення джерела крові та сприймаючої поверхні?

– Чи переміщалося джерело крові по відношенню до сприймаючої поверхні?

– Чи відповідає механізм утворення слідів крові певним умовам?

– Чи є на даній поверхні сліди крові, які непомітні неозброєним оком?

Експертиза предметів, які містять інформацію про моторні навички особи.

– Яким способом виготовлений шов?

– Одним чи різними способами виконані шви?

– До якого виду належить даний вузол, чи не має він ознак, що вказують на професію виконавця?

Чи не належать декілька вузлів до одного виду? [3, с. 32–37].

– Експертиза слідів губ.

– Чи залишені направлені на експертизу сліди губами людини?

– Чи придатні вони для ідентифікації?

– Чи залишені сліди на краях посуду губами цієї особи?

– Однією чи кількома особами залишені сліди губів на цих предметах? [6, с. 14–16].

Отже, з вище сказаного можна зробити висновок, що вибір тактики та методики дослідження, а також формулювання висновку буде залежати від правильності та точності формулювання поставлених питань перед експертом.

1. Дондик Г.П. Проблема постановки питань експерту // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2007. – № 1 (37). – 380 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за аг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

3. Методичний посібник для працівників органів досудового слідства з питань призначення та проведення судової експертизи / за заг. ред. П.В.Коляди. – К.: УВПД ГШ МВС України, 2008. – 278 с.

4. Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5, «Про затвердження інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень».

5. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами і допов. станом на 07 червня 2012 року: (відповідає офіц. текстові) – К.: Алерта, 2012. – 182 с.

6. Сибірна Р.І. Судова експертологія у кримінальному судочинстві: посібник для підрозділів дізнання та досудового слідства органів внутрішніх справ / Р.І. Сибірна, В.М. Бараняк та ін. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 84 с.

Р.Я. Заяць,
*кандидат юридичних наук,
начальник
(НДЕКЦ при ГУМВС України
у Львівській області)*

Л.І. Сопільник,
*доктор юридичних наук, професор,
головний спеціаліст
(НДЕКЦ при ГУМВС України
у Львівській області)*

ВІДЕОФІКСАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Відповідно до пункту 10 частини першої статті 10 Закону України «Про міліцію», статей 71, 72 Кримінального процесуального кодексу України та Положення про Експертну службу МВС України, затвердженого наказом МВС України від 09 серпня 2012 року № 691, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 07 вересня 2012 року за № 1541/21853, а також Про затвердження Інструкції про участь, працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів, затвердженого наказом МВС України від 26 жовтня 2012 року № 962, з метою вдосконалення техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень та нормативного врегулювання порядку залучення працівників Експертної служби МВС України до участі в кримінальному провадженні як спеціалістів використовується криміналістичний відеозапис.

Криміналістичний відеозапис являє собою систему видів, методів і прийомів зйомки, які застосовуються при проведенні слідчих і судових дій, оперативно-розшукових заходів і судових експертиз з метою розслідування злочинів і надання суду наочного доказового матеріалу.

Наукові положення криміналістичного відеозапису безпосередньо пов'язані із забезпеченням судових доказів шляхом фіксації динамічної візуальної та звукової інформації на магнітних носіях.

Основні принципи застосування відеозйомки в кримінальному судочинстві:

- об'єктивність, всебічність та повнота;
- тісна взаємодія слідчого і спеціаліста при визначенні об'єктів фіксації;
- планомірність фіксації об'єктів;
- своєчасність фіксації;

– суворе дотримання криміналістичних правил поводження з матеріальними джерелами доказової інформації.

Завдання, що вирішуються при відеозйомці у кримінальному судочинстві:

- фіксація матеріальної обстановки з метою встановлення причин та обставин злочину;
- фіксація характеру і механізму злочину;
- фіксація динаміки події;
- фіксація слідів злочинної діяльності осіб, причетних до злочину;
- фіксація наслідків злочину з метою встановлення збитків.

Криміналістичний відеозапис дедалі ширше застосовується у слідчій практиці. Пояснюється це як його очевидними перевагами, так і постійним вдосконалюванням відеоапаратури.

До загальних переваг відеозапису належать:

- автоматизація процесу, його швидкість;
- повнота (а не вибірковість);
- об'єктивність фіксації;
- можливість по ходу фіксації переходити з одного збільшення на інше;
- можливість при перегляді і демонстрації зупиняти зображення для більш докладного аналізу об'єкта та його деталей (стоп-кадр];
- можливість уповільнити рух кадру при перегляді та демонстрації, що дозволяє детально вивчити елементи руху об'єкта (людини, транспортного засобу тощо).

Які оперативна фотографія відеозапис може бути класифікований за видами, методами, прийомами. До видів належатимуть: відеозаписи на місці події, при слідчому експерименті, при допиті, перевірці показань на місці, при пред'явленні для впізнання і т. д. З методів, указаних для фотографії, при відеозаписі застосовуються: панорамна зйомка (вертикальна, горизонтальна), вимірювальна (метрична, масштабна), впізнавальна, репродукційна. Що стосується окремих прийомів (вибору точки зйомки і масштабу зменшення), то тут використовуються усі чотири типи зображень: орієнтуючий, оглядовий, вузловий і детальний.

Відеозаписи (або їх фрагменти) можуть фігурувати у справі як документи, що мають певну інформацію про осіб, події, факти.

Як документ може бути доданий до справи відеозапис зустрічі в ресторані, лазні, на святкуванні дня народження, весілля, щоб використовувати їх для встановлення фактів зустрічі певних осіб, їх знайомства, перебування у певний час у певному місці і т. п.

Відеозаписи можуть здійснюватися також у відповідності із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» з наступною легалізацією у матеріалах кримінальної справи як доказів.

Такі матеріали можуть фіксувати обставини, що сприяли виявленню ознак злочину; доводити причетність особи до вчиненого злочину; демонструвати фактичні обставини, фіксувати сліди злочину.

За своїм статусом подібні відеозаписи можуть бути прирівняні до речових доказів. Щоб вони набули такого статусу, слідчий повинен впевнитися у законності (правомірності і обґрунтованості) їх одержання.

Для того, щоб відеоматеріали набули статусу речового доказу, проводиться слідча дія, що встановлює вірогідність фактичних даних, що містяться у відеоматеріалах, і законність їх виникнення. З цією метою здійснюється допит особи, що робила відеозапис (хто, де, коли, на підставі чого, із застосуванням яких технічних засобів), та його перегляд. Про слідчий огляд відеоматеріалу складається відповідний протокол, і відеозапис приєднується до справи

М.В. Ковалів,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ФОРМУЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Конституція України визнає та гарантує основні права, свободи людини та громадянина відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Стаття 29 Конституції України проголошує право на свободу та особисту недоторканність; ч. 1 ст. 33 закріплює право вільно пересуватися, вибирати місце перебування та проживання; ч. 1 ст. 43 Конституції України гарантує свободу праці та право вільно розпоряджатися своїми здібностями до праці, вибирати рід діяльності та професію, а ч. 2 цієї ж норми забороняє примусову працю. Дані правові свободи з'явилися в результаті історичного розвитку суспільства та міжнародно-правових приписів, однак, незважаючи на заборону світовим співтовариством і національним законодавством, торгівля людьми та використання примусової праці існують по сьогоднішній день [1].

У даний час у законодавстві України визначено поняття торгівлі людьми, однак у науці єдиної думки про зміст торгівлі людьми немає. На основі аналізу існуючих на сьогоднішній день міжнародно-правових,

доктринальних, наукових дефініцій, під торгівлею людьми доцільно розуміти вербування, перевезення, передачу, утримання або приховування особи, здійснювану з метою його подальшої експлуатації.

Залежно від соціально-економічного та політичного контексту торгівля людьми може набувати найрізноманітніших форм. Однак за яким би схемами не проходила така торгівля, будь-яка її форма здійснюється з метою отримання економічної вигоди від експлуатації або від самого процесу купівлі-продажу. Тому сутність поняття «торгівля людьми» полягає в сукупності злочинних дій, спрямованих на заволодіння людиною з метою отримання економічної вигоди.

Торгівля людьми є невід'ємною частиною сучасної міграційної системи це зумовлено тим, що міграція в умовах глобального економічного порядку має дещо інший характер. По-перше, останні роки позначені стрімким зростанням потоків міжнародної міграції. По-друге, в результаті нового поділу праці в країнах імміграції формуються специфічні сфери зайнятості для мігрантів. По-третє, збільшилася частка жінок в загальному потоці трудових мігрантів. По-четверте, зросла нелегальна складова серед трудової міграції [2].

Загалом у світі переважає торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації. Однак існують чітко виражені регіональні особливості торгівлі людьми, форм експлуатації та категорій осіб залежно від соціально-економічних, релігійних та етнічних особливостей країн і регіонів. Комерційна сексуальна експлуатація переважає в розвинених країнах і в країнах з перехідною економікою, в той час як, торгівля людьми з метою трудової експлуатації в більшою мірою характерна для держав, що розвиваються.

Сформована у світі географічна картина торгівлі людьми має чітко виражену функціональну структуру, обумовлену територіальною диференціацією соціально-економічних умов у країнах. Порівняльний аналіз країн учасниках торгівлі, показав, що в цілому країни донори жертв торгівлі характеризуються як найменш розвинені по ряду економічних показників, проте серед типових представників країн походження чимало держав мають середній рівень розвитку.

Торгівля людьми динамічно розвивається та детермінована цілим комплексом причин і умов, що впливають на ступінь і швидкість її поширення та можливості боротьби з нею. Для вироблення оптимальної стратегії протидії феномену необхідно виявлення та з'ясування детермінант, що обумовлюють його існування.

До основних факторів, що детермінують торгівлю людьми та використання примусової праці, на нашу думку, слід віднести: глобалізацію світової економіки, яка породила зростання міграції; бід-

ність у країнах-донорах; привабливість передбачуваного високого рівня життя в країнах-призначеннях; несприятливу ситуацію на ринку праці; обмежені можливості зайнятості; девальвацію сімейних цінностей, поширення домашнього насильства, зростання кількості неблагополучних сімей, соціального сирітства; розвиток секс-індустрії та збільшення попиту на послуги сексуального характеру; ефект «другої хвилі», коли колишні жертви самі здійснюють дані злочини; перетворення торгівлі людьми та використання примусової праці на високоприбутковий бізнес транснаціональної організованої злочинності; відсутність комплексної державної політики у сфері профілактики, попередження та протидії торгівлі людьми та використання примусової праці; відсутність матеріальної бази для здійснення комплексної протидії торгівлі людьми та використання примусової праці; корупцію в державних органах, що здійснюють протидію злочинності; недосконалість системи організації виявлення, попередження, припинення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та використанням примусової праці; недосконалість кримінального законодавства про відповідальність за торгівлю людьми та використання примусової праці; низький рівень професіоналізму співробітників, що здійснюють протидію торгівлі людьми та використанню примусової праці, а також недостатня їх кількість; низький рівень взаємодії оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ; відсутність чіткої взаємодії правоохоронних органів країн походження «живого товару», країн транзиту та призначення.

Юридичні заходи, спрямовані на протидію торгівлі людьми та використання примусової праці повинні бути представлені таким чином: розробка комплексної державної політики, спрямованої на протидію торгівлі людьми та використання примусової праці; покладання додаткового обов'язку на Раду Безпеки України, як на офіційно визнаний координуючий орган, уповноважений здійснювати державну стратегію національної безпеки, в тому числі у сфері боротьби з торгівлею людьми; удосконалення міжнародного та національного законодавства, спрямованого на протидію торгівлі людьми та використання примусової праці; розробка та реалізація національних програм з протидії торгівлі людьми та використання примусової праці, а також фінансування науково-дослідних робіт у цій сфері; розвиток міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми та використання примусової праці; створення спеціалізованих слідчих підрозділів у правоохоронних органах з протидії торгівлі людьми та використання примусової праці; створення централізованої інформаційної бази даних про стан злочинності в Україні у сфері торгівлі людьми та використання примусової праці, супутніх їм явищ, про

кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, обвинувальних вироків і призначених покараннях у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми та використання примусової праці; цілеспрямована робота щодо зниження попиту на дешеву робочу силу та сексуальні послуги; розвиток системи закладів соціального обслуговування для надання допомоги жертвам торгівлі людьми та використання примусової праці; реалізація відновлювальних процедур щодо жертв торгівлі людьми та використання примусової праці; слід розглянути можливість прийняття норм, що дозволяють спрямовувати кошти, вилучені у засуджених торговців людьми, а також кошти, отримані при конфіскації майна винних осіб на підтримку програм з надання допомоги та захисту жертв торгівлі людьми; необхідно покладання обов'язку на державу з координації та здійснення заходів з надання допомоги, захисту та реабілітації жертв торгівлі людьми та використання примусової праці.

Одним з найпоширеніших способів експлуатації жертв торгівлі людьми є сексуальна експлуатація. На жаль, ні в міжнародному, ні в національному законодавстві немає визначення цього явища, однак у національній науковій літературі сексуальну експлуатацію доцільно розуміти як здійснюване з метою задоволення фізіологічних чи психологічних потреб, отримання фінансової або іншої вигоди використання сексуальних властивостей людини проти її волі.

Необхідною умовою боротьби з торгівлею людьми є комплексний підхід, у зв'язку з чим доцільне прийняття спеціального відомчого нормативного акту в системі органів внутрішніх справ, спрямованого на організацію профілактики протидії торгівлі людьми.

Формулювання стратегії профілактики торгівлі людьми неможливо без урахування деяких аспектів, що відіграють важливу роль у визначенні основних тактичних особливостей протидії торгівлі людьми, а саме: системності підходу, в основі якого повинен лежати Закон України «Про протидію торгівлі людьми», що забезпечить комплексний характер [3]. Систему протидії торгівлі людьми слід вибудовувати на підставі результатів моніторингу проблеми з урахуванням її латентної складової, безперервності прийнятих заходів, виключивши «ефект хвилі» та упродовживши концепцію: попередження, переслідування та допомоги жертвам. Водночас стратегія профілактики повинна включати міжнародне співробітництво і активне формування внутрішньодержавної політики у міграційній сфері.

Профілактика торгівлі людьми – один з основних напрямів протидії торгівлі людьми, що включає проведення спеціалізованих заходів для потенційних жертв. Правові заходи протидії торгівлі людьми та їх експлуатації повинні бути багаторівневими, так як даний вид злочин-

ної діяльності є транснаціональним за своїм характером. Відповідно у відомчий нормативно-правовий акт з протидії торгівлі людьми доцільно включати положення щодо:

– формування комплексної державної політики, тобто не тільки боротьба з торговцями людьми, але й захист прав жертв торгівлі людьми, превентивні заходи та міждержавне партнерство в даній сфері; прийняття нормативного акту має супроводжуватися детальним порівняльно-правовим аналізом законодавства з метою його гармонізації з міжнародними конвенціями ООН і документами Ради Європи, а також розробкою пропозицій по внесенню змін і доповнень до чинних законодавчих і інших нормативно-правових актів України для усунення внутрішніх колізій законодавства;

– залучення органів влади, громадських організацій для роботи з проблеми торгівлі людьми, прийняття правозахисного підходу до жертв торгівлі людьми, створення механізму перенаправлення жертв торгівлі людьми, чітко розмежовуючи обов'язки всіх залучених структур.

1. Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр

2. Боротьба з торгівлею людьми. Щорічна доповідь по права людини. Права людини в Україні 2012. Доповіді правозахисних організацій. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1117358096>

3. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI / Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 173.

Я.М. Когут,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУБ'ЄКТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Торгівля людьми є злочином, масштаби якого є достатньо великими в Україні та у всьому світі, навіть у порівнянні з такими злочинами як торгівля наркотиками та зброєю. Жертвами злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми стало багато громадян України.

Проблематика торгівлі людьми – одного з найбільш негативних явищ сучасного суспільства – вперше виникла на початку ХХ ст. З тих пір питання торгівлі людьми є предметом постійного аналізу і дискусій.

Ще 02.12.1949 Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [1]. У даний момент найбільш повне визначення поняття торгівлі людьми відображено у Протоколі з попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, який доповнює Конвенцію ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю. Протокол є основним сучасним документом, спрямованим на боротьбу з цим злочином. Він визначає торгівлю людьми як здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передачі, приховання чи отримання людей шляхом погрози силою або її застосування чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливістю стану або шляхом підкупу у вигляді платежів чи вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу [2].

У вітчизняному законодавстві термін «торгівля людьми» визначається Законом України «Про протидію торгівлі людьми». Зокрема, це – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [3].

Формами вчинення даного злочину є сексуальна експлуатація, зокрема використання у порнобізнесі, примусова праця, використання людини у занятті жебрацтвом, примусове надання послуг, рабство або підневільний стан, залучення до боргової кабали, вилучення органів та проведення дослідів над людиною, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

У цьому ж нормативно-правовому акті визначено поняття боротьби з торгівлею людьми – як систему заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності [3].

Існує достатньо багато причин торгівлі людьми. Причому, ці причини викликають як внутрішню, в межах України, так і зовнішню торгівлю, тобто за межами держави. Серед них:

– економічні негаразди в країні, безробіття (як наслідок таке явище як заробітчанство), неблагополучні сім'ї тощо;

– суб’єктивні причини, пов’язані з низьким рівнем освіченості, інтелекту, недостатньою поінформованістю потенційних жертв злочину про можливі ризики та загрози;

– недостатньо ефективна діяльність відповідних суб’єктів щодо протидії торгівлі людьми.

Протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми [3].

Ефективність протидії торгівлі людьми залежить від ефективності взаємодії різних суб’єктів, установ і організацій, які впливають на усунення чинників, що сприяють цьому явищу. Зусилля цих суб’єктів повинні доповнюватись та здійснюватись у чіткій координованості дій. До таких суб’єктів належать органи публічної адміністрації всіх рівнів, громадські та міжнародні організації, громадянське суспільство.

Проте, суб’єктами протидії торгівлі людьми виступають також й уповноважені органи виконавчої влади, наділені правом застосування заходів адміністративного примусу. Це – суб’єкти поліцейської діяльності.

До них, насамперед, відносяться оперативні підрозділи МВС України, уповноважені здійснювати оперативно-розшукові заходи у сфері протидії торгівлі людьми. В системі МВС України функціонували спеціалізовані підрозділи у складі Департаменту боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми МВС України. Проте, на їх базі виділено Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України з передачею відповідних повноважень іншим оперативним підрозділам [4].

В системі МВС України відповідні повноваження щодо протидії правопорушенням, пов’язаним з торгівлею людьми має також служба дільничних інспекторів міліції. Зокрема, до завдань служби слід віднести виявлення та усунення причин та умов, що призводять до торгівлі людьми, індивідуально-профілактичну роботу з відповідними категоріями осіб, роз’яснювальну роботу з населенням (індивідуальну, під час поквартирного та подвірного обходу, через засоби масової інформації та на зустрічах з колективами), участь у розкритті зазначених злочинів на адміністративній дільниці, надання допомоги жертвам злочинів, у тому числі для уникнення повторної віктимізації тощо.

В системі МВС України слід відзначити наявність відповідних повноважень підрозділів Державної автомобільної інспекції (наприклад, щодо виявлення фактів використання транспортних засобів для перевезення жертв злочину) та Державної служби боротьби з економічною злочинністю (наприклад, щодо виявлення фактів здійснення підприємницької діяльності з працевлаштування за кордоном без необхідної ліцензії і т. ін.).

Суб'єктом поліцейської діяльності у зазначеній сфері виступає також Державна міграційна служба України, яка здійснює повноваження щодо протидії правопорушенням, пов'язаним з підделкою паспортів, підделкою проїзних документів, незаконним вилученням паспортів, порушенням правил перебування або працевлаштування в Україні тощо.

Поза системою МВС України суб'єктом поліцейської діяльності у сфері протидії торгівлі людьми виступають Державна прикордонна служба України, що виявляє факти незаконного перетинання державного кордону та Служба безпеки України, оскільки до її завдань входить попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України.

1. Про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами: Конвенція ООН, Міжнародний документ від 02.12.1949. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_162

2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Протокол ООН, Міжнародний документ від 15.11.2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_791

3. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

4. Про організацію діяльності Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України та підрозділів боротьби з кіберзлочинністю ГУМВС, УМВС: Наказ МВС України від 31 травня 2012 року № 494. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-dijalnosti-upravlinnja-borotbi-z-kiberzloch-doc103883.html>

Ю.А. Комісарчук,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ПРОТИДІІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Проблема торгівлі людьми – одного з найнегативніших явищ сучасного суспільства – уперше була піднята правозахисниками на

початку XX століття. На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми стала надзвичайно актуальною для нашої держави. Україна, як і більшість країн Центрально-Східної Європи, вже має досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, вивезених з її території за кордон, де вони стають жертвами різноманітних форм та методів експлуатації.

Стан дослідження. Деяким аспектам зазначеної проблеми присвячені наукові праці М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, Г.М. Бирюкова, В.Л. Грохольського, Н.О. Гуторової, О.Ф. Долженкова, О.О. Дульського, Р.А. Калюжного, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, М.В. Корнієнка, І.В. Сервецького, О.П. Снігерьова та інші.

Мета даної роботи полягає у дослідженні відносин, що виникають у процесі діяльності органів внутрішніх справ України з правоохоронними органами інших держав у боротьбі з торгівлею людьми та з'ясувати правову регламентацію та особливості реалізації міжнародного співробітництва у даній сфері.

Виклад основних положень. Загальновідомо, що торгівля людьми, незважаючи на скоординовані зусилля міжнародного співтовариства, становить неабияку проблему, яка набула світового масштабу. Це обумовлює актуальність її дослідження загалом, а також розробки ефективних заходів протидії цьому злочину. Торгівля людьми є глибоко криміналізованим явищем. Як сектор «тіньової» економіки торгівля людьми перебуває в більшості країн поза законом, приносить колосальні доходи її власникам. Саме тому продаж і перепродаж людей стає прибутковим заняттям для багатьох злочинних груп, втягнутих у даний бізнес. Розгляд торгівлі людьми як явища, підтримуваного і провованого організованою злочинністю чи організованими злочинними групами, дозволяє зрозуміти сховані механізми його підтримки, а звідси, – й можливості боротьби з нею.

Ключова роль у попередженні та протидії торгівлі людьми належить безпосередньо правоохоронним органам. Але без об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін на державному та громадському рівні домагатися позитивних зрушень було б просто неможливо. Тому, окрім заходів правоохоронного характеру, урядом України постійно проводиться робота, спрямована на координацію зусиль усіх центральних органів виконавчої влади у викоріненні цих ганебних явищ, забезпечення реінтеграції та реабілітації потерпілих від злочинів зазначеної категорії, імплементацію міжнародних стандартів до національного законодавства щодо боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, тощо. Важко переоцінити важливість та цінність міжнародного співробітництва правоохоронних органів у боротьбі з торгів-

влею людьми, потрібно усвідомити необхідність налагодження такої взаємодії та використання її потенціалу як невід'ємної складової успішної протидії вербуванню та переміщенню українських громадян з метою експлуатації.

Міжнародне співробітництво у правоохоронній діяльності розглядається у широкому контексті, охоплюючи не тільки співпрацю на підставі конкретних оперативно-розшукових чи процесуальних заходів, але й інші напрямки, що мають на меті сприяння працівникам у налагодженні контактів, отриманні знань, навичок, позитивного міжнародного досвіду, технічній підтримці тощо. Це отримання даних на злочинців, інших осіб, у тому числі юридичних, причетних до міжнародного трафіку, проведення опитувань, підтвердження достовірності певних фактів, перевірка за оперативними та іншими обліками, здійснення зовнішнього спостереження тощо.

25 листопада 2005 року в м. Москві було укладено Угоду про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами та тканинами людини, де в статті 4 викладено основні форми співпраці:

- обмін оперативною, криміналістичною, статистичною й іншою інформацією, у тому числі відомостями про злочини, що готуються чи скоєні, легалізації доходів від цих діянь і причетних до них фізичних або юридичних осіб;
- виконання запитів про проведення оперативно-розшукових заходів;
- планування і здійснення скоординованих оперативно-розшукових і профілактичних заходів;
- обмін нормативними правовими актами, публікаціями і науково-методичними матеріалами;
- обмін досвідом роботи, проведення робочих зустрічей, консультацій, нарад, практичних конференцій і семінарів, а також спільних наукових досліджень;
- розробка і здійснення узгоджених заходів щодо попередження і припинення використання мережі Інтернет в цілях торгівлі людьми;
- обмін досвідом впровадження інформаційних систем паспортно-візового контролю, включаючи використання біометричних даних;
- сприяння в підготовці кадрів і підвищенні кваліфікації фахівців;
- розробка і впровадження нових методів соціальної і медичної реабілітації жертв торгівлі людьми, особливо жінок і дітей.

При цьому, необхідно мати на увазі, що співробітництво органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав у питаннях обміну відомостями оперативно-

розшукового характеру, а також реагування на інформації та запити іноземних колег, здійснюється лише через структурні підрозділи центрального апарату МВС України за напрямками оперативно-службової діяльності, Управління міжнародних зв'язків та робочий апарат Національного центрального бюро Інтерполу в Україні, із суворим дотриманням вимог режиму таємності.

Проте, незважаючи на складності та потенційні помилки, необхідність у міжнародній співпраці є нагальною. Наявні такі чотири головні сфери діяльності у міжнародній співпраці:

1. Екстрадиція;
2. Міжнародні доручення та їх виконання згідно з умовами положень про взаємну правову допомогу для проведення процесуальних дій;
3. Оперативна співпраця з використанням безпосереднього контакту оперативного працівника або слідчого, а також з уникненням централізованих офіційних запитів та звернення безпосередньо до виконавців;
4. Співпраця між правоохоронними органами каналами Національного центрального бюро Інтерполу щодо надання інформації до направлення міжнародного доручення, а також проведення оперативно-розшукових заходів, таких як контрольовані поставки, оперативні закупки тощо.

На жаль, у практиці ці можливості не використовуються в повному обсязі, насамперед, через складність процедури подання запиту та отримання всіх необхідних резолюцій. До того ж важливо вміти вирізняти випадки, в яких звернення до положень про взаємну правову допомогу є необхідним.

Висновки.

Отже, суспільна небезпека торгівлі живим товаром як надзвичайно небезпечного злочину полягає в посяганні на найцінніші та невід'ємні права людини – право на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканість, свободу пересування та вільний вибір проживання.

Виходячи з вищевикладеного, також можна зробити висновок, що багатостороннє співробітництво у рамках виконання державами їх зобов'язань у сфері захисту прав людини охоплює не лише безпосередню координацію спільних дій, спрямованих на забезпечення досягнення цілей договорів, а також включає постійний обмін інформацією щодо ефективних методів та стратегій захисту прав людини, які застосовуються державою.

1. Актуальні аспекти міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України на напрямку протидії торгівлі людьми. – К.: Цифра, 2007. – 173 с.

2. Єфімов М.М. Міжнародне співробітництво МВС України із запобігання торгівлі людьми / М.М. Єфімов // права людини: теорія, реальність, перспективи: Матеріали Регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 5 грудня 2008р.) / упоряд. канд. юрид. наук В.О. Боняк, канд. юрид. наук А.В. Самотуга; за ред. д-ра юрид. наук проф., засл. діяча науки і техніки України О.Ф. Фрицького. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 204 с.

3. Небитков А.А. Міжнародне співробітництво з питань протидії торгівлі людьми / А.А. Небитков // Міграція: проблеми та шляхи її вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 18–19 травня 2007р.). – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2008. – 404 с.

4. Телійчук В.Г. Міжнародне співробітництво оперативних підрозділів України у протидії торгівлі людьми / В.Г. Телійчук // Міжнародне співробітництво ОВС з правоохоронними органами зарубіжних країн: проблеми теорії і практики: матер. круглого столу (Дніпропетровськ, 23 вересня 2010р.). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 216с.

5. Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі з торгівлею людьми, органами та тканинами людини. Москва, 25 листопада 2005 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 10.

6. Юденко Т.М. Міжнародне співробітництво щодо протидії торгівлі людьми як прояву транснаціональної організованої злочинності / Т.М. Юденко // Часопис Академії адвокатури України. – 2011. – № 4. – С. 1–5.

А.І. Кунтій,
*викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ТА ПРИХОВУВАННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА ЯК ФОРМИ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Постановка проблеми. За свідченнями засобів масової інформації, торгівля людьми, примусова проституція в останні роки набули особливого поширення як вид незаконного бізнесу. За даними Всесвітньої організації ООН, торгівля людьми займає третє місце по прибутковості після торгівлі зброєю і наркотиками.

За даними УБТЛПМ ДКР МВС України кількість злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми (ст. 149 КК України), яка була зареєст-

рована складає: у 2008 році – 332, у 2009 році – 279, у 2010 році – 257, у 2011 році – 197, у 2012 році – 162 [1].

Бачимо, що тенденція, яка йде до істотного зниження злочинів у цій сфері. Проте, вона видається нам сумнівною, про що може свідчити той факт, що саме торгівля людьми має властивість до приховування (інсценування). Беручи до уваги той факт, вважаємо за доцільне розглянути способи вчинення та приховання умисного вбивства, як власне форму протидії торгівлі людьми.

Аналіз остатніх досліджень та публікацій. Проблеми подолання протидії розслідуванню розглянуто в роботах вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики таких, як: Р.С. Белкіна, О.І. Гурова, Л.Я. Драпкіна, О.Р. Ратінова, О.В. Александренка, А. Ф. Волобуєва, В. К. Лисиченка, Р. М. Щехавцова, Б. В. Щура та інших. Проблеми ж протидії торгівлі людьми активно досліджували такі вчені як О.М. Бандурка, О.Н. Гуторова, О.М. Джужа, Б.В. Лизогуб, К.Б. Левченко, А.В. Орлеан та ін.

Формулювання мети. Метою нашого дослідження є встановлення усіх можливих форм протидії розслідування торгівлі людьми та виокремлення серед них способу вчинення та приховання умисного вбивства.

Виклад основних положень. Торгівля людьми є кримінальним правопорушенням спрямованим на обмеження свободи людини та експлуатації її з власною корисливою метою.

На початку 90-х років минулого століття Україну спіткала проблема торгівлі людьми. Використовуючи складну економічну ситуацію, високий рівень безробіття та правову недосконалість захисту громадян нашої держави представники криміналітету почали організовувати кримінальний бізнес – запрошувати українських громадян працювати за кордоном, де вони зазнавали жорсткої експлуатації, заробляючи великі гроші для організаторів цього бізнесу. Експорт «живого товару» здійснювався в Туреччину, Італію, Іспанію, Німеччину, республіки колишньої Югославії, Грецію, Чехію, Арабські Емірати, Ізраїль, США та інші країни. Окрім цього жінки стикнулися ще з однією формою торгівлі – сексуальною експлуатацією. З цього часу по теперішній час в міжнародній системі Україна ідентифікована як країна-постачальниця жінок на світові ринки інтимного бізнесу, що приносить найбільші прибутки у сфері торгівлі людьми.

Визначення торгівлі людьми наводиться в Протоколі про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми, особливо жінками і дітьми та про покарання злочинців, до Конвенції ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, прийнятому 15 листопада 2000 року. У відповідності до статті 3 цього Протоколу торгівля лю-

дями означає здійснення з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, укривання або прийом осіб шляхом погрози застосування сили чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою чи вразливого становища або шляхом виплати чи одержання грошей або іншого зиску, щоб отримати згоду особи, яка має контроль над іншою особою [2, с. 36].

Р.С. Белкін визначає протидію розслідуванню як протиправну діяльність осіб, зацікавлених у результаті справи. Протидія розслідуванню виражається в діях, безпосередньо спрямованих на приховування злочину (знищення або зміна слідів злочину і злочинця, різні інсценування злочинів та ін.), на ухилення від відповідальності (неявка на виклик слідчого або суду, виїзд до іншої місцевості, перехід на нелегальне становище та ін.) [3, с. 173; 23, с. 175].

Г.О. Зорін пише, що протидія – це протистояння двох і більше суб'єктів, які мають різні мотиви і цілі та обтяжені вчиненням злочином [4, с. 525]. С.Ю. Журавльов та О. Ф. Лубін пропонують визначати протидію розслідуванню як систему дій (чи бездіяльності), які переслідують мету перешкодити залученню слідів злочину до сфери кримінального судочинства та подальшого їх використання як судових доказів [5, с. 345]. Р.М. Шехавцов розглядає протидію розслідуванню як своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших заінтересованих осіб, який виражається в одиничних навмисних діях або у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої відповідно на приховування, зміну, знищення інформації, що має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкоджання встановленню обставин учиненого злочину і винності причетних осіб [6, с. 8].

На нашу думку під протидією розслідуванню слід розуміти діяльність (комплекс заходів) заінтересованих осіб, спрямована на перешкоджання у виявленні та збиранні доказів та створення іншого роду перешкод у розслідуванні кримінальних правопорушень та встановлення істини у кримінальному провадженні.

Протидію розслідуванню торгівлі людьми складає особливий інтерес та є специфічним для даного виду кримінального правопорушення, оскільки може здійснюватися як з боку потенційних злочинців, так і з боку потерпілих.

На думку С.В. Андрєєва найпоширенішою формою протидії під час розслідування торгівлі людьми є кримінальне інсценування, в основі якого лежить дезінформацій на легенда, адресована суб'єктам кримінального переслідування та іншим особам, з метою введення їх в оману і прийняття ними не адекватних реальній ситуації та помилкових рішень, які проте, відповідають інтересам інсценувальників [7, с. 244].

Також торгівля людьми може маскуватися під підприємницьку, благодійну чи інші правомірні види діяльності. З цією метою створюються легальні і фіктивні юридичні особи, які можуть бути оформлені на необізнаних, підставних або навіть неіснуючих осіб, а також можуть існувати за підробленими документами. Дані суб'єкти орендують приміщення, використовують лазні, сауни клуби, розважальні заклади, розміщуючи реклами про надання послуг у засобах масової інформації, інсценуючи свою діяльність під правомірні види діяльності (масаж, приватний танець тощо).

Різні способи інсценувань як форм протидії застосовують при вчиненні дій, спрямованих на отримання віз різного типу з метою вивезення потерпілих за кордон. Для цього використовують підроблені або фіктивні запрошення як фізичних осіб, так і підприємств різного роду господарювання.

Однією з форм протидії торгівлі людьми вважаємо за доцільне розглянути умисне вбивство, спосіб його вчинення та приховування, адже часто потерпілі, або особи, які зазнали будь-якого роду шкоди від торгівлі людьми бажають настання смерті своєму кривдникові, тобто торговцю, або особі, котра причетна до цього виду діяльності.

Спосіб вчинення включає в себе спосіб готування до вбивства, спосіб безпосереднього вчинення та спосіб приховання. Вбивство може бути вчинене шляхом побиття людини руками або ногами, із застосуванням вогнепальної чи холодної зброї, предметів господарського призначення, шляхом удушення та іншими способами. До способів приховання умисного вбивства ставляться дії злочинця по знищенню або прихованню трупа або його частин, переміщенню трупа з місця вбивства в інше місце, розчленовуванню й спотворюванню трупа, прихованню знаряддя вбивства, одягу й взуття вбивці, речей, які належали жертві, знищенню слідів на місці вбивства, інсценівці вбивства під самогубство, нещасний випадок, несподівану смерть, що наступила природним шляхом.

Висновки. Проаналізовані нами форми протидії розслідуванню торгівлі людьми не вичерпують усіх ситуацій, що виникають на практиці, але можуть стати орієнтиром для прийняття слідчим відповідних процесуальних рішень в ході розслідування даного виду кримінальних правопорушень. При цьому запропоновані способи вчинення та приховування вбивства можуть достатньо ефективно застосовуватись організованими злочинними групами та злочинними організаціями для протидії розслідуванню торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, рабства, використання тканин та органів для незаконної трансплантації.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stoptrafficking.org>

2. Хавеман Р. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні / Р. Хавеман, М. Війерс. – К., 2001. – 95 с.

3. Белкин Р.С. Криминалистика: учебный словарь-справочник / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1999. – 268 с.

4. Зорин Г.А. Криминалистическая методология / Г.А. Зорин. – Минск: Амалфея, 2000. – 608 с.

5. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики: учебник / под ред. В.А. Грабовского, А.Ф. Лубина. – Ниж. Новгород: Нижегород. ВШ МВД России, 1995. – 400 с.

6. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання), вчинені організованими групами, злочинними організаціями): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р.М. Шехавцов; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 19 с.

7. Андреев С.В. К вопросу к содержанию и видах криминальной инсценировки как предмета криминалистической дискуссии / С.В. Андреев, Л.В. Бертовский, В.А. Образцов // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2005. – № 2. – С. 241–254.

Ю.О. Левченко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національна академія внутрішніх справ)*

ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ – ОДНА ІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ РАБСТВА

Актуальність теми підтверджується тим, що свобода людини є однією з головних цінностей сучасного цивілізованого суспільства, а забезпечення недоторканності свободи особи – однією з головних функцій держави.

Теоретичною основою є роботи зарубіжних і вітчизняних авторів – М.Ю. Буряк, В. Маларека, А. Топчія, В.О. Іващенко та ін.

Торгівля людьми це міжнародне, складне та унікальне злочинне явище, яке містить багато тісно пов'язаних між собою елементів. Зараз цей злочин має глобальний характер та охоплює всі регіони планети, більше того, він все сильніше контролюється міжнародною організованою злочинністю. За оцінками Міжнародною центру із запобігання злочинності ООН у Відні, у 2011 р. глобальний грошовий обіг у сфері торгівлі людьми в регіоні досяг 8 мільярдів доларів на рік, а це приблизно дорівнює глобальному грошовому обігу у сфері торгівлі наркотиками. Основні фактори, що підштовхують жінок та дітей стати «живим това-

ром»: безробіття, бідність, недостатня освіта, дискримінація за ознакою статі, насильство, національна незахищеність та багато інших.

За даними Державної служби статистики України, на перше січня 2012 р. найбільшу кількість безробітних жінок офіційно зареєстровано в таких регіонах: Донецькій області – 64 373 особи, Дніпропетровській області – 56 599, Луганській області – 36 308 із загальної кількості безробітних жінок 729 600. З усієї кількості опитаних потерпілих 46% (59 осіб) мешкали в обласних центрах, 37% – в інших містах області, 14% – становлять жителі сіл.

Основні фактори, що «притягують» жінок на роботу за кордоном: сподівання знайти роботу та заробити гроші; матеріальний добробут, пов'язаний із життям на Заході; більш високий соціальний статус; уявний «блиск» життя в країнах Західної Європи.

Щодня десятки молодих жінок з країн колишнього Східного блоку, яких спокушають обіцянками працевлаштування, обирають осоружний шлях сексуального рабства й насильства. Попри всі застереження радіо, телебачення, газет і рекламних плакатів, доведені до відчаю жінки і далі вистояють у чергах, стискаючи в руках анкети й наївно сподіваючись, що цим разом їм, можливо, пощастить. Газетні оголошення в Києві, Бухаресті, Санкт-Петербурзі, Москві, Одесі, Мінську та Празі пропонують нужденним жінкам шляхи подолання бідності – нагоду почати нове життя, не вимагаючи від них нічого навзаєм. Дівчат запрошують працювати в різних країнах світу офіціантками, манекенницями, нянечками, посудомийками та покоївкам. Місячні заробітки сягають 2 500 доларів, тим часом абсолютній більшості, щоб заробити такі гроші, треба було б працювати вдома довгими роками.

Азербайджан – країна походження і транзиту жінок і дітей, що продаються/купаються з метою сексуальної експлуатації. Жінки і дівчатка з Азербайджану, Росії, України і Центральної Азії вивозилися з метою торгівлі ними з цієї країни або з тією ж метою провозилися через неї в ОАЕ, Туреччину, Пакистан і Індію. Мали місце ряд повідомлень про продаж чоловіків в сусідні країни (наприклад, до Туреччини і Росії), для їх експлуатації як працівники примусової праці.

Найпоширеніші методи вербування жертв; індивідуальне вербування зацікавлених дівчат у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо; вербування за допомогою неформальних мереж; оголошення у різних ЗМІ з пропозиціями працевлаштування за кордоном; агентства, які пропонують працевлаштування, освіту або подорожі за кордоном, шлюбні агентства; фіктивні шлюби.

Торгівля жінками для роботи у секс-індустрії є серйозною проблемою, яка зростає із загрозливою швидкістю в Україні. Кожного

тижня жінок перевозять офіційними і неофіційними шляхами всьому світу, В деяких випадках жінки їдуть за кордон, знаючи, що будуть працювати у секс-індустрії, але не знаючи про жахливі умови праці та насильства, які супроводжують торгівлю людьми. Інші жінки відповідають на оголошення про працевлаштування. При вивезенні їх затримують проти волі і змушують займатися проституцією. Деяких викрадають і вивозять до інших країн без згоди. У країнах призначення жінки ризикують бути побитими, зґвалтованими і навіть вбитими. Значного поширення сьогодні набула торгівля дітьми. Вказаний злочин може бути вчинено відкрито чи в прихованій формі батьками, Іншими родичами дитини, які за винагороду або з інших міркувань бажають її позбутися. В завуальованій формі продавцями можуть бути не лише родичі дітей, а й інші особи, які на законних підставах мають право розпоряджатися долею дитини, але зловживають наданими правами (наприклад, керівники дитячих закладів), а також особи, які викрали дітей у батьків з метою їх подальшого продажу.

Як висновок, слід зазначити, що ефективна боротьба з таким ганебним явищем як торгівля людьми вимагає не лише законодавчих змін, але й розробки ефективних механізмів боротьби з торгівлею людьми в Україні.

Необхідне налагодження співпраці з поліцейськими та спеціальними органами зацікавлених іноземних держав шляхом підписання відповідних міжнародних угод, розробки механізмів інформаційного обміну як між правоохоронними структурами в Україні, так і правоохоронними органами зарубіжних країн. Все це вимагає комплексної взаємодії різних установ та зацікавлених сторін як в межах однієї країни, так і між відповідними країнами, що охоплює органи поліції, судового переслідування, програми підтримки жертв та захисту свідків і засобів масової інформації. Актуальним на сьогодні є питання надання необхідної медичної та соціальної допомоги жертвам торгівлі людьми через створення системи реабілітаційних закладів із використанням можливостей благодійних та жіночих недержавних організацій. Невідкладним є введення обов'язкового страхування у вітчизняних страхових компаніях життя і здоров'я осіб, які виїжджають на роботу за кордон за рахунок підприємств, установ, організацій, що займаються працевлаштуванням цих осіб за кордоном. Потрібно здійснювати постійний контроль за діяльністю туристичних фірм, шлюбних агентств, а також суб'єктів господарювання, які мають ліцензії на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном; проводити систематичне роз'яснення та консультації серед осіб групи ризику, надавати їм якісну допомогу; забезпечувати проведення соціологічних та кримінологічних досліджень з про-

блем торгівлі людьми, узагальнити отримані дані та за результатами внести Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції; проводити роботу щодо подальшого вивчення, порівняльного аналізу, узагальнення та поширення в Україні міжнародного досвіду з питань запобігання та боротьби з торгівлею людьми. У регіонах із складною криміногенною ситуацією, пов'язаною з торгівлею людьми, організувати на основі науково обґрунтованих методик виявлення та облік осіб, які можуть стати об'єктами торгівлі людьми, забезпечити проведення з ними індивідуально-профілактичної роботи. Організувати роботу «гарячих ліній», де можливо було б отримати кваліфікованого фахівця, російською, українською та іншими мовами. Підвищувати рівень інформованості населення про засоби і методи, які використовуються торговцями людьми, а також про потенційний ризик експлуатації, насильства та зловживань стосовно нелегальних мігрантів. Потрібно створити спеціальний цикл телерадіопередач, запровадити в друкованих та електронних засобах масової інформації окремі рубрики, в яких оприлюднювати наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування.

Сьогодні вкрай необхідно, щоб держава стала гарантом дотримання прав людини, щоб всі норми, які конституційно закріплені у нашій державі, не були такими лише на папері.

**Irena Malinowska,
Maciej Sostek,**

*Wydział Bezpieczeństwa Wewnętrznego
(Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie)*

PROFIL SPRAWCY PRZESTĘPSTWA HANDLU LUDŹMI

Zjawisko handlu ludźmi jest postrzegane jako jedno z najpoważniejszych wyzwań, zagrożeń i patologii XXI wieku, stanowi bowiem największe naruszenie praw i godności człowieka.

Handel ludźmi to obecnie jeden z głównych problemów współczesnej przestępczości. Stały wzrost liczby ofiar tego haniebnego procederu skłania do nagłośnienia zjawiska, w celu przybliżenia metod działania handlarzy «żywym towarem».

Handel ludźmi oznacza «werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, z zastosowaniem gróźb lub użyciem siły, lub też zastosowaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu jej wykorzystania.

Wykorzystanie obejmuje, jako minimum, wykorzystanie do prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystywania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie lub usunięcie organów ludzkich»¹. W związku z faktem, iż obecnie problem handlu ludźmi dotyczy w znacznym stopniu handlu dziećmi, wprowadzono definicję również dla tego przestępstwa. Pojęcie handlu dziećmi oznacza «jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w drodze której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie osób za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą»². Według danych UNICEF-u co roku ofiarami handlu ludźmi staje się blisko 1,2 mln dzieci. Szacuje się, że liczba dzieci zmuszanych do niewolnictwa pod różnymi postaciami może wynosić od 2 mln do nawet 5 mln rocznie. Łącznie na świecie podaje się liczbę ok. 15 mln dzieci niewolników³.

Zwalczanie przestępczości handlu ludźmi, zarówno w wymiarze krajowym, jak i międzynarodowym prowadzić powinno do jednego celu – zapewnienia wszystkim obywatelom wysokiego poziomu bezpieczeństwa, wolności i sprawiedliwości.

Pojęcie handlu ludźmi nie jest terminem nowym. Pierwszy raz zostało użyte w XVI wieku i było wtedy synonimem handlu. Interesujące zagadnienia lokujące się na obszarze socjologii rodziny, połączono z kwestią szeroko pojętej godności człowieka. Nie będzie błędem stwierdzenie, że współczesny świat społeczny ulega licznym wpływom, oddziaływaniom i przemianom, na tle których dość wyraźnie odznaczają się procesy laicyzacji i polityki liberalizmu, tych aspektów życia, które jeszcze kilkadziesiąt lat temu pozostawały silnie związane ze sferą kultury narodowej, wiary i sacrum.

Wbrew powszechnej opinii, zagrożone są nie tylko kobiety, sprzedawane jako «seksualne niewolnice», lecz także potencjalnie każdy człowiek. Zjawisko handlu ludźmi dotyczy bowiem różnych form wykorzystywania drugiego człowieka. Ich wspólnym mianownikiem jest to,

¹ Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 roku, DzU z 2005 r., nr 18, poz. 160, art. 3a.

² Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku 25 maja 2000 roku, DzU z 2007 r., nr 76, poz. 494, art. 2a.

³ P. Piskoń, Handel ludźmi w XXI wieku, «Aspekt Polski» [online], 25 kwietnia 2010 r., <http://aspektpolski.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=3137&Itemid=30>, z 20 czerwca 2012

iz ofiary handlu ludźmi są zmuszane przemocą psychiczną i fizyczną, szantażem, groźbami do pracy, za którą nie otrzymują wcale bądź dostają znikomą zapłatę. Byłoby jednak błędem uważać, iż sam problem tego quasi-niewolnictwa sprowadza się do kwestii finansowych. Mamy bowiem do czynienia z niewyobraźną krzywdą ludzką, uprzedmiotowieniem człowieka, sprowadzeniem istoty ludzkiej do roli towaru. Celem działania handlarzy «żywym towarem» jest oczywiście bezwzględna chęć zysku. Jest to analogiczna sytuacja do handlu narkotykami lub nielegalnego handlu bronią. Jak wiadomo te dwie formy działania grup przestępczych powodują w konsekwencji cierpienie wielu ludzi, niosąc w ostatecznej fazie śmierć. Nikt jednak, kto zajmuje się tym procederem, nie liczy się z dobrem drugiego człowieka, nie troszczy o poszanowanie jego godności i prawa do życia. Wręcz przeciwnie robi się wszystko, aby ofiara została upokorzona, zmuszając ją w ten sposób do uległości. Jest to bowiem walka ze złem, które się rozrasta, np. prostytutka, która jeśli jest akceptowana w społeczeństwie, staje się bodźcem do pozyskiwania «seksualnych niewolnic». Z analizy spraw karnych i dyskursu medialnego badań własnych wynika, że niewielu ludzi zdaje sobie sprawę, iż wiele kobiet przebywa w domach publicznych rozsianych po całej Europie wbrew własnej woli. Dramat tych kobiet polega na społecznej akceptacji zła w postaci prostitucji, która powoduje obojętność społeczeństwa wobec nieludzkiego traktowania kobiet. Kolejnym przykładem jest akceptacja pornografii. Jest to nic innego, jak przyzwolenie na przedmiotowe traktowanie drugiego człowieka. Człowiek, korzystający z oferty przemysłu pornograficznego, staje się klientem handlarzy ludźmi. Zgrozę budzi fakt, iż na potrzeby produkcji pornograficznych sprzedaje się nie tylko kobiety, lecz także dzieci. Według badań 80% osób biorących udział w tego typu produkcjach deklaruje dobrowolny udział w filmie (oprócz dzieci oczywiście)¹.

Przedstawiciele nauk społecznych i prawnych stoją w obliczu zadania prowadzenia badań na temat zjawiska handlu ludźmi oraz opracowywania danych w formach raportów.

Polska stała się jednym z państw – obok Litwy, Łotwy, Estonii, Słowacji i Węgier – odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa wschodniej granicy Unii Europejskiej. Odpowiedzialność ta stanowi przesłankę do współpracy nie tylko z naszymi sąsiadami i partnerami unijnymi, lecz także ze wszystkimi państwami zaangażowanymi w walkę ze zjawiskiem handlu ludźmi w aspekcie przestępczości zorganizowanej.

¹ P. Piskoń, Handel ludźmi w XXI wieku, «Aspekt Polski» [online], 25 kwietnia 2010 r., <http://aspektpolski.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=3137&Itemid=30>, z 20 czerwca 2012

Skuteczność tej walki zależy jednak w dużej mierze od wspólnych, krajowych i międzynarodowych inicjatyw prawnych i organizacyjnych.

Według raportów międzynarodowych terytorium Polski jest uznawane za jeden z głównych szlaków przerzutu ofiar handlu ludźmi, a region Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej to jeden z najprężniej rozwijających się rynków handlu ludźmi na świecie¹.

Znaczenie tego problemu jest zrozumiałe. Przestępczość jest zjawiskiem społecznym związanym z określonym antyspołecznym postępowaniem człowieka. Ujawnić jego przyczyny, dobrać skuteczne środki oddziaływania na sprawców przestępstw, określić drogi i środki zapobiegania przestępczości można tylko dzięki dobrej policji oraz gruntownemu zbadaniu wszystkiego, co cechuje przestępcę jako jednostkę społeczną. Problem osobowości przestępcy ma charakter kompleksowy².

Osoby popełniające przestępstwa różnią się między sobą mnogością przymiotów, w tym konkretną treścią tych przymiotów i właściwościami społeczno-demograficznymi, moralno-psychologicznymi i innymi, które składają się na strukturę osobowości sprawcy³.

Przeciwdziałanie handlowi ludźmi nie jest problemem łatwym. Podejmuje się przeróżne formy i próby przeciwdziałania oraz zwalczania przestępczości handlu ludźmi, jak również wypracowania wspólnych standardów pozwalających na skuteczne przeciwdziałanie przestępczości, w szczególności tych o zasięgu międzynarodowym.

We współczesnym świecie coraz większe zagrożenie stanowią zorganizowane grupy przestępcze o charakterze międzynarodowym. Działaniami tych grup kieruje chęć zastraszania niektórych grup społecznych dla osiągnięcia maksymalnych korzyści finansowych. Ich ujawnianie i zwalczanie jest dziś wyzwaniem dla międzynarodowej społeczności, organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Handel ludźmi jest zjawiskiem wieloaspektowym i stale zmieniającym swoją formułę i specyfikę⁴. Jest także zjawiskiem społecznym, jednak przede wszystkim jest to przestępstwo, którego zwalczaniem zajmuje się wiele instytucji, m.in. Policja⁵. Metody działania sprawców tych przestępstw wiążą

¹ M.P. Krysiak, *Przemocy mówimy dość* [w:] I. Malinowska, *Profil dziecka – ofiary handlu ludźmi – sytuacja prawna w Polsce*, Maków Mazowiecki 2010, s. 115.

² G.M. Mińkowski (red.), *Osobowość sprawcy przestępstwa*, L. Hochberg (tłum.), Warszawa 1978, s. 6.

³ Tamże, s. 42.

⁴ S. Buchowska, I. Dawid-Olczyk, J. Garnier, I. Malinowska, *Jak uczyć o handlu ludźmi*, Łódź 2006, s. 3.

⁵ B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, *Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi*, Szczytno 2008, s. 9.

się z wyborem ofiary, rekrutacją, przekroczeniem granicy, przejściem kontroli nad osobą oraz powstrzymaniem ofiary od zeznań¹.

Zjawisko handlu ludźmi występujące na świecie w różnorodnej skali i w różnym natężeniu. Mimo wielości aktów prawnych poświęconych jego zapobieganiu i zwalczaniu jest ono trudne do normatywnej oceny².

Specyfika handlu ludźmi sprawia, że zajmują się nim zorganizowane grupy przestępcze, często o zasięgu międzynarodowym. To dodatkowo utrudnia ściganie tego rodzaju przestępstw. Handel kobietami i prostytutka stały się przestępczym procederem przynoszącymi znaczne dochody.

Międzynarodowe grupy przestępcze dysponują nieograniczonymi środkami finansowymi i dobrym sprzętem. Ich działalność jest lepiej skoordynowana, są też bardziej zdeterminowani, ponieważ z handlu ludźmi osiągają ogromne zyski. Eskalacji zjawiska handlu ludźmi sprzyja to, że przynosi on zorganizowanym grupom przestępczym zyski podobne do tych, jakie można uzyskać, handlując bronią czy narkotykami, zresztą zwykle robią to te same grupy. Przy tym handel ludźmi jest stosunkowo bezpieczny dla sprawców: jego wykrywalność jest niewielka, wiele spośród przestępstw wykrytych jest umarzanych z powodu braku wystarczających dowodów winy, wyroki zaś, jakie zapadają, nie są wysokie³.

Do niedawna w polskim *Kodeksie karnym* brak było definicji pojęcia «handel ludźmi», co powodowało szereg problemów dotyczących kwalifikacji prawnej danego czynu, jak również sprawiało trudności w orzecznictwie sądów w zakresie interpretacji kodeksowego pojęcia «uprawia handel ludźmi». W praktyce korzystanie z przepisów prawa międzynarodowego narażało jednak wiele trudności⁴.

Zgodnie z treścią znówelizowanego przepisu art. 115 § 22 k.k., który wszedł w życie 8 września 2010 roku⁵, handel ludźmi jest to «każde zachowanie cywilnoprawne, którego przedmiotem staje się człowiek». Przestępstwem jest nie tylko sprzedaż czy kupno człowieka, ale też najem,

¹ B. Hołyst, J. Bryk, I. Malinowska, Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi, Szczecino 2008, s. 9.

² J. Jurewicz, Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym, Łódź 2011, s. 7.

³ J. Garnier, A. Dośpiał (oprac.), Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Projekt Prawa Człowieka a Handel Kobietami i Młodymi Ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny powstał w ramach programu Daphne II, Przybornik edukacyjny, Raport krajowy – Polska, Padwa, Włochy 2007, s. 12.

⁴ K. Kowolik (oprac.), Handel ludźmi – definicja, artykuł opublikowany na stronie Mazowieckiego Centrum Polityki Społecznej, <[http://www.mcps.mazovia.pl/main.php? l=17&tr=1](http://www.mcps.mazovia.pl/main.php?l=17&tr=1)>, z 6 sierpnia 2011.

⁵ Ustawa z 20 maja 2010 roku o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego, DzU z 2010 r., nr 98, poz. 626.

wypożyczanie, zastaw, zamiana, używanie lub dokonywanie jakiejkolwiek innej transakcji. Przedmiotowe przestępstwo popełnione będzie przez działanie, aktywne zachowanie się sprawcy. Nie można popełnić go przez zaniechanie. Zgoda poszkodowanego nie zwalnia sprawców z odpowiedzialności karnej również w sytuacji, gdy osoba sprzedawana wiedziała o tym, że jest przedmiotem transakcji, i godziła się na to. Nie ma też znaczenia, czy sprawca osiąga zyski z handlu ludźmi, czy nie. Z przestępstwem mamy też do czynienia, jeśli sprawca ponosi stratę (ryzyko handlowe). Dla zaistnienia przestępstwa nie ma też znaczenia cel, w jakim dokonywana jest sprzedaż człowieka. Sprawca odpowiada tak samo, jeśli sprzedaje ludzi do prostytucji, do pracy przymusowej, do zamążpójścia, dzieci do adopcji czy też w celu wykorzystania narządów ludzkich¹. Handel ludźmi następuje w sytuacji, gdy ofiarą przestępstwa jest tylko jedna osoba. Definicja wyraźnie odnosi się do jednej osoby, bowiem wskazuje, że handlem ludźmi jest werbowanie, transportowanie, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby w celu jej wykorzystania (zob. diagram 7), nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania, poniżających godność człowieka lub w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione powyżej.

Polska od lat 90. pełniła głównie rolę kraju, gdzie werbowano ofiary handlu do pracy w tzw. seksbiznesie w Europie Zachodniej (głównie w Niemczech i Holandii). Po kilku latach Polska stała się także krajem tranzytowym i krajem docelowym dla kobiet pochodzących z krajów byłego ZSRR i innych krajów Europy Południowej i Wschodniej².

Przestępcy, werbując ofiary, stosują różne metody, popełniając jednocześnie wiele przestępstw, które wymienione zostały w diagramie 1.

Zwalczanie handlu ludźmi ze względu na ciężar gatunkowy tego rodzaju przestępstw, złożoność procesu wykrywczego, sposoby uzyskiwania i gromadzenia materiału dowodowego, specyficzny charakter postępowania z ofiarą i świadkami oraz zorganizowany, często na skalę międzynarodową, charakter grup przestępczych wiąże się z koniecznością

¹ M. Pomarańska-Bielecka, M. Wiśniewski, Handel ludźmi – nowelizacja KK. Część II, «Edukacja Prawnicza» 2011, nr 1(121).

² Krajowy Plan Działań przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011–2012, opublikowany na stronie internetowej Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne dla Ofiar Handlu Ludźmi, <http://www.kcik.pl/krajowy_plan.html>, z 6 sierpnia 2011.

podjęcia rozwiązań systemowych ukierunkowanych na rozpoznawanie i skuteczne zwalczanie tego typu przestępczości. Powszechny dostęp do Internetu zarówno dorosłych, jak i dzieci i młodzieży stwarza zagrożenie na niespotykaną dotąd skalę w postaci prezentowania treści pornograficznych z udziałem osób małoletnich oraz działalności pedofilskiej internautów¹.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych <<http://iwka.wordpress.com>>, z 21 maja 2012

Diagram 1. Handel ludźmi – metody działania sprawców

Obrót własnością osoby jest niezwykle niebezpieczny. Narusza podstawowe prawa i wolności człowieka, znosi charakter osobowości prawnej danej jednostki, która zostaje poddana totalnej, tzn. nieograniczonej i nieustającej władzy osoby dokonującej tego obrotu. Handel ludźmi to zjawisko dynamiczne, przybierające coraz to nowe formy, a przez to utrudniające efektywne zwalczanie tego rodzaju przestępczości. Handel ludźmi jest także zjawiskiem postrzeganym jako jedno z najpoważniejszych wyzwań XXI wieku, które stanowi największe naruszenie praw i godności człowieka².

¹ Centralny Zespół do walki z Handlem Ludźmi WK BK KGP (oprac.), Sprawozdanie ze stanu zagrożenia handlem ludźmi, prostytucją oraz pedofilią i pornografią dziecięcą w Polsce w 2007 roku, s. 1.

² J. Przeniczna, Handel ludźmi..., z 6 sierpnia 2011.

Statystyki policyjne, nie odzwierciedlają rzeczywistych rozmiarów przestępczości.

W wypadku przestępstw wobec kobiet, takich jak zgwałcenie lub znęcanie się, przestępczość nieujawniona, czyli tzw. ciemna liczba, jest ogromna. Przemoc ze strony osób najbliższych jest często ukrywana i trafia do organów ścigania tylko w wyjątkowo poważnych okolicznościach. Przestępstwa seksualne są odnotowywane przez policję tylko w niewielkiej części, według badań kanadyjskich liczba gwałtów jest dziesięciokrotnie większa, niż ta, którą odnotowują statystyki oficjalne¹.

Zjawisko handlu ludźmi występuje na świecie w różnorodnej skali i w różnym natężeniu. Mimo wielu aktów prawnych poświęconych jego zapobieganiu i zwalczaniu jest ono trudne do normatywnej oceny².

W Polsce regulacje prawne dotyczące ścigania sprawców handlu ludźmi zawierają dwa przepisy – nieobowiązujący już art. 253 k.k. oraz art. 189a k.k. – wprowadzony do kodeksu nowelizacją z 20 maja 2010 roku.

Zwalczanie wszelkich form przemocy uwarunkowanej płcią, w tym handlu ludźmi, stanowi integralną część zobowiązania przyjętego przez Komisję Europejską w *Planie działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn*³. Zwalczanie procederu handlu dziećmi jest również celem określonym w strategii Unii Europejskiej na rzecz praw dziecka⁴. Cel, jakim jest zwalczanie handlu ludźmi i pomoc pokrzywdzonym, jest spójny z przepisami zawartymi w decyzji ramowej Rady z 15 marca 2001 roku w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW)⁵ i w dyrektywie Rady 2004/81/WE w sprawie dokumentu pobytowego, która dotyczy zagadnień związanych z migracją i ma zastosowanie wyłącznie do obywateli państw trzecich⁶. Wszystkie przepisy zawarte w dyrektywie 2004/81/WE mają

¹ B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno-kryminologiczne*, Warszawa 2007, s. 149.

² J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 7.

³ Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-społecznego oraz Komitetu Regionów – Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2006–2010, KOM(2006) 92 wersja ostateczna, Bruksela, 1 marca 2006 roku, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0092:FIN:PL:PDF>>, z 1 sierpnia 2012.

⁴ Komunikat Komisji w kierunku strategii UE na rzecz praw dziecka, KOM(2006) 367 wersja ostateczna, Bruksela, 4 lipca 2006 roku, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0367:FIN:PL:PDF>>, z 1 sierpnia 2012.

⁵ z. Urz. UE L z 2001 r., nr 82, poz. 1.

⁶ Dyrektywa Rady 2004/81/WE z 29 kwietnia 2004 roku w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami, Dz. Urz. UE L z 2004 r., nr 261, poz. 19.

zastosowanie w obrębie, w jakim dana kwestia nie wchodzi w zakres zastosowania dyrektywy 2004/81/WE. Cel dotyczący zwalczania handlu ludźmi jest również spójny z dyrektywą Rady 2004/80/WE z 29 kwietnia 2004 roku odnoszącą się do kompensaty dla ofiar przestępstw¹, której celem jest ułatwienie ofiarom dostępu do kompensaty w sprawach transgranicznych i zgodny z decyzją ramową Rady 2008/841/WSiSW z 24 października 2008 roku w sprawie zwalczania przestępczości zorganizowanej². Handel ludźmi jest przestępstwem wymienionym w wykazie przestępstw, które mogą skutkować przekazaniem na mocy europejskiego nakazu aresztowania zgodnie z decyzją ramową Rady z 13 czerwca 2002 roku w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (2002/584/WSiSW)³. Wymienione powyżej cele są w pełni zgodne z tymi instrumentami oraz z Konwencją Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi⁴, jak również mandatem Europolu i Eurojustu⁵.

Wszelkie działania Unii w tej dziedzinie muszą być prowadzone z poszanowaniem podstawowych praw i pozostawać w zgodności z zasadami uznanymi w szczególności w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej⁶ (Karta UE) i Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁷ (EKPC). Wdrażając prawo Unii, państwa członkowskie muszą postępować zgodnie z tymi prawami i zasadami⁸.

Handel ludźmi to przestępstwo, w którym ochrona praw ofiar została wprowadzona dyrektywą Rady 2011/36/UE⁹, ze szczególnym naciskiem m.in. na dzieci, które szczególnie łatwo padają ofiarą handlu. Niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych, seksualne wykorzystywanie dzieci i pornografia

¹ Dz. Urz. UE L z 2004 r., nr 261, poz. 15.

² Dz. Urz. UE L z 2008 r., nr 300, poz. 42.

³ Dz. Urz. UE L z 2002 r., nr 190, poz. 1.

⁴ Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, sporządzona w Warszawie 16 maja 2005 roku, DzU z 2009 r., nr 20, poz. 107.

⁵ Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego z 14 grudnia 2010 roku w sprawie wniosku dotyczącego Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, uchylającej decyzję ramową 2002/629/WSiSW (COM(2010)0095-C7-0087/2010-2010/0065(COD)), <<http://eur-law.eu/PL/Wniosek-dyrektywa-Parlamentu-europejskiego- Rady – sprawie-zapobiegania-handlowi,422442,d>>, z 3 czerwca 2012.

⁶ Dz. Urz. UE C z 2007 r., nr 303, poz. 1.

⁷ Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, DzU z 1993 r., nr 61, poz. 284.

⁸ Rezolucja legislacyjna Parlamentu Europejskiego z 14 grudnia 2010 roku...

⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz. Urz. UE L z 2011 r., nr 101, poz. 1.

dziecięcia – wniosek dotyczący nowej dyrektywy uwzględnia szczególne potrzeby dzieci będących ofiarami tych przestępstw¹. Unijna agenda praw dziecka, określająca kluczowy cel lepszego uwzględnienia potrzeb dzieci w systemach wymiaru sprawiedliwości, ogranicza negatywne doświadczenia dziecięcych ofiar uczestniczących w postępowaniu karnym oraz przyznaje im możliwość odgrywania aktywnej roli w tym postępowaniu. Dyrektywa Rady 2004/80/WE, która odnosi się do kompensaty dla ofiar przestępstw, ma ułatwić dostęp do kompensaty w sytuacjach transgranicznych oraz zwalcza przemoc wobec kobiet, jako jeden ze strategicznych priorytetów strategii w zakresie równości płci na lata 2010–2015² oraz jeden z ważnych punktów programu Daphne III ochrona praw ofiar terroryzmu³.

Metody działania sprawców tych przestępstw wiążą się z wyborem ofiary, rekrutacją, przekroczeniem granicy, przejęciem kontroli nad osobą oraz powstrzymaniem ofiary od zeznań⁴. Pomimo że interesowanie się psychiką osobnika płci przeciwnej jest kwestią «tak starą, jak stara jest ludzkość», zagadnieniu temu poświęca się o wiele mniej studiów psychologicznych niż wymaga tego istota problemu (w świadomości każdego człowieka). Rzeczą bowiem bardzo niefortunną dla rozwoju psychologii różnic płciowych było wykorzystanie pierwszych osiągnięć bujnie rozwijającej się pod koniec ubiegłego i na początku obecnego stulecia psychologii do niezwykle zaciętej prowadzonej w tym czasie «wojny płci». Nasilały się wtedy szczególnie intensywnie ruchy emancypacyjne kobiet, mężczyźni zaś, w których rękach spoczywał w owych czasach cały «arsenał argumentów naukowych», wykorzystywali wszystko, co było wtedy wiadomo na temat psychologii kobiety, jako oręż w tej «wojnie»⁵. Dla przykładu w poniższym diagramie widzimy metody działania sprawców zmuszających kobiety do prostytucji we Włoszech.

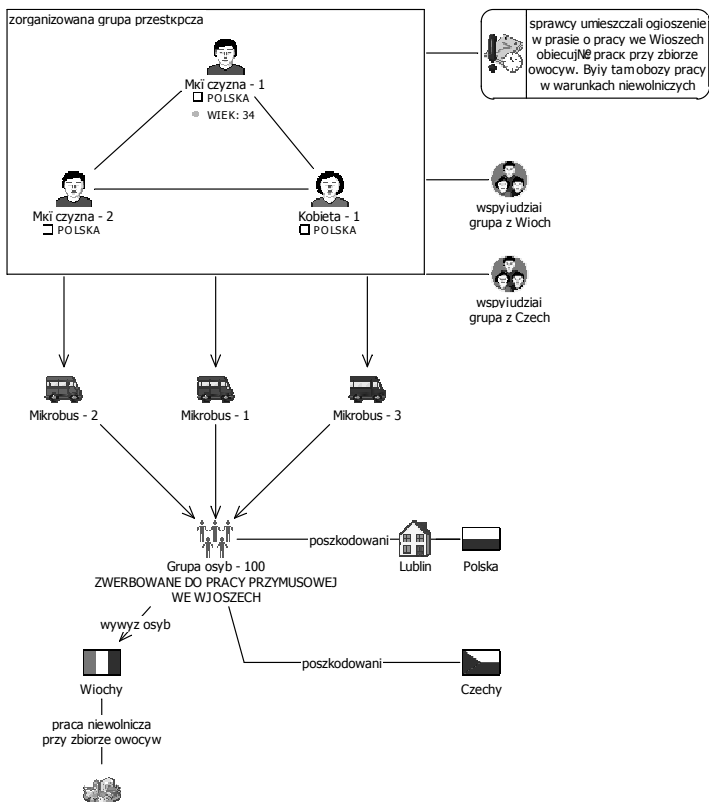
¹ Wniosek dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, uchylająca decyzję ramową 2004/68/WSiSW, KOM(2010)94 wersja ostateczna, Bruksela, 29 marca 2010 roku, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0094:FIN:PL:PDF>>, 1 sierpnia 2012.

² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010-2015, KOM(2010) 491 wersja ostateczna, Bruksela, 21 września 2010 roku, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:PL:PDF>>, 1 sierpnia 2012.

³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw, KOM(2011) 275 wersja ostateczna, Bruksela, 18 maja 2011, s. 1, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0275:FIN:PL:PDF>>, 1 sierpnia 2012.

⁴ Tamże.

⁵ K. Pospiszyl, *Psychologia kobiety*, Warszawa 1986, s. 7.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze spraw karnych prowadzonych w jednostkach Policji i sądach

Diagram 2. Metody działania i struktura grupy przestępczej zmuszającej kobiety do prostytucji we Włoszech

Jak wynika z analizowanych spraw karnych sprawca handlu ludźmi, osoba werbująca czy później wykorzystująca to zwykle mężczyzna, jednak coraz częściej są nimi także kobiety, często same w przeszłości będące ofiarami handlu. Szukają osób w trudnej sytuacji – bezrobotnych, mających problemy, zadłużonych, samotnych matek o niskich dochodach. Idealna dla sprawcy jest kobieta, która nie pyta dokąd i po co ma jechać i jest na tyle zdesperowana, żeby propozycję wyjazdu przyjąć bezkrytycznie. Sprawca szuka raczej osób młodych i biednych¹.

¹ K. Pospiszyl, Psychologia kobiety, Warszawa 1986, s. 7.

Osoby zajmujące się handlem ludźmi często są członkami zorganizowanych grup przestępczych działających na dużą skalę. Handlarze posługują się wyrafinowanymi metodami, aby «zdobyć» ofiarę. Najczęściej oferują jej lepiej płatną pracę lub obiecują perspektywę godniejszego życia. Czasami zdarza się, iż ofiara dobrowolnie zgadza się na charakter pracy, którą będzie wykonywać (np. pracę w agencji matrymonialnej, pracę w ciężkich warunkach itp.), jednak na miejscu okazuje się, że warunki pracy zupełnie odbiegają od tych zawartych w umowie, co skutkuje m.in. pracą po kilkanaście godzin dziennie bez prawa do odpoczynku; brakiem wynagrodzenia za pracę; nieodpowiednim wyżywieniem, a nawet głodem; zakwaterowaniem w miejscu, w którym panują bardzo złe warunki.

W klasyfikacji cech osobowościowych sprawców ze względu na formy przestępstw handlu ludźmi, jakimi się zajmują, pomogą przeprowadzone badania, przedstawione w kolejnym rozdziale. Inne będą metody działania sprawcy w zmuszaniu ofiar do prostytucji, a inne będą w handlu ludźmi do pracy przymusowej, żebractwa, handlu organami, handlu dziećmi czy też pedofilii i pornografii dziecięcej.

Kiedyś przestępcy szukali kobiet, które zamykano w domach publicznych. Obecnie szukają ludzi, którzy chcą szybko sobie dorobić. Ci nie dostają pieniędzy, wpadają za to w gigantyczne długi.

Duża część ofert pracy za granicą kierowana jest wyłącznie do kobiet. Proponuje się im pracę opiekunek dzieci i osób starszych, kelnerek, sprzątaczek, modelek i hostess. Oferty te często zawierają warunki dotyczące wieku (preferowane są kobiety młode), a nie ma wymagań co do wykształcenia, doświadczenia, znajomości języków obcych. W zamian oferuje się atrakcyjne warunki pracy, dobre wynagrodzenie, załatwienie wszelkich formalności, korzystne warunki finansowe na starcie (pożyczki na początek itp.)¹.

Jak wynika z badań TNS OBOP społecznej świadomości zagrożeń związanych z handlem ludźmi, dzieci i młodzież do lat 18, które padły ofiarą handlu ludźmi, najbardziej narażone są na zmuszanie do świadczenia usług seksualnych (49%), zmuszanie do udziału w filmach lub zdjęciach pornograficznych (34%) oraz zmuszanie do pracy (23%) i do nielegalnej adopcji (21%). 28% badanych zna osobiście przypadek osoby, która odpowiedziała na atrakcyjną ofertę pracy za granicą. Z kolei 18% respondentów zna osobę, która skorzystała z takiej atrakcyjnej oferty, a na miejscu warunki okazały się znacznie gorsze od obiecywanych. Ogółem 65% Polaków zna osobiście lub słyszało o przypadkach, w których ktoś odpowiedział na ofertę atrakcyjnej pracy za granicą, a ponad trzy czwarte badanych (76%) słyszało o sytuacji, w której warunki pracy na miejscu okazały się znacznie gorsze od

¹ CBOS, Polacy o zjawisku handlu kobietami, Warszawa 2005, s. 4.

obietowanych. Trzech na czterech badanych (75%) zetknęło się z informacjami o sytuacjach, w których ktoś był za granicą zmuszany do pracy za darmo lub za zaniżone wynagrodzenie. Tyle samo respondentów słyszało o przypadkach zmuszania do prostytucji osób zwabionych ofertą atrakcyjnej pracy za granicą (3% osobiście zna przypadek takiej osoby)¹.

Handel ludźmi jest zjawiskiem globalnym. Wiele instytucji państwowych i organizacji pozarządowych na świecie oraz w krajach Unii Europejskiej już dawno podjęło wysiłki zmierzające do ograniczenia tego zjawiska i walki z nim, dlatego też należy czerpać z wiedzy i doświadczenia partnerów zagranicznych. W tym celu wskazane jest nawiązywanie, w jak najszerszym zakresie, międzynarodowej współpracy we wszystkich dziedzinach walki z przestępczością handlu ludźmi.

1. Buchowska S., Czynniki sprzyjające handlowi ludźmi [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.

2. Buchowska S., *Handel kobietami – handel ludźmi* [w:] Piotrowska J., Grzybek A. (red.), *Kobiety dla Polski. Polska dla kobiet. 20 lat transformacji, 1989–2009. Raport. Kongres kobiet polskich 2009*, Warszawa 2009.

3. Buchowska S., Dawid-Olczyk I., Garnier J., Malinowska I., *Jak uczyć o handlu ludźmi*, Łódź 2006.

4. CBOS, *Polacy o zjawisku handlu kobietami*, Warszawa 2005.

5. Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, *Analiza stanu zagrożenia przestępczością handlu ludźmi w 2011 roku*, Warszawa 2012.

6. Centralny Zespół do walki z Handlem Ludźmi WK BK KGP (oprac.), *Sprawozdanie ze stanu zagrożenia handlem ludźmi, prostytucją oraz pedofilią i pornografią dziecięcą w Polsce w 2007 roku*.

7. Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, *Sprawozdanie za 2010 rok. Zjawisko handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków 2010.

8. Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć, *Zjawisko handlu ludźmi w Polsce. Sprawozdanie merytoryczne Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć za 2011*, Kraków 2011.

9. Dawid-Olczyk I., *Identyfikacja ofiar handlu ludźmi* [w:] *Kompleksowy system wsparcia i szkoleń zawodowych przygotowujących ofiary handlu ludźmi do aktywnego wejścia na rynek pracy*, Noctus, Warszawa 2008.

10. Dawid-Olczyk I., *Wsparcie dla ofiar handlu ludźmi w praktyce Fundacji przeciwko Handlowi Kobietami «La Strada»* [w:] Lasocik Z. (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.

11. Garnier J., Dośpiał A. (oprac.), *Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi ludźmi w Europie. Projekt Prawa Człowieka a Handel Kobietami i Młodymi Ludźmi w Europie. Przybornik edukacyjny powstał w ramach programu Daphne II, Przybornik edukacyjny, Raport krajowy – Polska, Padwa, Włochy 2007*.

¹ Wyniki badania TNS OBOP, *Co Polacy wiedza o handlu ludźmi*, Warszawa 2011, s. 12.

12. Hołyst B., Bryk J., Malinowska I., Metody działania sprawców przestępstw handlu ludźmi, Szczytno 2008.
13. Izdebski Z., Handel ludźmi a prostytucja [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006.
14. Izdebski Z., Konarkowska-Lecyk A., Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne [w:] Izdebski Z. (red.), Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyzn homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków, Zielona Góra 2000, s. 21–70.
15. Jasińska M., Problematyka prostytucji w Polsce [w:] Podgórecki A. (red.), Zagadnienia patologii społecznej, Warszawa 1976.
16. Jasińska M., Problematyka prostytucji w Polsce, Warszawa 1976.
17. Jasiński F., Karsznicki K., Walka z handlem ludźmi z perspektywy Unii Europejskiej, «Państwo i Prawo» 2003, nr 8.
18. Jurewicz J., Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym, Łódź 2011.
19. Kane J., Zapobieganie wykorzystywaniu i wyzyskowi seksualnemu dzieci, Bruksela 2007.
20. Karsznicki K., Handel ludźmi w świetle postępowań karnych prowadzonych w latach 1995–2005 [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006.
21. Karsznicki K., Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce, Warszawa 2010.
22. Komenda Główna Policji, Polskie badanie przestępczości, cz. 2, Warszawa 2008.
23. Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie, Warszawa 2006.
24. Lasocik Z., Handel dziećmi. Wybrane problemy, Warszawa 2007.
25. Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi. Wybrane problemy, Warszawa 2007.
26. Lasocik Z., Wisniewski M. (red.), Handel narządami ludzkimi, Etyka, prawo i praktyka, Warszawa 2006.
27. Malinowska I., Bryk J. (red.), Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie. Przewodnik dla policjantów, Szczytno 2008.
28. Malinowska I., Profil dziecka – ofiary handlu ludźmi – sytuacja prawna w Polsce [w:] Krysiak M.P. (red.), Przemocy mówimy dość, Maków Mazowiecki 2010.
29. Marmuszewski S., Świetłowski J., Rola żebracza i jej ekspresja [w:] Marmuszewski S., Bukowski A., Żebracy w Polsce, Kraków 1995.
30. Mirecki P., Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce – próba bilansu [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Handel ludźmi w Polsce. Materiały do raportu, Warszawa 2007.
31. Morawska A., Handel dziećmi – zarys zjawiska [w:] Lasocik Z. (red.), Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie, Warszawa 2006.
32. Pływaczewski W. (red.), Handel ludźmi – współczesne niewolnictwo, Olsztyn 2006.
33. Pomarańska-Bielecka M., Komercyjna adopcja dzieci [w:] Lasocik Z., Koss M., Wieczorek Ł. (red.), Handel dziećmi. Wybrane problemy, Warszawa 2007.
34. Raport Krajowy – Polska, Prawa człowieka a handel kobietami i młodymi

ludźmi w Europie, Projekt Daphne, Komisja Europejska, Bruksela 2007.

35. Salas A., Handlowałem kobietami, Tomczyńska T. (tłum.), Warszawa 2012.

36. Zielińska E., Definicja handlu ludźmi: projekt ustawowego uregulowania [w:] Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Handel ludźmi W Polsce. Materiały do raportu, Warszawa 2007.

37. Zielińska E., O potrzebie zmian kodeksu karnego w związku z ratyfikacją Protokołu o zapobieganiu oraz karaniu handlu ludźmi, «Studia Iuridica» 2006, nr 46.

Artykuły

1. Adamski A., Karnoprawna ochrona dziecka w sieci Internet, «Prokuratura i Prawo» 2003, nr 9.

2. Antoniak-Drożdż A., Przesłuchanie dziecka w procesie karnym – uwagi praktyczne, «Prokuratura i Prawo» 2006, nr 6.

3. Pomarańska-Bielecka M., Wiśniewski M., Handel ludźmi – nowelizacja KK. Część II, «Edukacja Prawnicza» 2011, nr 1(121).

4. Romanowski M., Handel narządami w Polsce – mit czy rzeczywistość, «Przeglądu Policyjnego» 2011, nr 1.

Akty normatywne

Międzynarodowe akty prawne

1. Decyzja Rady 2003/659/WSiSW z 18 czerwca 2003 r. zmieniająca decyzję 2002/187/WSiSW ustanawiającą Eurojust w celu zintensyfikowania walki z poważną przestępczością (Dz. Urz. UE L 2003 r., nr 245, s. 44).

2. Konwencja nr 105 Międzynarodowej Organizacji Pracy o zniesieniu pracy przymusowej, przyjęta w Genewie 25 czerwca 1957 r. przez Konferencję Ogólną Międzynarodowej Organizacji Pracy (DzU z 1959 r., nr 39, poz. 240).

3. Konwencja nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, przyjęta w Genewie 17 czerwca 1999 r. (DzU z 2004 r. nr 139, poz. 1474).

4. Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji z 2 grudnia 1949 r. otwarta do podpisu 21 marca 1950 r. w Lake Success (DzU z 1952 r., nr 41, poz. 278).

5. zmieniającym Konwencję Wykonawczą do Układu z Schengen w zakresie dostępu służb odpowiedzialnych w państwach członkowskich za wydawanie świadectw rejestracji pojazdów do Systemu Informacyjnego Schengen (Dz. Urz. WE L z 2000 r., nr 239, poz. 19).

6. Konwencję w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (DzU z 1952 r., nr 41, poz. 278).

7. Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 15 listopada 2000 r. (DzU z 2005 r., nr 18, poz. 160).

8. Zalecenie nr (2000)11 Komitetu Ministrów do państw członkowskich w sprawie przeciwdziałania handlowi ludźmi w celu wykorzystania seksualnego (przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 19 maja 2000 r. na 710. posiedzeniu zastępców ministrów) Rada Europy, Komitet Ministrów, 2000.

Polskie akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., DzU z 1997 r., nr 78, poz. 483.
2. Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 27 sierpnia 2007 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (DzU z 2007 r., nr 169, poz. 1189).
3. Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 20 grudnia 2005 r. w sprawie utworzenia prokuratur apelacyjnych, okręgowych i rejonowych oraz ustalenia ich siedzib i obszarów właściwości (DzU z 2005 r., nr 261, poz. 2190).
4. Ustawa z 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (DzU z 2005 r., nr 169, poz. 1411).
5. Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach (tekst jedn. DzU z 2011 r., nr 264, poz. 1573).
6. Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (DzU z 1969 r., nr 13, poz. 94 z późn. zm.).

C.I. Марко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

У сучасному розвитку України як правової і соціальної держави особливо гостро постає питання захисту прав і свобод всіх громадян. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Виходячи з цих тез, стає зрозуміло, що основним напрямом діяльності держави є захист цих прав.

На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми стала надзвичайно актуальною для нашої держави. Україна, як і більшість країн Центрально-Східної Європи, вже має досить тривалий сумний досвід втрати значної кількості жінок і дівчат, вивезених із її території за кордон, де вони стають жертвами різноманітних методів та форм експлуатації, найпоширенішою з яких є примушення до заняття проституцією.

Аналіз останніх досліджень. Питання розслідування торгівлі людьми піднімалося в роботах таких вчених, як: Т.В. Авер'янової, О.Я. Баєва, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, А.В. Іщенка, Н.І. Клименко, В.О. Коновалової, В.М. Кудрявцева, О.М. Ларіна, В.К. Лисиченка,

І.М. Лузгіна, Г.А. Матусовського, В.В. Пяковського, В.О. Образцова, М.І. Порубова, М.В. Салтевського, М.І. Хавронюка, В.Ю. Шепітька, та ін.

Мета. Підвищення рівня знань щодо теоретичних та практичних питань призначення судово-медичної експертизи, під час розслідування торгівлі людьми.

Як свідчить практика, у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми найчастіше призначаються судово-медичні та судово-психологічні експертизи.

Стаття 242 ч. 2 КПК України передбачає випадки обов'язкового призначення експертиз, один з яких – для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень. Проведення зазначеної експертизи в першу чергу доручають спеціалістам бюро судово-медичної експертизи, штатним судово-медичним експертам, а також викладачам кафедр судової медицини. Необхідно пам'ятати, що інстанції судово-медичної експертизи відносяться не до правоохоронних органів, а до органів охорони здоров'я.

При розслідуванні кримінальних проваджень про сексуальну експлуатацію крім загальноприйнятих питань щодо наявності тілесних ушкоджень та ступеня їх тяжкості, що ставляться на вирішення судово-медичної експертизи, з'ясовуються і питання щодо вчинення статевих зносин, чи носили вони насильницький характер, наслідки цих зносин для фізичного здоров'я людини.

Приблизний перелік питань, які можливо поставити експерту при призначенні судово-медичної експертизи при сексуальній експлуатації:

1. Які ушкодження є у потерпілої особи, їх характер, локалізація, давність утворення, ступінь тяжкості, чим вони могли бути викликані?
2. Який механізм утворення ушкоджень?
3. Чи могли бути спричинені виявлені ушкодження при насильницькому статевому акті?
4. Чи мала потерпіла особа статеві зносини? Як давно?
5. Чи досягла потерпіла особа статевої зрілості?
6. Наскільки активне статеве життя було у потерпілої особи? Як давно?
7. Як статеві зносини вплинули на фізичне здоров'я потерпілої особи?
8. Чи могли бути заподіяні виявлені тілесні ушкодження при обставинах, указаних потерпілою особою?
9. Чи є ознаки венеричного захворювання, якого і коли воно виникло?
10. Чи вагітна потерпіла, якщо так, то термін вагітності?

При трудовій експлуатації теж найчастіше призначається судово-медична експертиза. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6.

Приблизний перелік питань, які можливо поставити експерту при призначенні судово-медичної експертизи при трудовій експлуатації людини:

1. Які ушкодження є у потерпілої особи, їх характер, локалізація, давність утворення, ступінь тяжкості, чим вони могли бути викликані?
2. Який механізм утворення ушкоджень?
3. Яка кількість нанесених ударів та послідовність їх нанесення?
4. Чи могли бути заподіяні виявлені тілесні ушкодження при обставинах, указаних потерпілою особою?
5. Як заподіяні тілесні ушкодження вплинули на фізичне здоров'я потерпілої особи?

При експлуатації людини з метою вилучення органів, зазвичай, теж призначають судово-медичну експертизу, але вже з метою з'ясування, чи є на тілі людини сліди медичного втручання, пов'язані з вилученням органів, часу та механізму їх виникнення.

Крім того, частина 3 статті 149 КК України передбачає наявність тяжких наслідків у зв'язку з видаленням органів (тканин) або з насильницьким донорством. Відповідно слідчий для забезпечення встановлення доказів наявності тяжких наслідків злочину призначає судово-медичну експертизу.

Окрім вище зазначених питань, можливо поставити експерту при призначенні судово-медичної експертизи при розслідуванні злочину, пов'язаного з вилученням органів:

1. Чи є на тілі особи сліди медичного втручання, пов'язані з вилученням органів, часу та механізму їх виникнення?
2. Чи спричинило виділення органів (тканин) тяжкі наслідки? Які саме?

Крім зазначеного, судово-медична експертиза призначається при необхідності визначення віку людини. Зокрема, встановлення віку дитини необхідно у випадках, коли вона не може або не бажає повідомити про свій вік, а документи про це відсутні і неможливо їх одержати, або ці документи викликають сумнів у своїй дійсності.

При призначенні подібної експертизи необхідно пам'ятати, що експерт визначає вік особи, керуючись рядом вікових ознак, які пов'язані з розвитком та особливостями організму, і ці ознаки не мають чіткого розмежування між окремими віками, тому експерт може визначати лише приблизний вік людини. При цьому, чим молодша людина, тим точніше визначення віку.

Так, вік може бути встановлено:

- у перші дні народження – з точністю до одного дня, далі – з коливаннями в декілька днів або тижнів;
- у грудному періоді – з точністю до місяця;
- у підлітковому періоді – з точністю до одного року;

- у юнацькому (18–20 років) та молодому періоді (20–25 років) – з точністю до 2–3 років;
- у зрілому (25–50 років) та похилому віці (50–60 років) – з коливаннями в 5 років;
- у період старості (після 60 років) – з коливаннями в 10 років.

Висновок. Отже, уміле використання слідчими й оперативними працівниками можливостей судово-медичної експертизи сприяє підвищенню ефективності розслідування торгівлі людьми.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua

2. Криміналістика: в 2 т. / под ред. Р.С. Белкина и Г.Г. Зуйкова. – М.: НииРИО Высшей школы МВД СССР, 1970. – Т. 2. – 479 с. – С. 466–467.

3. Бандурка О.М. Кримінальний процесуальний кодекс: науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / [О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.]; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.

4. Логінова В. Особливості призначення судових експертиз у справах про тілесні ушкодження / В. Логінова // Актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення. – 2010. – № 17/6. – С. 278–280.

5. Бардацька О. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини: методичні рекомендації щодо розкриття та розслідування злочинів, передбачених ст. 149 КК України / О. Бардацька // Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ. – К., 2010. – С. 144–193.

6. Найда А. Судово-медична експертиза в Україні: проблеми судової медицини в судочинстві / А. Найда // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. – К., 2002. – № 13–14. – С. 290–292.

В.О. Маркова,

*здобувач кафедри
теорії та історії держави та права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТОРГІВЛЯ ДІТЬМИ ЯК ПРОБЛЕМА МІЖНАРОДНОГО ВИМІРУ

Злочини, пов'язані з викраденням людей, є досить поширеними в усьому світі. За офіційною статистикою, щороку їх жертвами стають близько 15 тис. осіб, із яких 10 тис. викрадають з метою отримання

викупу. За даними британського аналітичного центру Foreign Policy Center, прибуток викрадачів становить від 500 до 800 млн доларів. Актуальною ця проблема є й для України, де за даними Департаменту інформаційних технологій МВС України за останні три роки спостерігається істотне зростання кількості зареєстрованих злочинів за ст. 146 КК України [1].

А.М. Дубровіна зазначає: «Значна частина викрадень дітей здійснюється організованими групами злочинців кількістю від 2 до 20 та більше чоловік. Такими групами вчинені всі викрадення з метою вимагання викупу. Більшість груп мали у своєму складі раніше судимих осіб. Частина груп раніше вчинила інші злочини, інші створювалися для вчинення викрадення дитини» [2, с. 9].

Проблема боротьби з торгівлею людьми є надзвичайно актуальною для нашої держави. Україна – одна з країн-постачальників та країн транзиту людей, яких продають на Захід, в Центральну Європу, Росію та на Близький Схід. Торгівля людьми включає в себе торгівлю дітьми з метою їх протиправного усиновлення, жінками – з метою їх сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, чоловіків – з метою їх використання в різного роду збройних конфліктах, експлуатації їх праці, а також найбільш небезпечний вид цієї діяльності – торгівля людьми з метою трансплантації органів та тканин, насильницького донорства [3, с. 95].

Взагалі, причини поширення торгівлі дітьми різні: тут і зuboжіння великої кількості населення, коли батьки не можуть забезпечити себе та своїм дітям нормальні умови для життя та іноді в такому жахливому кроці, як продаж власної дитини, намагаються знайти вихід із скрутного становища; тут і втягнення територій колишнього Радянського Союзу у транснаціональний злочинний світ (за даними експертів ООН торгівля людьми стоїть на третьому місці після торгівлі зброєю та наркотиками [4, с. 17–18].

У 1991 р. Робоча група з сучасних форм рабства висловила занепокоєність з приводу інформації, «згідно з якою діти стають жертвами і навіть позбавляються життя заради вилучення у них органів з метою комерційної пересадки» [5]. У вересні 1999 р. Спеціальний доповідач з питань торгівлі дітьми обговорювала цю проблему з медичним персоналом та експертами ВООЗ з метою кваліфікованої оцінки інформації, що надходить. Експерти ВООЗ висловили свою позицію, підкресливши можливість таких операцій з медичної точки зору, хоча вони вважали, що «особливо повідомлення про вбивства, вилучення основних органів, їх транспортування в інші країни та можливість

використання для операцій по пересадці не можна розглядати як такі, що заслуговують великої довіри» [6].

Випадків торгівлі неповнолітніми стає все більше. Більше 800 дітей були незаконно вивезені за останні п'ять років з території України. За даними німецьких журналістів, дітей з країн СНД у Німеччині зараз нараховується 5 тисяч [7].

За статистичними даними, більше 50% українських дітей, вивезених за кордон, використовують для торгівлі дитячими органами. За оцінкою Ради Європи, в українських шпиталях крадуть новонароджених дітей та використовують їх для трансплантації органів. Про такі випадки надходили повідомлення з багатьох міст України. У 2001–2003 роках лише у Харкові з однієї клініки зникло до 300 немовлят [8].

Згідно з положеннями Рекомендацій Ради Європи 1828 (2008) «Зникнення новонароджених дітей з метою їхнього незаконного усиновлення в Європі» згадується про особливо трагічні події, що сталися в деяких країнах, де були випадки, коли новонароджені діти зникали відразу ж після народження, а відповідальні особи повідомляли матерям про те, що їх діти були мертвонародженими, в той час як насправді їх продавали та вивозили за кордон [9].

Порушена одеськими правоохоронцями справа про викрадення та продаж немовлят як дві краплі води схожа на «львівську справу». Як повідомили у відділі зв'язків з громадськістю ГУ МВСУ в Одеській області, немовлят лікарі викрадали у малозабезпечених породіль, які не підуть десь шукати правди чи наймати адвокатів. Породіллям лікарі казали, що їхня дитина померла під час пологів. Тіло дитини при цьому не показували. Пізніше, з допомогою чиновників, діточок продавали для усиновлення. Вартість однієї дитини коливалася від 3 до 10 тисяч доларів [10].

Згідно ст. 17 «Європейської конвенції про усиновлення дітей», ніхто не може отримувати неправомірної фінансової або іншої вигоди від діяльності щодо усиновлення дитини [11]. Аналогічне правило закріплюється у ст. 32 «Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення» [12] згідно якої, ніхто не повинен одержувати неправомірну фінансову чи іншу вигоду від діяльності, що стосується міждержавного усиновлення.

Зокрема слідчим комітетом РФ, порушено кримінальну справу за сексуальне насильство, яке було скоєно відносно шестирічної дитини з Росії, усиновленої батьками з США. За даними СК РФ за короткий період загинули 22 усиновлені дитини, за цими справами прийняті рішення про порушення кримінальних справ [13]. 3 січня 2013 року, набув чинності Закон РФ «Про заходи впливу на осіб, причетних до

порушень основоположних прав і свобод людини, прав і свобод громадян РФ», що отримав назву «закону Діми Яковлева», який забороняє громадянам США усиновлювати російських дітей. Прихильники закону пояснювали заборону на усиновлення тим, що за останні 20 років в США загинули 19 усиновлених дітей з Росії. «Інтерфакс» опублікував збірку вбивств своїх дітей росіянами за 2012 рік. За даними СК РФ, за перші шість місяців 2012 року потерпілими від злочинів стали понад 10 тисяч неповнолітніх [14].

За офіційними даними в Україні зареєстровано понад 100 тис. сиріт, які, в першу чергу, потрапляють під тягар торгівлі [15].

Одним із прикладів торгівлі дітьми в Україні є виявлені прокуратурою Львівської області факти вивезення за кордон новонароджених із пологових будинків. Під час розслідування цієї кримінальної справи було встановлено, що впродовж 1992–1994 рр. керівники ряду медичних закладів Львівської області займалися торгівлею немовлятами. За даними комісії Верховної Ради України з питань прав людини, громадянами інших країн (США, Швейцарії, Канади, Німеччини, Франції) було усиновлено і вивезено з порушенням чинного українського законодавства понад 800 немовлят, із яких 130 – громадяни України. У Тернопільській області порушено кримінальну справу за фактом вивезення в 1992 р. 124 дітей-сиріт, які залишились без батьків, до США на лікування і повернення в Україну 56 дітей [16].

Дослідниця О. Косова відзначає, що сутність норм «Конвенції про права дитини» зводиться до того, що усиновлення повинно дозволятися лише компетентними органами влади, і може бути лише альтернативним засобом розміщення дитини у прийомні сім'ї; норми країни, що віддає дитину, і країни, що приймає її, повинні однаково гарантувати права і свободи дитині; неприпустиме отримання фінансового зиску, пов'язаного з усиновленням [17, с. 16].

З метою захисту інтересів дітей в Україні ЮНІСЕФ закликає провести реформу системи опіки задля попередження позбавлення дітей батьківського піклування та возз'єднання їх із родинами. Міжнародне усиновлення має проводитись лише в останню чергу і лише у тих випадках, коли дитина не може отримати сімейного виховання в рідній країні [18].

1. Офіційна статистика МВС України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/233004>

2. Дубровина А.Н. Расследование похищений и подмена детей / А.Н. Дубровина. – М.: Типография Академии МВД СССР, 1988. – 51 с.

3. Організаційно-правові засади міжнародного співробітництва у сфері протидії торгівлі людьми / В. Грохольський // Вісник Академії управління МВС. – 2008. – № 3.

4. Запобігання торгівлі людьми: навч.-метод. посібник / О.Г. Горбунова, Б.В. Левченко, Б.В. Лизогуб, А.М. Орлеан, Л.Л. Савич, О.А. Удалова, О.В. Швед – К.-Х.: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2001. – 176 с.

5. Доклад Рабочей группы по современным формам рабства о работе ее шестнадцатой сессии. – Е/CN.4/Sub.2/1991/41, п. 138.

6. ООН. Комиссия по правам человека. – Е/CN.4/2000/73 от 14 января 2000 г. – С. 11.

7. Радецький В.С. Міжнародне співробітництво по запобіганню злочинності серед неповнолітніх / В.С. Радецький // Адвокат. – 1998. – № 1. – С. 36–39.

8. Морриссан Дж. Торговля дітьми. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>

9. Рекомендації Ради Європи 1828 (2008) «Зникнення новонароджених дітей з метою їхнього незаконного усиновлення в Європі» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/1828_Novonarodzheni-rekomenda.htm

10. Омар Узаршвілі «Лікарі та чиновники продавали новонароджених дітей» газета «Високий замок». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://archive.wz.lviv.ua/articles/83695>

11. Закон України «Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої)»// Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 35. – Ст. 346.

12. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення // «Международные конвенции и декларации о правах женщин и детей» – М., 1997 год.

13. Проти злочинців у США вже порушили кримінальну справу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://games.tsn.ua/svit/amerikanski-batki-zhorstoko-gvaltuvali-usinovlenogo-v-rosiyi-hlopchika-279902.html>

14. Президент РФ підписав закон Діми Яковлева», що став відповіддю на американський «закон Магнітського». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/putin-dav-dobro-amerikancyam-taki-zaboronili-usinovlyati-rosiyskih-ditey.html>

15. Бурда О. Торговля дітьми в Україні. [Електронний ресурс] / О. Бурда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://observer.sd.ua/news.php>

16. Путовица Н. Младенцы на экспорт / Н. Путовица // Сельская жизнь. – 1997. – 23 сент.

17. Косова О. Особенности международного усыновления / О. Косова // Законность. – 2001. – № 1. – С. 16–19.

18. ЮНІСЕФ закликає Україну ратифікувати Конвенцію про співпрацю у питаннях міждержавного усиновлення. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://svit.ukrinform.ua/worldwide.php?page=diplomaty&id=19733>

О.З. Мармура,
*викладач кафедри
кримінального права та кримінології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ ДИСПОЗИЦІЙ СТАТТІ 149 КК УКРАЇНИ ВИМОГАМ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХОДИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

В частині 5 статті 3 Кримінального кодексу України (далі КК України) передбачено: «Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містять у чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України». Найбільш актуальним міжнародним документом в частині криміналізації діянь, пов'язаних із торгівлею людьми є Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року, ратифікована Україною 21.09.2010 року. Визначимо відповідність цьому документу диспозицій статті 149 КК України «Торгівля людьми».

Стаття 18 даної Конвенції зобов'язує держав-учасниць визнати злочинними найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Окрім цього, згідно ст. 24 Конвенції, сторони повинні забезпечити визнання обставинами, що обтяжують покарання за дані правопорушення, створення небезпеки для життя жертви умисно чи через грубу необережність, вчинення цих правопорушень щодо дитини, або ж посадовою особою під час виконання обов'язків, а також їх вчинення в межах злочинної організації.

В диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України зазначено: «Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи». Відповідальність за ці діяння диференціюється за ознаками їх вчинення щодо неповнолітнього чи малолітнього, щодо кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою, службовою особою з використанням службового становища, особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, також якщо ці діяння були поєднані з насильством (яке є небезпечним, та яке не є небезпечним для життя чи

здоров'я потерпілого чи його близьких), або з погрозою застосування такого насильства, чи спричинили тяжкі наслідки.

Відповідність названої диспозиції Конвенції в частині регламентації суспільно небезпечного діяння є очевидною, адже поняття наймутама тотожне використаному в КК України поняттю вербування, поняття перевезення охоплюється поняттям переміщення, інші ж форми діяння повністю співпадають.

Більш складним є питання способів вчинення зазначених діянь. У диспозиціях статті 149 КК України, з поміж способів, пропонованих Конвенцією, прямо зазначено лише обман. Погроза або застосування сили, практично тотожне поняттям застосування та погрози застосування насильства, які виступають у ролі ознак, що кваліфікують злочин, передбачений ст. 149 КК України. Поняттям застосування насильства охоплюється також і насильницьке викрадення особи. Спосіб «зловживання владою» (владу тут слід розуміти у широкому значенні – як можливість керувати іншою особою, чи впливати на неї), як видається, в повній мірі знайшов своє відображення у кваліфікуючих ознаках «службовою особою з використанням службового становища» та «особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності» (ч. 2 ст. 149 КК України), а «зловживання безпорадним станом» охоплюється поняттям «використання уразливого стану особи» (ч. 1 ст. 149 КК України).

Надання чи отримання плати для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою – це не що інше як торгівля людьми. Надання плати є купівлею людини, а отримання плати – її продажем. У свою чергу надання чи отримання вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, охоплюється вчиненням іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина (ч. 1 ст. 149 КК України).

Натомість не в повній мірі передбачена ст. 149 КК України відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини з метою експлуатації, шляхом шахрайства. Якщо ж під цим терміном розуміти заволодіння людиною шляхом обману чи зловживання довірою, то останнє, очевидно, в даній статті залишилося без уваги (до прикладу, випадок, коли співробітник швидкої медичної допомоги доставляє хворого не в медичний заклад, а в інше місце з метою незаконного проведення над ним дослідів, розраховуючи на те, що потерпілий довірятиме йому. Однак зазначені діяння, охоплюватимуться диспозицією статті 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини», хоч санкції цієї статті є значно м'якшими, у порівнянні зі ст. 149 КК України.

Не встановлюється у ст. 149 КК України кримінальна відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або оде-

ржання людини шляхом застосування інших, окрім застосування чи погрози застосування сили форм примусу, окрім шантажу (залякування погрозою викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити кого-небудь [3, с. 1613]). Такими формами зокрема можуть бути вилучення, знищення чи пошкодження майна потерпілого чи його близьких, погроза вчинення таких дій, кримінальне переслідування особи чи погроза кримінальним переслідуванням, погроза незаконним поміщенням в психіатричний заклад тощо. В окремих випадках, такі діяння самостійно визнаються злочинами (наприклад, при погрозі знищення майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом – за ст. 195 КК України), в інших же особу можна притягнути до відповідальності лише за факт купівлі-продажу чи іншої незаконної угоди щодо людини (оскільки згідно ч. 1 ст. 149 КК України, спосіб вчинення цих дій для визнання їх злочинними, значення не має), або ж вже за вчинення діянь, що охоплюються поняттям експлуатації людини.

Вимога Конвенції щодо диференціації кримінальної відповідальності, в статті 149 КК України дотримана в частині посилення відповідальності у випадках, коли потерпілим виступає дитина, суб'єктом злочину виступає посадова особа під час виконання обов'язків (охоплюється поняттям службовою особою з використанням службового становища), або ж злочин вчиняється в межах злочинної організації (поняття організованої групи, зазначене в ч. 3 ст. 149 КК України охоплює собою поняття злочинної організації).

Натомість не виконаним є зобов'язання щодо обтяження покарання за торгівлю людьми, якщо такі діяння умисно чи через грубу необережність створили небезпеку для життя жертви. Ні обставиною, що обтяжує покарання, згідно ст. 67 КК України, ні ознакою, що кваліфікує злочин, зазначені обставини не виступають.

Отже диспозиції статті 149 КК України не в повній мірі відповідають положенням Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми як в частині криміналізації діянь, так і в частині диференціації кримінальної відповідальності. Така невідповідність в частині криміналізації діянь є істотним недоліком Кримінального кодексу України, оскільки залишає поза кримінальною караністю, або ж визначає недостатню караність деяких форм суспільно небезпечної поведінки, пов'язаної із торгівлею людьми, і тим самим виступає вагомою перепорою у забезпеченні ефективної боротьби з такими злочинами.

1. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – С. 329.

2. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 року // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – С. 360.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [з дод. і допов.] / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Т.П. Матюшкова,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри криміналістики,

судової медицини та психіатрії

*(Харківський національний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах все більше злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчиняється організованими групами, з використанням мережі Інтернет. Як правило, злочинні угруповання, які займаються торгівлею людьми, мають міжнародні зв'язки, а злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, притаманний транснаціональний характер. Згідно даних офіційного сайту МВС України¹ за 9 місяців 2012 р. кількість організованих груп та злочинних організацій, що вчинюють злочини, пов'язані із торгівлею людьми, зросла на 20% у порівнянні з аналогічним періодом 2011 р.² Зазначене вимагає від слідчих необхідності при розслідуванні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми взаємодіяти із співробітниками оперативних підрозділів правоохоронних органів як України, так й інших країн, а також іншими органами, підприємствами чи(і) організаціями в Україні.

Під час даної взаємодії виникають певні проблеми, що обумовлені такими факторами: 1) способи підготовки, вчинення, приховання торгівлі людьми та їх наслідки, як правило, мають місце у різних країнах світу; 2) у правоохоронних органів різних країн відсутній єдиний підхід

¹ 18 квітня 2012 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 303 затверджене Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми.

² Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/...EEFBDC62F45A41545>

у процедурі формування, використання доказової бази, встановленні, розшуку і притягненні винних до відповідальності у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, у тому числі вчинених з використанням Інтернет; 3) чинним національним законодавством передбачені занадто тривалі терміни виконання та багатоетапна процедура спрямування запиту про міжнародну допомогу до безпосереднього виконавця й у зворотному напрямку; 4) недостатньо напрацьований механізм взаємодії окремих видів суб'єктів протидії торгівлі людьми в Україні; 5) до вчинення даних злочинів можуть бути причетні іноземці, особи без громадянства або такі злочини можуть бути вчинені відносно зазначених категорій громадян, що обумовлює специфічні особливості взаємодії, особливий порядок проведення окремих слідчих (розшукових) дій та провадження в цілому, ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, присвячені праці В.В. Пясковського (2004), А.Ф. Волобуєва, Т.А. Пазинич (2009), А.В. Мовчан (2010), інших науковців. Водночас слід відзначити, що із набуттям чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), прийняттям Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року, Закону України «Про протидію торгівлі людьми» (далі – Закон); Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (далі – Порядок) чимало аспектів розслідування торгівлі людьми змінились, що вимагає докладних досліджень щодо кола суб'єктів протидії торгівлі людьми та напрямків та механізму їх взаємодії. Що і стало метою даної доповіді.

Виклад основних положень. Аналіз чинного національного законодавства дозволяє визначити наступних суб'єктів, які мають взаємодіяти при протидії торгівлі людьми: 1) Президент України; 2) Кабінет Міністрів України; 3) центральні органи виконавчої влади; 4) місцеві органи виконавчої влади; 5) закордонні дипломатичні установи України; 6) заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми; 7) органи місцевого самоврядування; 8) за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни; 9) слідчі та оперативні підрозділи правоохоронних органів України; 10) компетентні органи інших держав (направляючи та виконуючи запиту про міжнародну правову допомогу); 11) Міжнародна організація кримінальної поліції Інтерполу; 12) Міжнародна організація з міграції; 13) міжнародні правозахисні організації.

Міністерство внутрішніх справ, як державний орган виконавчої влади, виступає не тільки рівноправним суб'єктом взаємодії, але й у

окремих випадках її організатором чи(і) координатором. При цьому голови місцевих державних адміністрацій повинні забезпечувати дієву взаємодію з правоохоронними органами.

Аналіз законодавства з питань протидії торгівлі людьми дозволяє визначити такі напрями взаємодії: 1) стратегічний – організація реалізації державної політики протидії торгівлі людьми, усунення причин і умов вчинення даних злочинів, удосконалення правової та методичної бази боротьби з ними тощо; 2) тактичний – виявлення, документування й припинення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, у тому числі, вчинених організованими злочинними групами, злочинними організаціями, розшук, затримання всіх співучасників досліджуваних злочинів, відшкодування збитків фізичним особам та державі.

Найбільш розповсюдженими формами взаємодії слідчого з правоохоронними та іншими органами є: 1) обмін оперативною інформацією, що становить інтерес для боротьби з торгівлею людьми; 2) надання доручень оперативним підрозділам; 3) звернення із запитом про міжнародну правову допомогу; 4) спільне проведення слідчих (розшукових) дій, у тому числі негласних, а також оперативно-розшукових дій і тактичних операцій; 5) розслідування у складі слідчо-оперативної групи; 6) забезпечення безпеки осіб, що постраждали від торгівлі людьми, або свідків у рамках кримінального судочинства щодо торгівлі людьми; 7) повернення в Україну осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та/або встановлення статусу особи, що постраждала від торгівлі людьми, вчинених зазначеними організованими групами; 8) співпраця з правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними правозахисними організаціями при проведенні спільних операцій; 9) обмін інформацією з правоохоронними органами іноземних держав і міжнародними правозахисними організаціями з питань переслідування осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з торгівлею людьми, або сприяють їх вчиненню; 10) здійснення контролю за діяльністю підприємств, установ та організацій у сфері протидії торгівлі людьми; 11) розгляд органом внутрішніх справ інформації, поданої відповідальним підрозділом місцевої держадміністрації у разі звернення до нього постраждалої від торгівлі людьми особи для отримання відповідного статусу за умови, що вона не зверталася та не бажає співпрацювати з органами внутрішніх справ, та здійснення в установленому законодавством порядку відповідних заходів; 12) направлення постраждалої особи до відповідного структурного підрозділу місцевої держадміністрації за місцем перебування особи та у разі, коли постраждалою особою є дитина – невідкладне повідомлення про неї відповідної служби у справах дітей.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, слід відзначити наступні особливості механізму взаємодії правоохоронних та інших органів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: 1) стратегічний і тактичний напрями взаємодії; 2) широке коло суб'єктів взаємодії, що охоплює різні органи та їх ланки, рівні; 3) необхідність одночасної взаємодії слідчого з конкретними суб'єктами протидії торгівлі людьми за відсутності єдиного підходу до порядку та напрацьованого механізму такої взаємодії. Зазначені та інші особливості обумовлюють подальші дослідження щодо форм, порядку та механізму взаємодії слідчих із співробітниками оперативних підрозділів правоохоронних органів України, інших країн, а також іншими органами, підприємствами чи(і) організаціями в Україні при розслідуванні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми.

1. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / В.В. Пясковський. – К., 2004.

2. Розслідування торгівлі людьми: методичні рекомендації / д.ю.н., професор А.Ф. Волобуєв, к.ю.н. Т.А. Пазинич – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 50 с.

3. Мовчан А.В. Використання сучасних інформаційних технологій у боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми / А.В. Мовчан // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2010. – № 3. – С. 170–176.

4. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 року // режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/350-2012-%D0%BF/conv>

5. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р. (у ред. від 19.11.2012) // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3739-17/conv>

6. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України № 700 від 14.08.2012 р. // режим доступу: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaimodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>

7. Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 783 // режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF/conv>

8. Указ Президента України від 24 травня 2013 р. № 307/2013 «Про заходи щодо забезпечення здійснення місцевими державними адміністраціями виконавчої влади на відповідній території // Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/307/2013/conv>

9. Схема організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади, затверджена Указом Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010/conv>

Т.В. Миронюк,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
(Національна академія внутрішніх справ)*

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

На початку 90-х рр. минулого сторіччя країни колишнього Радянського Союзу зіштовхнулися з проблемою торгівлі людьми. Використовуючи складну економічну ситуацію, високий рівень безробіття і правову недосконалість захисту громадян молодой держави, нечисті на руку ділки організували кримінальний бізнес – запрошення громадян пострадянських країн працювати за кордоном, де вони піддаються експлуатації, заробляючи мізерні гроші собі і тисячі для організаторів цього бізнесу. Сукупність соціально-економічних умов, специфіка географічного положення та справжній «хаос» на українських кордонах призвели до того, що Україна перетворилася в країну-донора та країну-транзит «живого товару». Особливо загрозливих форм набула торгівля жінками та дітьми.

Експорт «живого товару» здійснюється в Росію, Туреччину, Італію, Іспанію, Німеччину, Сербію, Македонію, Кіпр, Португалію, Угорщину, Грецію, Чехію, Арабські Емірати, Ізраїль, США та інші країни. Чоловіків експлуатують як будівельників, шахтарів; жінок – як домогосподарок, швачок, мийниць посуду. Крім звичайної експлуатації, жінки наражаються на такий її різновид, як сексуальна експлуатація, яка приносить найбільші прибутки у сфері торгівлі людьми. Для торгівлі людьми не існує державних кордонів, немає різниці між розвинутими державами і державами, що розвиваються. Це явище може існувати в будь-якому суспільстві і є актуальним майже для всіх країн.

По оцінках ООН щорічно понад 4 мільйонів людей в усьому світі переправляють через кордони країн для підневільної праці, що приносить злочинним синдикатам майже 7 мільярдів прибутків щорічно. В сучасну работоргівлю втягуються навіть держави, які уникнули рабовласницького періоду у своїй історії. Якщо протягом XIX ст. з Азії і Африки було вивезено 12 млн. рабів, то упродовж останніх 30 років XX ст. лише азіатських дівчат та жінок до Європи з метою експлуатації в підневільній праці було переправлено близько 13 млн.

Україна посідає перше місце серед країн, де процвітає работоргівля. За останні 18 років жертвами торгівлі людьми стали понад 100 тисяч українців.

Згідно з даними Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ), у 2011 році до них звернулося 835 українців. Всього, з 1991 року, за оцінками представництва МОМ в Україні, більше 120 тисяч українських жінок, чоловіків та дітей постраждало від торгівлі людьми. Росія лідирує серед країн призначення трафіку рабів. Від жертв російських «рабовласників» в 2011 році МОМ отримала 837 звернень. Далі в списку йдуть Гаїті (658 звернень), Ємен (552), Таїланд (449), Казахстан (266), Афганістан (170), Індонезія (148), Польща (122), Єгипет (103) і Туреччина (101).

Щороку мільйони жінок і дітей потрапляють у рабство в 137 країнах. Жертви перевозяться через транзитні регіони й виявляються в одній із країн, де піддаються сексуальній експлуатації або примусовій праці. Число жертв торгівлі людьми в усьому світі обчислюється мільйонами.

Масштабність і актуальність даної проблеми обумовлена її інтернаціональністю, латентністю й прибутковістю для злочинних співтовариств. Згідно даним авторитетних міжнародних організацій, торгівля людьми в глобальному масштабі посідає третє місце по прибутковості після торгівлі зброєю й наркотиками.

Поряд з високими доходами при низьких витратах, торгівля людьми приваблива для злочинних співтовариств у силу досить низького ризику бути покараним у порівнянні з торгівлею наркотиками й зброєю, що обумовлене: міжнародним характером трафінга.

Протидія торгівлі людьми потребує консолідації сил представників різних інституцій. Адже, запобігання злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, як і інших злочинів, ґрунтується на позитивних загально-соціальних зрушеннях економічного, культурно-виховного, правового, організаційного характеру, що дає можливість протистояти криміногенним чинникам. Важливим заходом запобігання протидії торгівлі людьми є міжнародне співробітництво.

Історія становлення та розвитку міжнародної системи протидії торгівлі людьми представлена у наукових працях Ю. Александрова, О. Бандурки, Ю. Бауліна, Й. Голіни, І. Даньшина, Л. Єрохіна, В. Іващенко та ін.

На міжнародному рівні протягом XX століття була прийнята ціла низка конвенцій, спрямованих на боротьбу та запобігання цьому явищу. В останні роки відбулися представницькі конференції, прийняті декларації та комюніке, започатковане формування міжнародних та національних програм боротьби з цим явищем. Міжнародно-правова оцінка та особливості вироблення заходів протидії торгівлі людьми світовим співтовариством подані у Протоколі про попере-

дження та запобігання торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти національної організованої злочинності, що була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 15 листопада 2000 р. Важливе місце у запобіганні злочинам у сфері торгівлі людьми посідає Організація з безпеки і співпраці у Європі. Вона не лише проводить моніторинг подій, що відбуваються у Європі, де проблеми торгівлі людьми та експлуатації жінок і дітей є у край актуальними, а й виробляє рекомендації європейським країнам щодо протидії та запобігання цьому транснаціональному злочину. Так, наприклад, у прийнятому в липні 2003 р. постійною радою ОБСЄ «Плані дій ОБСЄ щодо боротьби з торгівлею людьми», було вироблено чіткі політико-правові та правоохоронні рекомендації щодо запобігання одному з найважчих транснаціональних злочинів, а також запропоновано вироблення методики здійснення правового процесу, спрямованого на неминучість притягнення до відповідальності осіб, що вчинили його, згідно з міжнародним та національним кримінальним законодавством.

Цей документ може бути яскравим прикладом вироблення міжнародно-правових стандартів у боротьбі зі злочинністю і вміщує такі основні складові: а) кримінальну, в якій визначено різноманітні за формою та змістом дії для запобігання торгівлі людьми та висловлено рекомендації щодо уніфікації національного кримінального законодавства у цьому складі злочину; б) правоохоронну, в якій розкрито рекомендації щодо створення системи інституцій, котрі мають забезпечувати безпеку населення європейських країн, особливо недопущення фактів торгівлі людьми; в) інформаційно-співробітницьку, яка охоплює рекомендації щодо тісної співпраці правоохоронних органів на основі широкого обміну інформацією між державами-учасниками. Це передбачає активізацію співпраці правоохоронних та інших органів держав Європи щодо протидії цьому злочині на засадах координації своїх зусиль.

Особливу увагу доцільно зосередити на наданні інформації про конкретні методи та засоби, які застосовують організовані злочинні групи, відомостях про маршрути та перевезення, а також про використання злочинцями змінених та підроблених документів чи інших засобів приховання своєї діяльності.

Координатор проектів ОБСЄ в Україні надає підтримку в процесі імплементації положень плану дій ОБСЄ з протидії торгівлі людьми та сприяє реалізації інших завдань у цій сфері. Протягом останніх років було реалізовано низку проектів, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми, в рамках яких, зокрема, розроблено Закон Укра-

їни «Про протидію торгівлі людьми» та підзаконні нормативні акти, апробовано національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи щодо протидії торгівлі людьми, в двох пілотних регіонах України. У травні нинішнього року проведено ряд регіональних круглих столів для співробітників правоохоронних і судових органів щодо посилення кримінального переслідування осіб, причетних до торгівлі людьми. Так наприклад, нещодавно, за підтримки Британської Ради, ОБСЄ, Міжнародної організації з міграції в Одесі була проведена серія тренінгів для прикордонних служб, працівників міліції, суддів, державних службовців, які працюють у сфері запобігання торгівлю людьми.

Також, навесні 2012 року, Координатором проєктів ОБСЄ в Україні здійснювалася реалізація проєкту «Поширення Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в Україні». У співпраці з Мінсоцполітики проведено низку заходів з представниками обласних управлінь, дотичних до впровадження Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, у Чернівецькій, Хмельницькій, Вінницькій, Луганській, Донецькій та Харківській областях.

Для ефективної протидії торгівлі людьми, необхідно вдосконалювати чинне законодавство. Варто якомога ширше визнати наявні міжнародно-правові документи і застосувати міжнародно-правові норми з цього питання у внутрішньому правопорядку всіх країн, налагоджувати тісну співпрацю між країнами.

Так, у червні 2012 р. Європейська комісія прийняла Стратегію викорінення торгівлі людьми на період 2012-2016 рр. Вже навесні 2012 р. спеціальний доповідач ООН з питань протидії торгівлі людьми представила свій річний звіт за період 1.03.2011 р. до 29.02.2012 р. У ньому містяться рекомендації урядам країн стосовно поліпшення діяльності з протидії торгівлі людьми.

У червні 2012 р. був представлений щорічний звіт про діяльність з протидії торгівлі людьми державами. Україну віднесли до другої групи, що означає що уряд вживає заходів з протидії торгівлі людьми, але недостатньо. Окремий параграф звіту було присвячено рекомендаціям Україні щодо покращення діяльності у цій сфері.

Отже, консолідація зусиль представників судової влади, правоохоронних органів та міжнародних інституцій, сприятиме ефективній протидії злочинів у сфері торгівлі людьми.

О.О. Мислива,
*старший викладач кафедри
адміністративного права
та адміністративної діяльності ОВС
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ, ВЧИНЕНОЇ З МЕТОЮ ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ

Постановка проблеми. Розвиток технологій трансплантації спричинив появу на початку ХХ століття нового виду суспільно небезпечної протиправної діяльності, яка набула поширення у зв'язку з можливістю отримувати від неї значні прибутки. Це обумовило необхідність посилити кримінально-правовий захист людини, її прав на безпеку, життя та здоров'я й визначити перспективні напрями запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації.

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України 2001 року закріплено ряд норм про відповідальність за порушення у сфері трансплантації, в тому числі, за торгівлю або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, вчинені з метою вилучення органів (ст. 149) [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій на тему дослідження. Проблематику кримінальної відповідальності та протидії торгівлі людьми загалом досліджували криміналісти А. Вілкс, Т.І. Возна, С.Ф. Денисов, В.О. Іващенко, В.А. Козак, В.М. Куц, Я.Г. Лизогуб, А.М. Орлеан, В.М. Підгородинський, Д.Г. Казначеев, С.А. Капітанчук, Д.Б. Санакоєв, П. Холмс та інші. Однак, дотепер жодна наукова робота окремо не висвітлює питань кримінально-правової характеристики торгівлі людьми як донорами та адекватності передбачених за неї покарань. Водночас, ці злочини мають велику суспільну небезпеку та потребують уваги з боку законодавця, науковців і практиків.

Метою цього дослідження є формулювання теоретично обґрунтованих положень і висновків щодо визначення адекватності санкцій, передбачених за торгівлю людьми, вчинену з метою вилучення органів, удосконалення нормативних основ боротьби з цим негативним явищем.

Основні положення дослідження. Кримінальне законодавство зарубіжних країн, яке передбачає відповідальність у сфері трансплантації, має важливе орієнтовне значення для пеналізації таких діянь в Україні. Разом із цим, для порівняння покарань за злочини у сфері трансплантації доцільно використати досвід КК

колишніх радянських республік, адже вони віддзеркалюють близькі за змістом суспільні відносини та створені на базі спільного колишнього законодавства.

Торгівля людьми з метою видалення чи подальшого використання її органів або тканин криміналізована в КК Азербайджану [3], Киргизії [12], Грузії [4], України [1], Російської Федерації [7], Білорусії [9], Вірменії [8], Казахстану [11], Молдови [10], Таджикистану [13]. Її специфіка полягає в тім, що залежно від віку потерпілого в КК він існує або самостійний склад злочину, або як ознака основного. Наприклад, законодавці Азербайджану, Вірменії та Киргизії криміналізували торгівлю неповнолітніми, а Казахстану – передбачив два склади торгівлі людьми: повнолітніми (основний) та неповнолітніми (спеціальний). В інших країнах цей злочин існує у складі торгівлі людьми як кваліфікуюча ознака. Відмітною рисою ст. 149 КК України є диференціація відповідальності за торгівлю неповнолітніми та малолітніми.

Нами порівняно строки позбавлення волі за торгівлю людьми як донорами у цих країнах і виявлено, що вітчизняна санкція за торгівлю донорами м'якше.

Серед особливостей встановлення відповідальності за торгівлю людьми в інших країнах, які слід взяти «на озброєння» у КК України, слід відзначити такі. У КК Молдови з 2005 р. виключено спеціальний склад торгівлі неповнолітніми як донорами, а її чинний склад торгівлі людьми такої ознаки не містить (ст. 165). Водночас, у його ч. 4 передбачено заохочувальну норму, яка звільняє від кримінальної відповідальності особу, яка добровільно продає себе як донора, якщо вона отримала процесуальний статус потерпілої.

У КК Таджикистану розглядуваний склад торгівлі людьми існує як окремий від викрадення потерпілого з метою взяття у потерпілого органів або тканин для трансплантації злочин (п. в ч. 3 ст. 130). Отже, на відміну від КК України, заволодіння донором є злочином, а не стадією готування до торгівлі людьми.

Аналіз розглядуваних норм переконує, що в більшості з них враховано п.«а» ст. 3 Протоколу про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, рекомендацій стосовно змісту понять «торгівля людьми» та «експлуатація» [2]. За виключенням ст. 127.1 КК РФ і ст. 181 КК Білорусь, у яких до поняття експлуатації не виключено отримання органів, а в ст. 133 КК Казахстану за межі складу купівлі-продажу людей винесені експлуатація, вербування та інші дії, вказані цим Протоколом.

Термін «експлуатація» у доктрині кримінального права традиційно використовувався для визначення рабського труда та проститу-

ції. Тому, щодо торгівлі донорами, у ст. 149 КК України його слід розуміти буквально: «використання людини як донора».

Передбачені в ч. 1 ст. 149 КК України передача та одержання донора, по суті, охоплюють торгівлю та незаконні угоди, об'єктом яких є людина, таке уточнення в її диспозиції недоцільне. Викладення у Примітках до ст. 149 КК України вичерпного переліку дій, які описують мету експлуатації мають позитивний аспект у тому, що їх конкретизація значно полегшує розуміння норми, а негативний – що їх перелік неостаточний, а кримінальний закон не дуже «гнучкий» у питаннях своєчасного відображення змін злочинних форм.

У межах порівняння розглядуваних складів торгівлі донорами з її міжнародним стандартом, відзначимо що в них усіх використовується термін «неповнолітній», а в ч. 3 ст. 149 КК України – ще й «малолітній», оскільки п. «д» ст. 3 згадуваного додаткового Протоколу терміном «дитина» визначається *будь-яка особа, яка не досягла віку 18 років*.

Порівняння розміру найбільш суворого покарання за торгівлю неповнолітніми донорами у виді позбавлення волі показало, що єдине розуміння розміру позбавлення волі відсутнє. Однак, торгівля дітьми в усіх пострадянських країнах, крім Грузії, визнана тяжким небезпечним злочином.

Як свідчить порівняльний аналіз, встановлений в санкції ст. 149 КК України розмір покарання є адекватним: середньо зважені показники нижньої межі позбавлення волі за розглядуваний злочин у країнах зарубіжжя – 5 років як і в Україні, а верхньої – 9.6 років порівняно з 12 роками в Україні.

Доцільною є диференціація розміру покарання за торгівлю повнолітніми, неповнолітніми та малолітніми з метою вилучення їх органів. Проте, така градація відсутня в більшості КК досліджуваних країн. Наприклад, у ч. 1 ст. 130 КК Таджикистану не диференціюється відповідальність за віком жертви, хоч її санкція має посилену відповідальність за цей злочин у випадку настання смерті неповнолітньої жертви торгівлі: позбавлення волі від 12 до 15 років (ч. 3).

Завдяки перенесенню в основний склад торгівлі людьми мети вилучення органів у ч. 1 ст. 149 КК України, можливим є призначення адекватного покарання за посягання на донора в залежності від його віку. У КК Білорусії в одній структурній частині норми (ч. 2 ст. 181) передбачено і мету взяття у потерпілого органів або тканин для трансплантації (п. 4), і торгівлі неповнолітніми (ч. 1), які оцінюються у межах однієї санкції, що заважає призначити адекватне покарання за торгівлю дітьми як донорами.

Щодо особливо кваліфікуючих ознак, ними є: вчинення організованою групою та заподіяння тяжких наслідків, зокрема – смерті до-

нора, заподіяної з необережності (п. «а» ч. 3 ст. 127.1 КК РФ, ст. 173.3 КК Азербайджану, ч. 3 ст. 133 КК Казахстану, ч. 3 ст. 181 КК Білорусії, ст. 130(1) КК Таджикистану, п. 2 ч. 3 ст. 132 КК Грузії, п. «б» ч. 4 ст. 128 КК Казахстану, ч. 4 ст. 172 КК Вірменії, ч. 3 ст. 159 КК Киргизії, ч. 3 ст. 165 КК Молдови).

Особливістю їх встановлення у ст. 173 КК Азербайджану і ст. 172 КК Вірменії є те, що вчинена організованою групою торгівля людьми як донорами для трансплантації чи іншого використання за ступенем суспільної небезпечності визнано меншою, ніж такі самі діяння, що призвели до смерті донора чи інших тяжких наслідків.

Звертає увагу непослідовність у встановленні покарання за вчинення торгівлі людьми як донорами організованою злочинною групою та злочинною організацією у п. «а» ч. 3 ст. 165 КК Молдови. Передбачення їх в одній структурній частині норми фактично ототожнює їх суспільну небезпечність.

Принципово змінити розташування в одній структурній частині торгівлі людьми як донорами кваліфікуючих ознак у ч. 3 ст. 149 КК України. Рівнозначність ступеню небезпеки ознак злочину «тяжкі наслідки» та «організованою групою» стала традиційною у КК розглядуваних країн, зокрема, України (ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 161, ч. 4 ст. 187, ч. 3 ст. 188, ч. 3 ст. 292, ч. 3 ст. 313). Водночас, наявність серед ознак ч. 3 ст. 149 КК України такої, як «поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства», опосередковує необґрунтоване ототожнення ступеню суспільної небезпечності торгівлі людьми, яка заподіяла смерть донора, з продажем особи для видалення в неї органу, щодо якої застосовані погрози заподіяти насильство, хоч остання з них безумовно має меншу ступінь суспільної небезпечності.

Аналіз Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [17] дозволяє стверджувати, що ознака заподіяння «насильства, небезпечного для життя або здоров'я» за ступенем суспільної небезпечності є співвідносною ознаці «тяжкі наслідки». По суті, тяжкі наслідки є безумовними для небезпечного насильства, яке полягає в отриманні органу донора. Роз'яснення та відмежування змісту ознак торгівлі «тяжкі наслідки» та «поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких» у ч. 3 ст. 149 КК України сприятиме призначенню домірного покарання.

Строки позбавлення волі за торгівлю донорами, вчинену з особливо кваліфікуючими ознаками показали, що вона є цілком адекватною порівняно з такими, що передбачені в країнах зарубіжжя. А порівняльний аналіз додаткових покарань за злочини у сфері транспланта-

ції у цілому, дозволяє стверджувати, що серед них обов'язковим для індивідуалізації покарання має бути позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, адже суб'єкт у більшості складів злочинів є загальним.

Висновки. З запровадження позитивного зарубіжного досвіду нормативного забезпечення боротьби з торгівлею людьми як донорами доцільно відокремити кваліфікуючі ознаки у ч. 3 ст. 149 КК України; перенести в основний склад торгівлі людьми мету вилучення органів, що дозволить призначати адекватне покарання за посягання на донора в залежності від його віку, розуміти термін «експлуатація» щодо торгівлі донорами буквально як «використання людини як донора»; передбачити в ст. 149 КК України заохочувальну норму, яка звільняє від кримінальної відповідальності особу, яка добровільно продає себе як донора, якщо вона отримала процесуальний статус потерпілої.

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (із наст. змін. та доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

2. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності / Організація об'єднаних націй // Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – Ст. 1056.

3. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / [науч. ред., предисл. д-ра юрид. наук, проф. И.М. Рагимова; пер. с азерб. Б.Э. Аббасова]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.

4. Уголовный кодекс Грузии / [науч. ред. З. К. Бигвава; вступ. статья канд. юрид. наук, доц. В.И. Михайлова; обзорн. статья д-ра юрид. наук, проф. О. Гамкредидзе; пер. с груз. И. Мериджанашвили]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.

5. Уголовный кодекс Латвийской Республики / [науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашова и канд. юрид. наук Э.А. Саркисовой; пер. с лат. канд. юрид. наук И.А. Лукашова]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

6. Уголовный кодекс Литовской Республики / под ред. В. Павилонис. – СПб.: Юридический центр-пресс, 2002. – 470 с.

7. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Проспект, 1997. – 176 с.

8. Уголовный кодекс Республики Армения / под ред. Е.Р. Азаряна, Н. И. Мацнева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 450 с.

9. Уголовный кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 2 июня 1999 года / [предисл. проф. Б.В. Волженкина; обзорн. статья А.В. Баркова]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

10. Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167 / [предисл. министра юстиции Республики Казахстан, д-ра юрид. наук, проф. И.И. Рогова]. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с.

12. Уголовный кодекс Республики Киргизии от 18 сентября 1997 года // Наша газета. – 1997. – 14 окт. – 24 с.

13. Уголовный кодекс Республики Таджикистан: принят Законом Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года «О принятии Уголовного кодекса Республики Таджикистан» / предисл. А.В. Федорова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.

14. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001г.) / вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, З.Х. Гулямова. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.

15. Уголовный кодекс Эстонской республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1332&more=1&tb=1&pb=1>

16. Уголовный кодекс Туркменистану [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

17. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: наказ Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17.01.1995. [Електронний ресурс] / Міністерство охорони здоров'я України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

Саша Миялкович,

профессор, доктор

Биляна Симеунович-Патич,

доцент, доктор

Звонимир Иванович,

доцент, доктор

(Академия криминалистики

и полицейского образования,

Республика Сербия)

АНАЛИЗ ДАННЫХ О ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ СЕРБИИ¹

Введение

Уголовное преступление «торговля людьми» было введено в законодательство Республики Сербии в 2003 г. (ст. 111б).² В настоящий момент в рамках главы 34 действующего Уголовного кодекса Респуб-

¹ Данная работа является результатом научно-исследовательского проекта под названием «Развитие институциональных возможностей, стандартов и процедур противодействия организованной преступности и терроризму в условиях международной интеграции». Проект профинансирован Министерством науки и технологического развития Республики Сербии (№ 179045) и реализуется Криминалистическо-полицейской академией Белграда (2011–2014); руководителем проекта является проф. д-р Саша Миялкович.

² Службени гласник РС № 39/2003.

лики Сербии (УК)¹, охватывающей уголовные преступления против человечности и иных достояний, защищенных международным правом, в абзаце 1 статьи 388 (торговля людьми) предусмотрена ответственность для того, кто силой или угрозами, путем введения в заблуждение или удержания в заблуждении, злоупотребления полномочиями, доверием, отношениями зависимости, тяжелыми обстоятельствами другого лица, путем удержания личных документов или дачи либо получения денег или иных выгод вербует, перевозит, продает, покупает, выступает посредником при продаже, укрывает или удерживает другое лицо в целях эксплуатации его труда, принудительного труда, совершения уголовных преступлений, проституции или иных видов сексуальной эксплуатации, попрошайничества, использования в порнографических целях, создания отношений рабства или сходных отношений, в целях изъятия органов или частей тела или в целях использования в вооруженных конфликтах (за совершенное преступление предусмотрено тюремное заключение сроком от трех до двенадцати лет). Положения абзацев 2–10 уточняют вопросы, связанные с ответственностью преступников, совершивших преступление в отношении несовершеннолетних лиц, при одном из квалифицированных обстоятельств, т.е. со злоупотреблением ситуаций жертвы (т.н. пользователи услуг). Статьей 389 УК в качестве отдельного уголовного преступления выделяется торговля несовершеннолетними лицами в целях усыновления. Абзац 1 данного положения предусматривает ответственность для тех, кто изымает лицо младше 16 лет в целях его усыновления противно действующему законодательству, а также для тех, кто усыновляет такое лицо или выступает посредником при таком усыновлении и в этих целях покупает, продает или передает другому лицу лицо младше 16 лет или перевозит его, обеспечивает ему размещение или укрывает его (за это предусмотрено тюремное заключение сроком от одного до пяти лет).

Данные о жертвах, лицах, которым нанесен ущерб, и преступниках, совершивших уголовные преступления и нарушения закона, сходные с уголовным преступлением «торговля людьми», на территории Республики Сербии в период 2001-2003 гг.

Согласно Отчету Министерства внутренних дел Республики Сербии (МВД РС) в течение 2010 года при выполнении контроля за объектами ресторанного типа было обнаружено 1018 иностранных гражданок. Те же меры в течение 2002 года выявили 423 иностранных гра-

¹ Службени гласник РС №. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009 и 121/2012.

жданки (245 гражданок Румынии, 84 Молдавии, 67 Украины, 10 Болгарии, 9 России, 3 Белоруссии, 3 Македонии и 2 БиГ). После детальных проверок было установлено, что 60 из них являлись жертвами торговли людьми, а именно сексуальной эксплуатации (32 гражданки Румынии, 12 Молдавии, 10 Украины, 4 России и 1 Болгарии). Результатом проделанной работы стал 31 судебный иск в отношении 47 лиц за совершение 62 уголовных преступлений, связанных с торговлей людьми (24 за посредничество при проституции, 11 за противоправное лишение свободы, 5 за подделку документов, 4 за совершение уголовного преступления «похищение», 4 за нелегальное владение оружием и боеприпасами, 3 за оказание помощи преступнику после совершения уголовного преступления, 3 за незаконное пересечение государственной границы, 3 за создание отношений рабства и транспортировку лиц, находящихся в отношениях рабства, 3 за препятствование работе уполномоченного лица, 1 за уголовное преступление «убийство», 1 за препятствование деятельности уполномоченного лица по обеспечению общественной безопасности). Вышеупомянутые меры, принятые в течение 2003 года, выявили 203 иностранных гражданки (116 гражданок Румынии, 56 Украины, 22 Молдавии, 5 Болгарии, 2 Белоруссии и 2 БиГ). В отношении 43 из них установлено, что они являлись жертвами торговли людьми, а именно сексуальной эксплуатации (18 гражданок Молдавии, 15 Румынии, 8 Украины, 1 России и 1 БиГ). Результатом проделанной работы стали 14 судебных исков в отношении 46 лиц за совершение 81 уголовного преступления, связанного с торговлей людьми (29 за посредничество при проституции, 19 за подделку документов, 14 за незаконное пересечение государственной границы, 10 за противоправное лишение свободы, 7 за создание отношений рабства и транспортировку лиц, находящихся в отношениях рабства, 1 за уголовное преступление «противоестественный блуд», 1 за уголовное преступление «изнасилование»).

Данные об идентифицированных жертвах торговли людьми на территории Республики Сербии (2002-2012)

Изучение ситуации и тенденций торговли людьми на территории Республики Сербии осложняется различиями в методологии сбора, обработки и классификации данных о торговле людьми, преступлениях и жертвах, используемые организациями, чьими документами мы пользовались, так, напр., одни исходят из того, насколько конкретное поведение индивидов и групп можно подвести под действующие нормативные правовые акты национального уголовного кодекса, которые после введения уголовного преступления «торговля» людьми менялись трижды – в 2005, 2009 и 2012 г., тогда как другие, помимо

жертв, уже участвующих в цепи торговли людьми, также различают «потенциальных» жертв.

В судебных исках МВД РС, поданных в период с 1.1.2002 по 21.12. 2012 г., в качестве жертв указано 596 человек (из них в 2006 – 56, в 2007 – 96, в 2008 – 55, в 2009 – 85, в 2010 – 76, в 2011 – 74, в 2012 – 63). Служба по координации защиты жертв торговли людьми¹ (СЛУЖБА) в период с 1.3.2004 по 31.12.2012 г. идентифицировала 740 жертв, из них в 2006 – 62, в 2007 – 60, в 2008 – 55, в 2009 – 127, в 2010 – 89, в 2011 – 88, в 2012 – 79 человек. В процессе идентификации СЛУЖБА устанавливает и указывает в своих отчетах данные о потенциальных жертвах торговли людьми (вовлечены в процесс торговли людьми торговцами, планируемая эксплуатация не производилась либо еще не имеется соответствующих доказательств). Так, за 2008 г. среди 55 идентифицированных было 18 человек, идентифицированных как потенциальные жертвы. В 2009 г. среди 127 идентифицированных было 20 человек, идентифицированных как потенциальные жертвы, в 2010 – 28 из 89, в 2011 – 12 из 88, а в 2012 – 9 из 79.

Гражданство

В отчетах организаций, чьи источники использовались в работе, последовательно наблюдается увеличение доли граждан/граждан Республики Сербии в структуре жертв торговли людьми, идентифицированных на территории страны. Тогда как в 90-е годы прошлого века доля собственных граждан в структуре жертв составляла 30%, за последнее десятилетие это участие заметно увеличилось и показывает тенденцию роста. По данным СЛУЖБЫ, в период с 2006 по 2012 г. гражданство Республики Сербии имело от 72 до 92% идентифицированных жертв,² на сходную тенденцию указывают и данные МВД РС.³

¹ Служба создана в рамках Белградского воспитательного учреждения для детей и подростков в 2004 году, она возникла в результате совместного проекта Министерства труда, трудоустройства и социальной политики и Миссии ОБСЕ в Србии и Черногории.

² В 2006 г. 48 (74%) из 62 жертв имело гражданство Сербии; в 2007 – 48 (80%) из 60 имело гражданство Сербии; в 2008 – 49 (89%) из 55 идентифицированных жертв; в 2009 из 127 идентифицированных жертв 114 (90%) имело гражданство Сербии. В 2010 г. более 95% идентифицированных жертв имело гражданство Сербии (только четыре из 89 лиц были гражданами других государств), в 2011 – более 82% (73 из 88), а в 2012 – более 91% (72 из 79).

³ По данным МВД РС, в 2007 году 69 (72%) из 96 жертв имело гражданство Республики Сербии; в 2008 г. 48 (87%) из 55 идентифицированных жертв имело гражданство Сербии; в 2009 г. 79 (93%) из 85 жертв имело гражданство Сербии; в 2010 – 73 из 76 (96%); в 2011 – 72 из 74 (97%), а в 2012 – 58 из 63 (92%).

Пол

Общим показателем, наблюдаемым во всех отчетах, также является значительно большее количество лиц женского пола среди жертв торговли людьми, идентифицированных на территории Республики Сербии. По данным СЛУЖБЫ, в 2006 г. из 62 жертв 60 были женского пола (около 96,7%); в 2007 – 51 из 60 (85%); в 2008 – 48 из 55 (87,3%); в 2009 – 104 из 127 (около 82%); в 2010 – около 90%, в 2011 – около 63%, а в 2012 – 61 из 79 (77%). По данным МВД РС, в 2007 г. 34 из 86 жертв были женского пола (35,4%); в 2008 – 46 из 55 (83,4%); в 2009 – 79 из 85 (93%); в 2010 – 70 из 76 (92%); в 2011 – 52 из 74 жертв (70%), а в 2012 – 53 из 63 (84%).

Возраст

Большинство годовых отчетов за рассматриваемый период также указывает на увеличение доли несовершеннолетних жертв торговли людьми. По данным СЛУЖБЫ, доля несовершеннолетних лиц в структуре жертв составляла: в 2001 году – 47,4%; в 2005 – 20,7%; в 2006 – 54,8%; в 2007 – 43,3%; в 2008 – 54,5%; в 2009 – 47%; в 2010 – 47%; в 2011 – 30%, а в 2012 – 42%. По данным из отчета МВД РС, доля несовершеннолетних жертв торговли людьми в период 2004–2005 гг. составляла 51,7%, а в период 2006–2007 гг. – 36,4%. По данным за 2008 год, 12 (22%) из 55 идентифицированных жертв были детьми, а 15 (27%) были несовершеннолетними. Из 27 (49%) – общего числа жертв младше восемнадцати лет – 18 были женского пола, 9 – мужского пола. В 2009 году из 89 жертв 12 (18%) были младше четырнадцати лет, а 33 были несовершеннолетними, т.е. всего 48 (56%) жертв были младше 18 лет (33 женского пола, 15 мужского пола). В 2010 году в 45% случаев жертвами были дети (9 младше 14 лет и 23 ребенка в возрасте 14–18 лет). В 2011 году из 74 жертв 8 (11%) были младше 14 лет (6 мужского, 2 женского пола), 15 (20%) были несовершеннолетними (все женского пола), т.е. всего 23 (31%) жертвы были младше восемнадцати лет (17 женского и 6 мужского пола). В 2012 году из 63 жертв 28 (47%) были младше восемнадцати лет (14 младше 14 лет – 5 мужского пола, 9 женского пола; 14 в возрасте 14–18 лет – 2 мужского пола, 12 женского пола). В качестве наиболее уязвимых категорий лиц выделяются несовершеннолетние лица и молодые женщины (включая матерей-одиночек), бездомные дети и дети из учреждений для беспризорников или из специализированных учреждений (также отмечено насильное изъятие жертв из учреждений для беспризорников или из специализированных учреждений для лиц с психическими изменениями поведения). Также отчетливо наблюдается большая доля жертв цыганской национальности, в особенности среди несовершеннолетних жертв.

Формы эксплуатации

Наиболее распространенной формой эксплуатации жертв торговли людьми является сексуальная эксплуатация, все чаще отмечаются случаи трудовой эксплуатации, а также эксплуатации в целях принуждения к попрошайничеству либо совершению уголовных преступлений. По данным СЛУЖБЫ, в 2008 году из 55 – общего числа идентифицированных жертв – 22 (40%) подвергались сексуальной эксплуатации, 5 (9%) – трудовой, 5 (9%) – эксплуатации посредством попрошайничества, 3 (5%) – принуждения к браку, одна – принуждения к совершению уголовных преступлений. Зафиксирована одна попытка торговли в целях усыновления.¹ В 2009 г. среди 127 жертв 66 (51%) подвергались сексуальной эксплуатации, 16 (12,6%) трудовой, 14 (11%) посредством попрошайничества, 6 (4,1%) посредством принуждения к вступлению в брак, две посредством принуждения к совершению уголовных преступлений. Также зафиксирована одна попытка усыновления. По данным МВД РС в 2009 г. из 85 жертв 53 (62%) подвергались сексуальной эксплуатации (27 несовершеннолетних и 26 совершеннолетних лиц женского пола). Трудовой эксплуатации подвергалось 12 (14%), а именно 4 несовершеннолетних и 3 совершеннолетних лица мужского пола и 1 несовершеннолетнее и 4 совершеннолетних лица женского пола. В целях совершения уголовных преступлений эксплуатировались три лица (2 несовершеннолетних и 1 совершеннолетнее лицо мужского пола). Посредством попрошайничества эксплуатировалось 14 жертв (16%), а именно 9 несовершеннолетних лиц мужского пола, 4 несовершеннолетних и 1 совершеннолетнее лицо женского пола. Принудительно выдано замуж 6 лиц женского пола (2 несовершеннолетних и 4 совершеннолетних). В одном случае жертва подвергалась сексуальной и трудовой эксплуатации, а также принуждению к вступлению в брак. В 2010 г. 62 (63%) жертвы подвергались сексуальной эксплуатации (21 несовершеннолетнее и 41 совершеннолетнее лицо женского пола), 16 (16%) трудовой эксплуатации (1 несовершеннолетний и 2 совершеннолетних мужчины и 13 совершеннолетних женщин), 5 (5%) эксплуатации посредством совершения уголовных преступлений (3 несовершеннолетних лица мужского пола и 2 несовершеннолетних лица женского пола), 13 (13%) эксплуатации посредством попрошайничества (6 несовершеннолетних и 1 совершеннолетнее лицо мужского пола, а также 4 несовершеннолетних и 2 совершеннолетних лица женского пола), 3 (3%) несовершеннолетних лица женского пола – посредством принуждения к вступлению в брак.

¹ В отношении остальных жертв не указаны данные о форме эксплуатации.

В 2011 г. 49 (64%) жертв подвергалось сексуальной эксплуатации (14 несовершеннолетних и 35 совершеннолетних лиц женского пола), 16 (21%) трудовой эксплуатации (все – совершеннолетние мужчины), 2 (3%) эксплуатации посредством совершения уголовных преступлений (1 несовершеннолетнее лицо мужского пола и 1 несовершеннолетнее лицо женского пола), 7 (9%) эксплуатации посредством попрошайничества (5 несовершеннолетних лиц мужского пола и 2 несовершеннолетних лица женского пола), 3 (4%) – посредством принудительного замужества (2 несовершеннолетних и 1 совершеннолетнее лицо женского пола). В 2012 г. 42 (64%) жертв подвергалось сексуальной эксплуатации (12 несовершеннолетних и 28 совершеннолетних лиц женского пола и 2 совершеннолетних лица мужского пола), 2 (3%) – трудовой эксплуатации (одна совершеннолетняя женщина и один совершеннолетний мужчина), 4 (6%) – эксплуатации посредством совершения уголовных преступлений (3 несовершеннолетних мужчины и один совершеннолетний мужчина), 13 (20%) – эксплуатации посредством попрошайничества (7 несовершеннолетних лиц женского пола и 6 несовершеннолетних лиц мужского пола), 2 (3%) – посредством принудительного замужества (1 несовершеннолетнее и 1 совершеннолетнее лицо женского пола), 3 (4%) – без эксплуатации (2 несовершеннолетних лица женского пола и 1 совершеннолетнее лицо женского пола).

Поданные иски по уголовному преступлению «торговля людьми» на территории Республики Сербии

В результате изучения торговли людьми и действий государственных органов в свете положений статьи 1116 УК РС от 2003 года, задуманных таким образом, чтобы обвинение в торговле людьми также включало в себя действия, которые в свете международных норм (а позднее и национального законодательства Республики Сербии) классифицируются как контрабанда людей (мигрантов), было установлено, что по уголовному преступлению «торговля людьми» было подано 117 судебных исков, а именно в 2003 – 9, в 2004 – 61, в 2005 – 47. Анализ их содержания показал, что только 40% поданных исков относились к действиям, которые обозначены как торговля людьми в международных документах, тогда как остальные судебные иски относились к контрабанде людей. Участвуя в предотвращении и борьбе с торговлей людьми, МВД РС в течение 2006 г. подало 37 судебных исков, а в 2007 – 34 (исками охвачено 74 преступника – 73 гражданина Сербии и один иностранный гражданин). В том же году были поданы три иска по уголовному преступлению из статьи 389 УК. В течение 2008 года было подано 32 судебных иска по уголовному делу «торговля людьми».

ми» (иски охватывают 81 преступника, 62 мужчин и 19 женщин; 78 граждан Сербии и 3 граждан Боснии и Герцеговины), также было подано три иска по уголовному преступлению из статьи 389 УК. В 2009 г. сотрудниками МВД РС был подан 51 судебный иск. Данные иски охватывают 94 лица (73 мужчин и 21 женщину), из них 91 лицо имело гражданство Сербии (71 мужчина и 20 женщин), двое были гражданами Македонии (один мужчина и одна женщина), а один преступник имел гражданство Турции. В 2010 было подано 47 судебных исков в отношении 99 преступников (94 гражданина Сербии и 5 иностранных граждан – 76 мужчин и 23 женщины). В 2011 году было подано 32 судебных иска (в отношении 52 преступников – 47 граждан Сербии и 5 иностранных граждан; 42 мужчин и 10 женщин). Также подано 4 судебных иска в отношении 16 преступников по статье 389 (торговля несовершеннолетними лицами в целях усыновления). А в 2012 г. было подано 36 судебных исков в отношении 68 преступников, занимавшихся торговлей людьми (67 граждан Сербии и одного иностранного гражданина; 50 мужчин и 18 женщин).

Заключение

В плане количества поданных судебных исков, лиц объявленных в розыск, лиц и идентифицированных жертв торговли людьми на территории Республики Сербии отмечаются более или менее выраженные колебания. В период с 2007 по 2012 год МВД РС подало 198 судебных исков по уголовному преступлению «торговля людьми». Максимальное количество было отмечено в 2009 году, когда был подан 51 иск в отношении 94 человек. На организованный характер уголовного преступления «торговля людьми» указывает и то, что поданные судебные иски, как правило, охватывают несколько преступников – 394 (в 2008 г. 32 судебных иска охватывают 81 преступника). В большинстве случаев преступники являлись гражданами Республики Сербии (377, или 95,7%). Чаще всего преступниками, занимавшимися торговлей людьми, являются мужчины 334 (84,8%). По данным об идентифицированных МВД РС жертвах торговли людьми за период 2008–2012 гг. (353 жертвы) доля граждан Сербии в общем числе жертв торговли людьми составляла 93,5% (330 жертв). Также среди жертв торговли людьми, идентифицированными на территории Республики Сербии, значительно большую долю имеют женщины. По данным об идентифицированных МВД РС жертвах торговли людьми за период 2008–2012 гг. доля лиц женского пола среди жертв торговли людьми была на отметке 85% (300 из 353 жертв). Данные, содержащиеся во всех отчетах, использовавшихся в данной работе в качестве источников, указывают на тенденцию роста доли несовершеннолетних жертв

торговлі людьми. По даним об ідентифікованих МВД РС жертвах торгівлі людьми за період 2008-2012 гг., доля лиц моложе восемнадцати лет находится на отметке 45% (158 из 353 жертв). В качестве преобладающей формы эксплуатации жертв торговли людьми в Республике Сербии за рассматриваемый период выделяется сексуальная эксплуатация, все чаще отмечаются случаи трудовой эксплуатации, а также эксплуатации жертв в целях принудительного попрошайничества, совершения уголовных преступлений и принуждения к вступлению в брак.

Ю.С. Нагачевська,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

оперативно-розшукової діяльності

та спеціальної техніки

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК ВИЯВУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Проголосивши, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України), держава зобов'язалася всіма доступними засобами та можливостями захищати особу. Одним із пріоритетних напрямів соціальної політики України є боротьба зі злочинністю, в тому числі зі злочинами проти життя, здоров'я, волі й гідності особи. Серед порушень прав людини особливу увагу привертає такий вид злочинів, як торгівля людьми – проблема, що набула міжнародного характеру.

Загальновідомо, що торгівля людьми сьогодні, незважаючи на скоординовані зусилля міжнародного співтовариства, становить неабияку проблему, яка набула світового масштабу. Це обумовлює актуальність її дослідження загалом, а також розробки ефективних заходів протидії цьому злочину. Торгівля людьми є глибоко криміналізованим явищем. Вона підтримується кримінальними організаціями, що грають ключову роль у даному бізнесі. Як сектор «тіньової» економіки торгівля людьми перебуває в більшості країн поза законом, приносить колосальні доходи її власникам. Саме тому продаж і перепродаж людей стає прибутковим заняттям для багатьох злочинних груп, втягнутих у

даний бізнес. Розгляд торгівлі людьми як явища, підтримуваного і провокованого організованою злочинністю чи організованими злочинними групами, дозволяє зрозуміти сховані механізми його підтримки, а звідси, – й можливості боротьби з нею. Тому все більшої актуальності набувають питання вдосконалення та розширення взаємодії національних і міждержавних інституцій щодо протидії транснаціональній злочинності.

Початковою формою співробітництва держав щодо злодіянь, які являють собою небезпеку в міжнародному вимірі, є взяття на себе зобов'язань щодо їх криміналізації та заборони. Тут слід відзначити Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особам [1], що прийнята на IV сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 2 грудня 1949 року і набрала чинності 25 липня 1951 року, а Українська РСР приєдналась до неї 15 листопада 1954 року, хоча і до цього були міждержавні договори в цьому напрямку.

Крім того, Сторони в цій Конвенції відповідно до статті 2 зобов'язуються, далі, накладати кару на кожного, хто:

- 1) утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти;

- 2) здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами.

Конвенція також регламентує й інші форми взаємодії. Згідно зі статтею 13, сторони зобов'язуються виконувати, відповідно до своїх власних законів і практики, судові доручення, що стосуються передбачених у цій Конвенції злочинів. Статтею 18 передбачено й інформаційне супроводження боротьби з даними правопорушеннями. Так, Сторони зобов'язуються – відповідно до умов, установлених їх власними законами – збирати відомості про всіх іноземців, які займаються проституцією, з метою встановлення їх особи і соціального стану, а також з метою виявлення осіб, які спонукали їх покинути свою державу. Ці відомості сповіщаються властями держави походження зазначених осіб з метою їх наступної репатріації.

Центральним міжнародним документом щодо протидії транснаціональним злочинам є Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [2], яку доповнює Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що ратифіковані Законом України від 4 лютого 2004 року з низкою заяв і застережень. Конвенція передбачає таку класичну форму співробітництва, як надання взаємної правової допомоги, що регламентовано статтею 18.

Загальною тенденцією є розширення правової бази міжнародно-правового співробітництва щодо боротьби зі злочинністю. На Європейському просторі спеціалізованим багатостороннім міжнародним договором щодо правової взаємодії при розслідуванні злочину є Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах [3], укладена в м. Страсбурзі 20 квітня 1959 року, а також Додатковий протокол 1978 року до Конвенції, які були підписані від імені України 29 травня 1997 року в м. Страсбурзі та ратифіковані Законом України від 16 січня 1998 року із рядом заяв та застережень. В зазначених документах, передбачено надання допомоги шляхом виконання судових доручень, які стосуються кримінальної справи. Така форми міжнародного співробітництва, як передача провадження у кримінальних справах безпосередньо регламентована Європейською конвенцією про передачу провадження у кримінальних справах [4], що укладена 15 травня 1972 року в м. Страсбурзі та ратифікована Законом України від 22 вересня 1995 року, зі змінами, внесеними згідно із Законом України від 15 грудні 1999 року, а видача злочинців, передбачена Європейською конвенцією про видачу правопорушників [5], яка підписана в м. Парижі 13 грудня 1957 року, і доповнена Додатковим протоколом 1975 року та Другим додатковим протоколом 1978 року, що були ратифіковані Законом України від 16 січня 1998 року, зі змінами, внесеними Законом України від 15 грудні 1999 року. Основним документом щодо взаємодії по кримінальних справах на терені СНД, є Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах [6], яка підписана від імені України в м. Мінську 22 січня 1993 року, та ратифікована Законом України від 10 листопада 1994 року. Далі держави-учасниці внесли до Конвенції зміни та доповнення, виклавши їх у Протоколі до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року, який був ратифікований Законом України від 3 березня 1998 року із застереженнями. Згідно з цими документами, правова допомога здійснюється шляхом виконання процесуальних та інших дій, для чого надсилається доручення.

Висновок. З викладеного матеріалу слідує, що міжнародно-правове співробітництво з протидії транснаціональній злочинності унормовано цілою низкою міждержавних договорів. Вони регламентують надання взаємної правової допомоги і передбачають такі форми співпраці, як проведення спільних розслідувань (утворення спільних груп розслідування), таємних розслідувань, заслуховування за допомогою відеозв'язку (відеоконференції або телефонної конференції), співробітництво шляхом використання спеціальних методів розслідування,

таких як, електронне спостереження або інші форми спостереження, агентурні операції, контрольовані передачі (поставки), транскордонний нагляд, а також в цілому планування та здійснення скоординованих оперативно-розшукових і профілактичних заходів, без чого важко говорити про ефективність зусиль щодо протидії транснаціональним злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, оскільки злочинний світ постійно розвивається і не обмежується кордонами тієї чи іншої країни, то ж і правоохоронці повинні бути згуртовані в спільній боротьбі з такими небезпечними явищами.

1. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особам. Прийнята на IV сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 2 грудня 1949 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Прийнята резолюцією 55/25 генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

3. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах. Страсбург, 20 квітня 1959 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

4. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах. Страсбург, 15 травня 1972 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

5. Європейська конвенція про видачу правопорушників. Париж, 13 грудня 1957 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

6. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Мінськ, 22 січня 1993 року // Інфодиск: «Законодавство України», ліцензія № 13AE8150.

С.П. Назаренко,

*кандидат юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник*

*(Міжвідомчий науково-дослідний центр
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при РНБО України)*

ЩОДО СТАНУ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Протидію торгівлі людьми визначено одним із пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 році, вона є частиною інших міжнарод-

дних зобов'язань, взятих на себе нашою державою. Крім того, у 2013 році Радою Європи буде проведено моніторинг виконання нашою державою положень Конвенції «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми», ратифікованої Верховною Радою України у 2011 році.

За даними Міністерства соціальної політики України, протягом серпня 2012 р. – січня 2013 р. статус постраждалої від торгівлі людьми особи отримали 16 громадян. З них у 2012 році – 13:8 жінок та 5 чоловіків. 4 постраждалих – іноземці, інші – громадяни України. 7 осіб постраждало від трудової експлуатації, 5 – від сексуальної, 1 – втягнення у жебрацтво. За січень 2013 року такий статус отримали 3 особи: жінка і двоє чоловіків; було зафіксовано 1 випадок сексуальної експлуатації, 2 – трудової, всі – громадяни України. Більшість цих людей зазнала трудової експлуатації – перш за все, у Росії, Польщі та в межах України. Зокрема, Міжнародна організація з міграції виявила факти, коли фермери у Херсонській, Вінницькій та Луганській областях тримали у рабстві людей – в одних приміщеннях із худобою. Ці факти підтвердила й інша правозахисна організація – «Ла-Страда» [1].

Простежується тенденція до зростання кількості ідентифікації випадків внутрішньої торгівлі людьми, а також випадків торгівлі людьми, пов'язаних із трудовою експлуатацією. Найвні випадки виявлення потерпілих від торгівлі людьми – громадян інших країн – на території України, що є підтвердженням того, що наша країна є не лише країною походження потерпілих від торгівлі людьми, але й країною призначення.

Статистика кримінальних проваджень, відкритих правоохоронними органами України за ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» КК України, залишається стабільною, хоча із тенденцією до зменшення. Так, за статистичними даними МВС України, за січень – квітень 2013 року в країні зареєстровано 69 кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо передачі людини. За такий же період у 2011 році зареєстровано 77 злочинів даного виду, в 2012 році – 67 злочинів відповідно. За січень – квітень 2013 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 81 кримінальне правопорушення, пов'язане із торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо передачі людини; всього в кримінальному впровадженні ОВС знаходилося 169 таких правопорушень, з них досудове розслідування закінчено за 42 кримінальними правопорушеннями, у 15 – звернення до суду з обвинувальним актом [2].

Тим фактом, що Україна залишається однією з найбільших країн-постачальниць у сфері торгівлі людьми в Європі, занепокоєний

ЮНІСЕФ (Дитячий Фонд ООН). Про це під час презентації підсумків дослідження ситуації з дитячим секс-туризмом в Україні заявив заступник голови Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні Рудігер Люхман [3]. За його словами, згідно зі спостереженнями ООН, в Україні неналежним чином притягаються до відповідальності особи, які були залучені до торгівлі людьми.

Так, з 20 листопада по 31 грудня 2012 року до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 53 кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо передачі людини, з них 3 – стосовно неповнолітніх. Закінчено 4 досудових розслідування, 1 – рішення суду з обвинувальним актом [4]. З січня по квітень поточного року в країні потерпіли від торгівлею людьми або іншою незаконною угодою щодо передачі людини 4 неповнолітніх (з них у віці до 14 років – 3), від експлуатації 12 дітей (з них у віці до 14 років – 10) [5].

Слід зауважити, що статистичні показники роботи ОВС України по виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, не завжди відображають реальні масштаби і форми, яких набула торгівля людьми в Україні, про що свідчать дані таких міжнародних і громадських організацій, як ОБСЄ, Міжнародна організація з міграції, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», Червоний Хрест України, ГО «Жіноча громада» та інші.

Високий рівень латентності злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, напряму залежить від високого рівня корупції в правоохоронних і судових органах. Це може звести нанівець реалізацію усіляких державних програм, спрямованих на боротьбу з торгівлею людьми, що врешті є прямою загрозою національним інтересам у сфері внутрішньої безпеки України.

Причиною високого ступеню латентності зазначених злочинів також є психологічний тиск і насильство щодо жертв, які є основними видами впливу, який торговці застосовують з метою маніпуляції людьми та ефективного утримання їх як заручників. Психологічне насильство зазвичай є довготривалим і має постійний характер, мета якого полягає в тому, щоб знищити психічні й фізичні захисні можливості людини.

Злочинні групи, що спеціалізуються на торгівлі людьми мають високий рівень організованості, внутрішньогруповий розподіл ролей (організатор, вербувальники, провідники, кур'єри, іноземні покупці, особи, які організовують легальне або нелегальне отримання закордонних паспортів через паспортні служби, одержання віз). У більшості випадків їхня діяльність носить транснаціональний характер. Торговці

завжди мають попередню домовленість з покупцями: «товар» у всіх випадках везеться за визначеною адресою. Злочинну діяльність вони продовжують доти, поки її не буде припинено.

Організовані злочинні групи, що діють у зазначеній сфері кримінального бізнесу, мають три основні схеми вербування нових жертв:

- розповіді через знайомих про привабливі умови роботи за кордоном;

- діяльність нелегальних агентств з працевлаштування за кордоном;

- відвертий шантаж.

Торгівля людьми майже завжди супроводжується скоєнням інших злочинів: піддробкою документів, завданням тілесних ушкоджень, шахрайством, викраданням і приховуванням людей, незаконним перетином кордонів, незаконним усиновленням, розповсюдженням наркотиків, примусовою працею чи відмиванням грошей.

Одними з головних причин масштабів у поширенні явища, що розглядається, на нашу думку є:

- економічна криза та низький рівень доходів певних прошарків населення;

- загальне зниження життєвого рівня та матеріальна незабезпеченість;

- нестача робочих місць, безробіття, особливо серед молоді (в першу чергу, жінок);

- низький рівень освіченості потенційних жертв;

- активізація діяльності міжнародних злочинних угруповань;

- вироки злочинцям не співвідносні з рівнем їхнього злочину.

Найбільш проблемними сферами реалізації державної політики з протидії торгівлі людьми є:

- удосконалення чинного законодавства та підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів;

- ефективне розслідування та судові покарання злочинців;

- організація надання необхідної допомоги потерпілим від торгівлі людьми відповідно до вимог і стандартів міжнародних документів у цій сфері, зокрема, Конвенції Ради Європи по боротьбі з торгівлею людьми, в якій сформульовано базові принципи діяльності держав у цій сфері, Плану дій ОБСЄ в галузі протидії торгівлі людьми та інших документах.

З метою підвищення ефективності протидії торгівлі людьми в Україні вбачається за доцільне:

1. Здійснити заходи щодо гармонізації національного законодавства із положеннями Факультативного протоколу до Конвенції про

права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (*Факультативний протокол ратифіковано Законом України від 3 квітня 2003 р. № 716-IV (716-15)*) [6].

2. Провести заходи, направлені на координацію діяльності ГУБОЗ МВС України, ДКР МВС України, ДМС України, СБ України, Держприкордонслужби та Міністерства соціальної політики України щодо протидії торгівлі людьми та транснаціональним злочинним угрупованням, які діють у зазначеній сфері.

3. У зв'язку з тим, що Україна все частіше стає країною призначення (тобто, країною експлуатації іноземних громадян) і країною транзиту, для відображення реального стану справ увести відповідний облік (створити банк даних) щодо перебування та переміщення територією держави іноземних громадян. З цією метою вважаємо за доцільне створити відповідну єдину корпоративну мережу (інформаційно-аналітичну систему) правоохоронних органів держави.

4. Запровадити практику проведення заходів просвітницького характеру:

- інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань зайнятості населення;
- інформаційно-роз'яснювальної роботи про наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування;
- видання інформаційно-освітніх матеріалів з питань профілактики торгівлі людьми.

За своєю природою торгівля людьми майже у всіх випадках має транснаціональний організований характер, оскільки у процесі її здійснення залучаються представники злочинного світу різних країн, а постраждалих від цих злочинів можуть через цілий ряд державних кордонів.

З огляду на масштаб і форми, яких набула торгівля людьми в Україні, можна говорити про існування прямої загрози стану реалізації національних інтересів у сфері внутрішньої безпеки нашої держави. Враховуючи те, злочини такої категорії, як правило, вчиняються організованими злочинними групами, на сьогодні існує необхідність зосередити увагу на організованих злочинних формуваннях, які діють у зазначеній сфері.

1. Майбутню програму з протидії торгівлі людьми опрацьовує робоча група. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civica.org/...> =1971562

2. Звіт про результати розслідування кримінальних правопорушень, провадження за якими здійснюється слідчими ОВС, та встановлення осіб, причетних до їх скоєння за період з 01.01.2013 по 01.05.2013 року. Оперативна звітність форма 1-КП-ОВС (209); МВС України. – К., 2013. / Відомчий документ.

3. ЮНІСЕФ турбує торгівля людьми в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1449591>

4. Експрес-інформація «Про діяльність органів внутрішніх справ України по боротьбі зі злочинністю» за 12 місяців 2012 року // Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України. – Київ, 2012.

5. Звіт про окремі показники діяльності підрозділів КМСД за 4 місяці 2013 року. Форма 1-АВН (додаток до ф. 1-АВ); МВС України. – К., 2013. / Відомчий документ.

6. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії: Закон України від 3 квітня 2003 року № 716-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – Ст. 226.

В.В. Новіков,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

В Україні Церква і релігійні організації відокремлені від держави, а школа від Церкви і релігійних організацій. Релігійні організації є учасниками цивільних правовідносин. Більшість із них набуває статусу суб'єкта права через визнання за ними прав юридичної особи, а з ускладненням суспільних взаємозв'язків їх значення постійно зростає, оскільки вони, як правило, представляють групові, а не індивідуальні інтереси. Значення релігійної організації як юридичної особи полягає в тому, що вона є формою існування у вигляді колективного суб'єкта права.

У ЦК України відсутнє повне визначення юридичної особи. Законодавець лише обмежується посиланням на те, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

Аналіз глави 7 чинного Цивільного кодексу дозволяє говорити про наявність традиційних ознак, які характеризують юридичну особу.

Релігійним організаціям притаманні усі ознаки юридичної особи.

Насамперед вони наділені такою ознакою як організаційна єдність. Релігійні організації це колективні утворення, які здійснюють свою діяльність як єдине ціле і мають свої завдання та цілі, організа-

ційну побудову і органи управління. Структура цих організацій розрізняється в залежності від релігійних настанов та традицій [1 с. 107]. Релігійні організації мають власні органи управління, які здійснюють їх правосуб'єктність. Порядок створення цих органів, їх повноваження закріплюються в статутах (положеннях) релігійних організацій і пов'язані з конфесійними правилами. Існують як колегіальні органи – приходські збори, Рада Церкви, Президія духовного управління, так і єдиноначальні – настоятель в новоапостольській Церкві, ректор духовного закладу. Для перших характерний виборчий початок створення, інші створюються, як в результаті виборів, так і в результаті призначення. Зазвичай в релігійних організаціях є контролюючий орган – ревізійна комісія.

Відповідно до діючого законодавства і внутрішнім церковним документам Церква – є централізованим релігійним об'єднанням, яке включає в себе в ієрархічному розмежуванні канонічні підрозділи, синодальні установи, Екзархати, єпархії, благочиння, приходи, монастирі, духовні навчальні заклади, братства, місії, представництва і подвор'я.

Діяльність Церкви та релігійних організацій регулюється не тільки законодавством України, але й цілою низкою локальних актів – внутрішніх правил Церкви та релігійних організацій. Дане положення в цілому відповідає чинному законодавству, так як відповідно до ст. 5 Закону, держава поважає внутрішні установи Церкви та релігійних організацій за умови, якщо вони не суперечать діючому законодавству. Релігійні організації як один з видів юридичних осіб набувають правосуб'єктності з моменту реєстрації статуту. Жодна юридична особа не може функціонувати поза правовими актами установчого, управлінського та розпорядчого характеру [2, с. 82]. Слід підкреслити, що деякі положення цивільних статутів релігійних організацій викладені під впливом норм церковного права у частині, яка регламентує внутрішню структуру цих організацій і компетенцію їх органів управління. Норми церковного права як і інші подібні правила поведінки, що приймаються релігійними організаціями, не є правом у власному розумінні цього слова. Вказане логічно впливає з принципу відокремлення релігійних організацій від держави. Релігійні організації створюються і діють відповідно до своєї ієрархічної й інституційної структури. Держава не втручається у внутрішню діяльність цих організацій, якщо остання не суперечить закону.

Під церковним правом, слід розуміти норми і правила, які регулюють як внутрішнє життя Церкви в її громадсько-інституційному аспекті, так і її відносини з іншими громадськими союзами релігійного

та політичного характеру. Специфіка норм церковного права полягає в тому, що більша їх частина приймається релігійними об'єднаннями, а не релігійними організаціями, що входять до складу цих об'єднань. Церковне право включає норми, що складають віросповідну основу діяльності релігійних організацій. Наприклад, для православних релігійних організацій такою віросповідною основою є Біблія. Таким чином, норми церковного права, як і інші правила поведінки, встановлені статутами релігійних організацій, є внутрішньою настановою цих організацій, які діють лише постільки, оскільки не суперечать чинному законодавству.

Інші види діяльності Церкви та релігійних організацій: виробничо-господарська, культурно – освітня, благодійна регулюються виключно нормами цивільного права.

Наступною ознакою, яка характеризує релігійну організацію як юридичну особу є наявність відокремленого майна. Юридична особа повинна мати своє майно, що відокремлене від майна його учасників (засновників), інших організацій і громадян, а також держави. Наявність майна створює матеріальну базу її діяльності. Під майном розуміють не тільки речі, а й зобов'язальні права. Ступінь майнової відокремленості у різних юридичних осіб може відрізнятися. Однак у всіх випадках можливість володіти, користуватися і розпоряджатися майном має таку ступінь відокремленості майна, яка достатня для визнання організації юридичною особою [3, с. 86] Майнова відокремленість релігійної організації полягає насамперед в тому, що вона є власником майна яке їй належить.

Тривалий час під впливом антихристиянської ідеології природного права складалася публіцистична теорія, яка право власності церковного майна переносила на державу.

В області теорії права висувалася точка зору, відповідно до якої суб'єктами церковної власності є церковні інститути та церковні спільноти.

Недоторканність майна церкви і церковних установ, в залежності від правової системи тієї чи іншої держави і від статусу Церкви в ній, захищається тими або іншими законами. Сама ж Церква не має ні влади, ні права захищати своє надбання санкціями примусового характеру.

Одним з видів майна, яке знаходиться у власності релігійних організацій є гроші. Вони використовуються на різноманітні цілі, які пов'язані з задоволенням релігійних потреб, джерела формування грошових засобів релігійних організацій різноманітні.

Грошові засоби релігійних організацій зберігаються в банківських установах як в країні, так і за її межами.

Самостійна майнова відповідальність. Згідно цієї ознаки, засновник (учасник) чи власник майна юридичної особи не відповідає по його зобов'язаннями, а юридична особа не відповідає по зобов'язанням перших. Як юридичні особи релігійні організації користуються правами і несуть обов'язки у відповідності з чинним законодавством і своїм статутом. Релігійна організація несе самостійну майнову відповідальність, по своїм зобов'язанням всім майном, яке належить їй на праві власності. Засновники релігійних організацій або власники їх майна не відповідають по її зобов'язанням, а останні не відповідають по зобов'язанням власників або засновників, за винятком випадків передбачених статутом (положеннями) релігійних організацій.

Організація, якщо вона є юридичною особою, діє в цивільних правовідносинах від свого імені, а не від імені засновників, держави.

Однією із найважливіших ознак, з допомогою яких можна індивідуалізувати організацію як суб'єкта права, є його найменування. Найменування юридичних осіб вказується в її установчих документах і вноситься до єдиного державного реєстру. Юридична особа не може існувати поза організаційною формою, та юридичної особи не існує без назви – їй просто відмовлять у реєстрації [4, с. 29].

Найменування релігійних організацій мають деякі особливості, пов'язані з традиціями і конфесійними правилами будь-якої релігійної організації. Скорочення та абревіатура в найменуванні релігійної організації не допускається. Найменування релігійних організацій закріплені законодавчо, але вони носять світський характер. Слід звернути увагу, що закон не забороняє релігійній організації за статутом мати свою назву, яка відповідає традиції чи конфесійним вимогам. Релігійні управління і центри мають відповідно до статутів подвійну назву – власну і релігійного об'єднання, структурним підрозділом якого вони є, наприклад Українська Автокефальна Церква Покрова Пресвятої Богородиці тощо.

Релігійні організації від свого імені виступають в судових органах в якості позивачів та відповідачів, це виражається у використанні найменування при укладенні правочинів, на вивісках, на печатках і штампах, на бланках.

Релігійні організації, як непідприємницькі, не є професійними учасниками цивільного обігу. Їх виступ у ролі самостійних юридичних осіб обумовлений необхідністю матеріального забезпечення основної діяльності, не пов'язаної з участю у майнових відносинах.

Таким чином, релігійні організації належать до юридичних осіб приватного права. Оскільки, по-перше, правове становище цих організацій регулюється Законом «Про свободу совісті та релігійні організації»,

по-друге, більшість з видів даних організацій створюється за ініціативою приватних осіб, ст. 8, ч 2 ст. 10 Закону, по-третє, реєстрація цих організацій здійснюється у нормативно-явочному порядку, ст. 14 Закону.

Всі ознаки юридичної особи в рівній мірі є важливими, і відсутність хоча б однієї з них виключає можливість існування організації як юридичної особи. Організації із статусом юридичної особи в залежності від засновника або суб'єкта власності на їх майно діляться на державні та приватні. Релігійні організації слід віднести до юридичних осіб приватного права.

1. Піддубна В. Релігійні організації як юридичні особи / В. Піддубна // Право України. – 2005. – № 4. – С. 107.

2. Хімчук Н. Статут юридичної особи як локальне джерело цивільного права / Н. Хімчук // Цивільне право. – 2004. – № 10. – С. 82.

3. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях // С.О. Харитонов, О.М. Калітенко, В.М. Зубар. – Х.: Одіссей, 2002. – С. 86.

4. Голофаев В. Содержание и структура фирменных наименований субъектов предпринимательства / В. Голофаев // Хозяйство и право. – 2000. – № 4. – С. 29.

Т.А. Пазинич,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри криміналістики,

судової медицини та психіатрії

(Харківський національний університет

внутрішніх справ)

ПРО ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИЯВІВ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ У РОЗРОБЦІ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Торгівля людьми та укладення інших незаконних угод щодо людини на сучасному етапі представляють собою кримінальний бізнес, який в світі за рівнем злочинного доходу займає третє місце після наркобізнесу та торгівлі зброєю. Вивчення досвіду правоохоронних органів у виявленні, розкритті і розслідуванні торгівлі людьми свідчить про наявність неабияких труднощів у цьому напрямку [1]. Справа у тім, що ця злочинна діяльність, як правило, має оболонку цивільно-правових відносин (усиновлення, працевлаштування, надання медичних послуг тощо). На сучасному етапі виявляється дуже багато сфер легальної діяльності, під прикриттям якої здійснюється «торгівля живим товаром». Тому оперативні працівники і слідчі повинні мати чітке

уявлення про можливі схеми дій злочинців і прояви незаконних угод щодо людини.

На жаль, у криміналістичній літературі склалося так, що основна увага приділяється тільки одному різновиду торгівлі людьми – вербуванню, продажу і втягуванню молодих жінок в систему сексуальної експлуатації. Щодо інших проявів цього злочину, то про них у кращому випадку тільки згадується [2].

На нашу думку, для розробки ефективного механізму боротьби із торгівлею людьми необхідно дослідити всі сучасні прояви цього злочину, виробити їх криміналістичну класифікацію і відповідно до кожної класифікаційної групи виробити рекомендації з розслідування.

Ми вважаємо, що критерієм криміналістичної класифікації можуть виступати вид експлуатації потерпілої особи та її соціально-демографічна характеристика (стать, вік, образ життя тощо). Саме ці елементи, на нашу думку, обумовлюють особливості способу і обставини вчинення злочину, особливості слідової картини, характеристику злочинців, використовувані знаряддя і засоби. Це все, в свою чергу, впливає на структуру та особливості матеріалів дослідчої перевірки інформації, типові слідчі ситуації, тактичні завдання розслідування і засоби їх вирішення – тактичні операції.

На підставі вказаного критерію торгівлю людьми та інші незаконні угоди щодо людини можна класифікувати на наступні різновиди.

1. Вербування, продаж і втягування людей в систему сексуальної експлуатації.

2. Торгівля жінками з метою примусу їх до вагітності.

3. Передача співробітниками дитячих будинків та інтернатів дітей через механізм усиновлення (удочеріння) особам з патологічними сексуальними потребами.

4. Передача медичним персоналом психічно хворих людей або тих, що знаходяться в тяжкому (без свідомості) стані внаслідок коми, паралічу ЦНС, а також залежних від апаратів стимуляторів серця чи вентиляції легень для подальшої трансплантації їх органів або для проведення дослідів над ними.

5. Доставка та передача людей для їх трудової експлуатації (виконання сільськогосподарських, будівельних та інших робіт).

6. Доставка батьками (в т.ч. попечителями, вчителями) за винагороду дітей в фотостудії для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру.

7. Передача батьками своїх дітей іншим особам для використання їх у жебрацтві, або для використання їх в якості донорів для трансплантації органів.

8. Передача медичним персоналом пологових будинків новонароджених особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості донорів для трансплантації їх органів чи матеріалу для виділення стовбурових клітин.

Наведена криміналістична класифікація незаконних угод щодо людини звичайно не містить переліку всього різноманіття проявів цього злочину, але вона, на наш погляд, може слугувати принциповою схемою для розробки методик розслідування окремих різновидів цього надзвичайно різноманітного виду злочинів.

1. Шваб І. Питання розслідування та розгляду в судах справ з торгівлі людьми / І. Шваб // Аналіз вибраних справ. – К., 2007. – 157 с.

2. Репецкая А. Классификация криминальной эксплуатации людей и проблемы уголовной ответственности за нее / А. Репецкая // Торговля людьми: социокриминал. анализ / под общ. ред. Е.В. Тюрюкановой, Л.Д. Ерохиной. – М.: Academia, 2002. – 183 с.

О.Ф. Пасека,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЯК ЗАХІД БОРОТЬБИ З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Початок ХХ століття ознаменувався палкою дискусією на тему запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб на міжнародному рівні. Якщо раніше лише розглядалась можливість притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, але не була розроблена концепція, то на даному етапі почався процес надання такій відповідальності конкретного правового виміру.

На даному етапі розвитку міжнародного співтовариства доцільність запровадження такої відповідальності все більше посилюється. Це зумовлено багатьма факторами, одним з яких, на нашу думку, є потреба у ефективній протидії злочинам, у тому числі пов'язаних з торгівлею людьми.

Підтвердженням цього є, зокрема, значна кількість ратифікованих Верховною Радою України міжнародно-правових актів, які прямо рекомендують державам-учасникам запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб. До таких актів належать: Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією Ради Європи (ETS 173) від 27 січня 1999 р., Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р., Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р., Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. зобов'язання, але й істотно, на наш погляд, знижує ефективність боротьби зі злочинністю.

Що стосується безпосередньо відповідальності юридичних осіб за торгівлю людьми, то щонайменше у двох міжнародних документах позицію щодо такої відповідальності можна знайти.

Так, у ст. 4 Рамкового рішення № 2002/629/ПВД Ради боротьби з торгівлею людьми від 19 липня 2002 р. зазначено, що кожна держава-член повинно прийняти необхідні заходи для того, щоб юридичні особи могли підлягати відповідальності за злочини, які вчинено на їх користь особою, яка діє індивідуально чи в як член органу відповідної юридичної особи та займає у цій юридичній особі відповідну керівну посаду за наявності однієї з таких обставин:

- а) можливість виступати представником юридичної особи;
- б) наявність повноважень приймати рішення від імені юридичної особи;
- в) наявність повноважень здійснювати контроль всередині юридичної особи.

Окрім випадків, які зазначені вище, згідно положень цього рішення, кожна держава-член повинна прийняти необхідні заходи для того, щоб юридичні особи могли підлягати відповідальності, у випадку якщо відсутність контролю з боку вказаних у параграфі 1 зазначеної вище статті зробило можливим вчинення особою, що знаходиться в неї в підпорядкуванні, будь-якого із злочинів на користь юридичної особи. В даному випадку мова йде про злочини, пов'язані з вербуванням, перевезенням, передачею, розміщенням, подальшим прийомом особи чи передачею іншим контролю над цією особою, у випадках: використання примусу, сили чи погрози, в тому числі, викрадення людини, або використання обману, зловживання владою чи вразливим положенням особи за якого у неї не лишається іншого реального і прийнятного вибору, як підкоритися цьому зловживанню, пропозиція чи прийняття платежів чи вигод за отримання згоди від особи, яка наділена владою над іншою особою з метою:

– експлуатації праці чи послуг цієї особи у такій формі, яка, щонайменше, включає в себе примусову чи обов’язкову працю чи надання послуг, рабство чи практику, аналогічну рабству чи кріпосному стану або;

– експлуатація у зайнятті проституцією чи сексуальної експлуатації в інших формах, включаючи порнографію.

Слід наголосити на тому, що відповідальність юридичної особи у цьому випадку не виключає відповідальності винних фізичних осіб.

Відповідальності за торгівлю людьми повинні підлягати будь-які юридичні особи, визначені національним правом, крім держав та інших публічно-правових утворень при здійсненні останніми функцій публічної влади, а також за винятком міжнародних публічно-правових організацій.

Іншим міжнародно-правовим актом, що стосується відповідальності юридичних осіб за злочини, пов’язані з торгівлею людьми є Конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» (ратифікована Верховною Радою України Законом № 2530-VI від 21.09.2010).

У ст. 22 цього документу вказано, що Кожна сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії притягнення юридичної особи до відповідальності за злочини, установлені згідно із цією Конвенцією, скоєні для вигоди цієї юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи, і займає керівну посаду в цій юридичній особі, ґрунтуючись на: а) повноваженні представництва юридичної особи; б) повноваженні приймати рішення від імені юридичної особи; в) повноваженні здійснювати контроль у межах юридичної особи.

Отже, підстави притягнення юридичних осіб за торгівлю людьми аналогічні підставам, передбаченим у вказаному вище рішенні Ради боротьби з торгівлею людьми.

Залежно від законодавчих принципів сторони, як зазначено у цій Конвенції, відповідальність юридичної особи може бути *кримінальною*, *цивільною* або *адміністративною*.

Незважаючи на те, що деякі із зазначених міжнародних документів Верховна Рада України ратифікувала, їх імплементація належним чином у нашій державі не проведена, що не тільки порушує прийняті нашою державою міжнародні. За таких обставин виникає потреба у подальшому дослідженні досвіду зарубіжних держав щодо запровадження та функціонування кримінальної відповідальності юридичних осіб для вибору найбільш вдалого варіанта інституту корпоративної відповідальності у нашій державі, в тому числі у сфері боротьби з торгівлею людьми, визначення співвідношення з відповідальністю індивіда та вивчення проблем, що виникають у процесі кримінального переслідування організацій.

А.С. Політова,
*кандидат юридичних наук,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології
(Донецький юридичний інститут
МВС України)*

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Перехід України до ринкової системи господарювання, з одного боку, суттєво вплинуло на розвиток демократичних процесів у країні, сприяв її інтеграції до світового співтовариства. Разом з тим нові соціально-економічні умови призвели до появи нових видів злочинів, зокрема такого їх різновиду як торгівля людьми. Під впливом нових соціально-економічних реалій у суспільстві сформувалися транснаціональні організовані групи, які використовують певні категорії людей як предмет незаконних угод для одержання доходу. Це обумовило появу в Кримінальному кодексі України ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Цей склад злочину на протязі 1998-2006 років зазнавав редакційних уточнень, що обумовило значні труднощі для правоохоронних органів у тлумаченні і застосуванні зазначеної норми.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми протидії торгівлі людьми були присвячені праці Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Т.І. Возної, В.О. Глушкова, Н.О. Гуторова, В.О. Івашенко, В.А. Козака, Я.Г. Лизогуба, А.М. Орлеана, В.М. Підгородинського, М.Р. Снахова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, С.С. Яценка та ін. Але не дивлячись на таку значну наукову розробку проблеми, це питання й досі залишається актуальним.

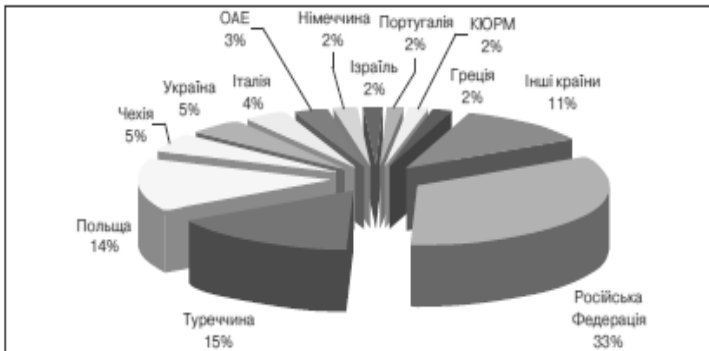
Метою дослідження є аналіз сучасного стану протидії торгівлі людьми та розробка рекомендацій щодо поліпшення боротьби з цим злочином.

Виклад основних положень. Сучасна злочинність активно й успішно використовує нові можливості, випереджаючи правоохоронні органи, яким доводиться докладати значних зусиль для організації протидії злочинним намірам щодо торгівлі людьми. Злочинність прагне забезпечити свою діяльність у межах багатьох країн, уміло використовуючи при цьому відмінні один від одного національні підходи до протидії злочинності, незаконного використання людської праці та сексуальної експлуатації.

За інформацією неурядових організацій, протягом 2000–2011 років основними країнами призначення для громадян України, які по-

страждали від торгівлі людьми, були Російська Федерація, Туреччина, Польща, Чехія, Італія, Об'єднані Арабські Емірати, Німеччина, Ізраїль, Португалія, Колишня Югославська Республіка, Македонія та Греція. При цьому п'ять відсотків українців постраждали від торгівлі людьми на території України [1, с. 7].

**Країни призначення постраждалих від торгівлі людьми
(2000 – червень 2011 рр.)**

Наведені дані взято із посібника Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції. – Київ, 2012. – 40 с.

Рис. 1. Країни призначення постраждалих від торгівлі людьми

Міжнародними організаціями здійснено поділ країни світу на 3 блоки, зокрема:

- країни призначення (Греція, Данія, Іспанія, Італія, Кіпр, Нідерланди, Норвегія, США, Швеція, Швейцарія та ін.);
- країни постачання (Азія, Африка, Болгарія, країни колишнього Радянського Союзу, Словенія, та ін.);
- країни транзиту (Болгарія, Польща, Португалія, Румунія, Словенія та ін.).

Такий поділ дає можливість не тільки оцінити масштаби існуючої проблеми, а й знайти найбільш доцільний для кожного із блоку шлях протидії їй [2, с. 16].

Статистика кримінальних справ, відкритих правоохоронними органами України за ст.149 КК України залишається стабільною, хоча із тенденцією до зменшення. Так, за 9 місяців 2012 року відкрито 151 справу, у 2011 – 179, а 2010 – 337. Існуючі офіційні дані абсолютно не відображають реальних масштабів цього явища в Україні. Оперувати наведеними даними для дослідження поширеності злочинів цієї

категорії не просто. Вони, в основному, свідчать про кількість випадків торгівлі людьми та документування цих злочинів. Через недосконалість законодавчої бази велика кількість справ порушувалась за іншими статтями КК України.

Окрім наведеної причини, також серйозною перешкодою статистичного обліку вчинених злочинів виступає латентність. Ситуація ускладнюється тим, що правоохоронні органи не поспішають реєструвати вчинення злочину при несприятливих прогнозів на судовий розгляд справи.

Також однією із причин високої латентності цього злочину є небажання потерпілих від торгівлі людьми звертатися за допомогою до правоохоронних органів. Як свідчить аналіз ситуації щодо дотримання прав людини, проведений Асоціацією українських моніторингів з дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, в Україні щороку жертвами торгівлі людьми стають понад 30 тис. громадян. Соціально-економічна ситуація в нашій країні та безробіття призвели до зниження життєвого рівня значної частини населення, створили умови для збагачення тіньових ділків та шахраїв, які організували кримінальний бізнес, що полягає у заволодінні обманним шляхом грошима громадян під виглядом їх працевлаштування на низькокваліфікованих роботах за кордоном, налагодженні каналів торгівлі людьми (перш за все жінками та дітьми). Торгівля людьми набирає щоразу ширших масштабів і дедалі більше жорстоких форм. Це злочинний бізнес, який посідає третє місце за рівнем прибутковості, поступаючись лише торгівлі зброєю та наркотиками. За останнє 10-річчя з нашої Батьківщини було вивезено близько півмільйона жінок. Нинішня економічна криза, яка поглинула Україну може стрімко змінити статистику кількості постраждалих від торгівлі людьми у бік зростання [3, с. 163].

Таким чином, за останні десять років торгівля людьми в Україні набула загрозливих розмірів. Реальні масштаби цієї проблеми з'ясувати неможливо, оскільки всі підрахунки цієї проблеми з'ясувати неможливо, оскільки всі підрахунки є приблизними або на інформації неофіційного характеру або за необ'єктивних даних, що враховують лише відкриту сторону феномену. Але й отримані дані свідчать про те, що торгівля людьми стала проблемою національного масштабу.

Проте, вивчення стану торгівлі людьми в Україні було б неповним, поверховим без дослідження законодавчого забезпечення протидії торгівлі людьми. Так, 21 вересня 2010 року Верховною Радою України була ратифікована Конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми», яка застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, національними чи транснаціональними вони є, пов'язані чи не пов'язані з організованою злочинністю.

20 вересня 2011 року Верховною радою України прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми», яким визначено організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантії гендерної рівності, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам.

Ще одним нормативно-правовим актом у сфері протидії торгівлі людьми є Концепції Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України 15 вересня 2012 року №90-р, метою якої є запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності переслідування осіб, які вчиняють цей злочин або сприяють його вчиненню, а також захист прав осіб, що постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги.

Слід зазначити, що найкраще сьогодні в Україні налагоджена взаємодія між неурядовими організаціями, зайнятими в рішенні проблем протидії торгівлі людьми. Діяльність таких організацій, спрямована на запобігання торгівлі людьми та надання допомоги потерпілим. У протидії торгівлі людьми співпраця неурядових організацій як на міжнародному, загальнонаціональному, так і на місцевих рівнях (в області, місті, районі) має важливе значення. Найвпливовішими із них є Жіночий консорціум ННД-США, Співка жінок України, «Жіноча Громада», Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна», який, доречі, активно взаємодіє не тільки з іншими неурядовими організаціями України, але й з Агентством Міжнародного Розвитку США, Консорціумом неурядових організацій СНД-США, Міжнародною жіночою правозахисною групою; Міжнародною організацією міграції.

Висновки. Отже, не дивлячись на те, що в Україні робиться все можливе щодо протидії торгівлі людьми як сучасної форми рабства, сьогодні є нагальним подальше вдосконалення законодавства, форм і методів практичної діяльності правоохоронних органів та інших державних та міжнародних організацій. Серед питань, які потребують виконання є ратифікація Конвенції Ради Європи по боротьбі із сексуальною експлуатацією дітей та розбещення неповнолітніх. Зазначена Конвенція була підписана Україною ще у 2007 році, але й досі не внесений до Верховної Ради Закон щодо її ратифікації.

1. Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції. – Київ, 2012. – 40 с.

2. Возна Т.І. Діяльність правоохоронних органів і неурядових організацій та їх взаємодія щодо запобігання та боротьби з торгівлею людьми: дис. ...

канд. юрид. наук: 12.00.07 / Т.І. Возна; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – 207 с.

3. Права людини в діяльності української міліції – 2010. – Київ-Харків: Права людини, 2010 – 276 с.

Р.М. Римарчук,

*кандидат юридичних наук,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СУБ'ЄКТИ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

На сьогоднішній день Україна займає майже останнє місце серед країн світу по рівню соціальної забезпеченості населення і, на жаль, одне з перших місць по рівню корумпованості та злочинності. Саме тому такий прибутковий вид злочинної діяльності, як торгівля людьми, набув у нашій країні широкого розмаху.

Щодо криміналістичної характеристики торгівлі людьми, то в загальних рисах вона має такий вигляд:

1) особа злочинця: посадові особи, співробітники правоохоронних органів, працівники міліції, службовці еміграційних служб та амбасад, представники туристичних фірм, агенцій моделей, а також будь-яка фізична особа;

2) способи та готування до злочину, надання рекламних оголошень, укладання фіктивних угод; способи вчинення злочину: відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням через державний кордон, із застосуванням насильства, погроз, зловживанням службовим положенням або іншого тиску; способи приховування злочину: підробка документів, підкуп посадових осіб, представників правоохоронних органів, службовців еміграційних служб та амбасад, фізичне знищення потерпілих;

3) особа потерпілого: особи будь-якої статі, але в більшості випадків це жінки, які шукають роботу; особливістю є те, що найчастіше жертвами торгівлі

4) предмет злочинного посягання: особи будь-якої статі, переважно молодь (жінки, діти, чоловіки);

5) обстановка вчинення злочину: в кожному випадку обстановка різна, але слід звертати увагу на: порядок діяльності тієї фірми, агентс-

тва, за посередництвом яких оформлялись виїзні документи потерпілої особи; наявність документів (статуту), які регламентують діяльність цієї фірми, агентства, контори; наявність документів (статуту), угод, які укладала ця фірма, агентство, контора з потерпілою особою; наявність у цих документах слідів виправлення, підтирання, дописування, підробки розпису потерпілої особи; керівників фірми, агентства, контори та колективу в цілому; фірми, установи, організації, які мають ділові та особисті стосунки з фірмою, агентством, конторою; наслідки у вигляді будь-яких змін, викликаних злочином порушення психіки, тілесні ушкодження різних ступенів, розлад здоров'я, повне фізичне виснаження, смерть потерпілої особи (слідова картина).

Питання стосовно суб'єкта злочину в науці кримінального права є найменш дискусійним. Це насамперед свідчить про вироблену з роками та існуючу на сьогодні незмінну позицію різних авторів з приводу того, що дана ознака складу злочину в об'єктивній дійсності характеризується чітко позначеними та єдиними критеріями (наявністю фізичної особи, її осудністю, досягненням віку кримінальної відповідальності), що дають підставу говорити про конкретну людину як про таку, котра вчинила злочин, тобто суспільно-небезпечне, протиправне, винне, каране діяння.

Щодо особи злочинця то теорія і практика свідчать, що, як правило, цей злочин вчиняється або групою осіб, або організованою злочинною групою. У статті І.В. Сервецького і Д.Г. Казначєва, зокрема, підкреслюється: «Розкриття фактів торгівлі людьми, котра, як правило, скоюються членами ОЗУ...».

Необхідно зазначити, що, взагалі, коло осіб, які займаються «білим рабством», досить різноманітне. Це можуть бути і звичні злочинці, і прості шахраї, і люди з нормальним статком, яких тягне до «гострих відчуттів». Але останнім часом торговці «людським товаром» усе менше й менше беруть безпосередню участь у вербуванні людини, її переміщенні через державні кордони. Цим, як правило, займаються «посередники» – «жокеї» (з азійських країн), латиноамериканські «койоти» (з Південної Америки) та інші.

В залежності від функцій суб'єктів в механізмі злочинної діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми та використанням рабської праці необхідно виділити наступні категорії: організатори, спеціалісти-консультанти, вербовщики, перевізники, покупці, а у сфері організації проституції додатково виділяються утримувачі притонів та диспетчери сексуальних послуг. Функції деяких членів злочинних груп можуть розширюватися. Один член групи може виконувати одночасно декілька функцій, наприклад, в сфері торгівлі людьми організатор може дія-

ти одночасно як вербовщик, перевізник. В сфері організації проституції та сексуальної експлуатації – організатор може виконувати функції рядового сутенера, диспетчера та навіть короткочасно виконувати функції охоронця притулку. Сукупність окремих особисто-ситуативних факторів на етапі формування злочинного замислу приводить до створення достатньо стійкої злочинної організації, яка залучає до сфери своєї діяльності велику кількість осіб. Розподіл ролей в подібній організації відповідає механізму даного виду злочинної діяльності. Наприклад, організації проституції: організатор, диспетчер (сутенер), особа, яка розвозить проститутток, водій, утримувач (контролер) притулку, охоронець.

Ситуаційною особливістю злочинної діяльності даного виду може бути об'єднання декількох організацій в одне злочинне угруповання. Таке рішення дозволяє злочинцям повністю контролювати нелегальний ринок сексуальних послуг або трудової експлуатації в окремому регіоні. Особливості злочинної діяльності в даній сфері злочинців-одинаків опираються виключно на їх особисті якості та на особливості контингенту який експлуатують та продають.

Для жертв торгівлі людьми, використання рабської праці та інших злочинів пов'язаних з сексуальною та трудовою експлуатацією притаманні глибинні, приховувані емоції, які виражаються в почутті вини, покину тості, зради, самотності, втрати сенсу життя та страху смерті. Психологічний вплив злочинців на жертву торгівлі та експлуатації триває певний час та характеризується багатократністю. Періодичні погрози життю та здоров'ю, факти згвалтування та тортур призводять до постійного психоемоційного напруження потерпілого. При цьому багатократність психологічного впливу на жертву супроводжується її звиканням (сенсibilізацією), що викликає своєрідну «іmunізацію» по відношенню до психотравмуючого фактору. Потерпілий в такій ситуації при звичається до неї, а звідси впливає зниження гостроти сприйняття.

Таким чином тактико-методичні особливості розслідування злочинів пов'язаних з торгівлею людьми мають на меті забезпечення безпеки потерпілих та свідків. Світова практика боротьби з цими злочинами йде по шляху максимального захисту потерпілих, в тому числі надання їм громадянства, звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний перетин кордону, обман при отриманні візи, тощо. З методичної точки зору акценти повинні бути розставлені на ізоляції зовнішніх контактів осіб під час досудового розслідування та судового провадження. Важливе значення під час кримінального провадження має довіра потерпілих до слідчих та оперативних працівників. Для

цього рекомендується залучати психологів, працівників недержавних підприємств, використовувати бувших жертв торгівлі людьми, які дали згоду на допомогу в формуванні активної позиції потерпілих під час досудового розслідування та судового провадження.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

2. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 410 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 18. – С. 65.

3. Кушнір О. Проблеми удосконалення нормативно-правового регулювання протидії торгівлі людьми в сучасних умовах / О. Кушнір // Підприємництво, господарство, право. – 2010. – № 9. – С. 104–106.

4. Криміналістика / за ред. П.Д. Біленчука. – К., 1997. – С. 514.

5. Предборський В.А. Розвиток тіньового ринку торгівлі людьми як наслідок процесів архаїзації соціально-економічної структури / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 9. – С. 26–31.

6. Скулиш Є. Структурні компоненти формування теоретичних основ протидії торгівлі людьми в Україні / Є. Скулиш // Право України. – 2010. – № 4. – С. 283–291.

О.В. Ряшко,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Постановка проблеми.

Одним з найнебезпечніших посягань на особисту свободу є торгівля людьми. Згідно даних Організації Об'єднаних Націй, щорічно близько 5 млн. людей стають жертвами цього злочину.

Масштабність торгівлі людьми, висока ступінь суспільної небезпеки, непередбачувані за своєю тяжкістю наслідки, коли навіть доходить до продажу людини в рабство, це все викликає величезне занепокоєння усього міжнародного співтовариства.

Як показує практика, більшість слідчих та судових помилок в ході розслідування даної категорії кримінальних правопорушень поро-

джуються, в першу чергу, недооцінюванням та неповнотою процесу доказування

Саме тому, **метою** цього дослідження є визначення особливостей предмету доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми.

Стан дослідження.

Безпосередньо даній проблемі присв'ячені Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 року; Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та інші.

Питанням щодо предмету доказування постійно приділяється увага, як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: С.А. Альперта, Р.С. Белкіна, Г.Ф. Горського, А.А. Ейсмана, В.А. Лазаревої, В.Т. Нора, Р.Д. Рахунова, М.С. Строговича, А.А. Хмирова, С.А. Шейфера та ін.

Виклад основних положень.

Доказування пронизує весь кримінальний процес, оскільки основним змістом кримінальної процесуальної діяльності органів розслідування, прокуратури і суду, є доказування, тобто збирання, перевірка і оцінка доказів та їх процесуальних джерел з метою забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду та встановлення об'єктивної істини в кожному кримінальному провадженні.

Правильне визначення предмету доказування дозволяє встановити конкретні завдання, спрямованість розслідування, визначити його цілі та спланувати хід.

Предмет доказування прийнято ототожнювати з сукупністю перерахованих в правовій нормі (ст. 91 КПК України) обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Всі ці обставини мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. По кожному кримінальному провадженні мають бути встановлені:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтя-

жують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Однак зауважимо, що це лише загальна характеристика обставин, що підлягають доказуванню. Неможливо передбачити в правовій нормі всі обставини, які можуть мати значення для правильного вирішення кримінального провадження. Сукупність обставин, що підлягають доказуванню є неоднорідною та достатньо складною, тому виникає необхідність її систематизування.[1, с. 115].

Не зовсім правильною і переконливою є позиція тих процесуалістів, які прагнуть дати визначення предмета доказування через призму пізнавальної діяльності, але ставлять знак відмінності між обставинами, які підлягають пізнанню і обставинами, що мають бути доказаними [2, с. 19–20].

Відповідно до ст. 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року, «торгівля людьми» означає такі дії, що здійснюються з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу у вигляді платежів або вигод для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо було використано будь-який із вищезазначених заходів впливу [3, с. 36–37].

Слід вказати, що більшість експертів в області міжнародного права розглядають торгівлю людьми як, діяння, яке завжди пов'язане з використанням обману або примусу.

Як правило, злочин починається з того, що торгівці людьми пропонують своїм майбутнім жертвам привабливі можливості працевлаштування за кордоном. Особа дізнається про фальшиву природу цих домовленостей після своєї появи у країні призначення, коли в неї відбирають паспорт, вдаються до фізичного та психічного насильства, вимагають відпрацювати гроші, витрачені на оформлення документів, віз та проїзних квитків. Згодом залежність жертви посилюється за схемою сфабрикованих боргів, до яких зараховують суми грошей, що їх витратив «власник» на незаконне придбання, проживання, харчування та продовження терміну перебування в іноземній країні. Людина опиняється в запланованій борговій залежності, яка постійно збільшується

внаслідок надуманих штрафів та вартості кожного перепродажу іншому «власнику» [4, с. 33].

До обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про торгівлю людьми, належать:

- 1) обставини, передбачені ст. 91 КПК України;
- 2) обставини, встановлені диспозицією ст. 149 КК України;
- 3) обставини, які не входять до предмета доказування, але можуть мати важливе значення при розслідуванні конкретного кримінального правопорушення.

1. Обставинами, що належать до події кримінального правопорушення є:

- час вчинення;
- місце вчинення;
- спосіб вчинення;
- обстановка вчинення.

2. Обставинами, що характеризують особу, яка вчинила кримінальне правопорушення є:

- біографічні дані про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- встановлення стану здоров'я особи (має юридичне значення при вирішенні питання про осудність особи);
- відомості про судимість особи;
- відомості про матеріальне становище особи (має значення для можливого накладення арешту на майно обвинуваченого з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна).

3. Обставинами, що належать до суб'єктивної сторони злочину є:

- мотив;
- мета;
- вина особи.

4. Обставинами, що впливають на ступінь тяжкості злочину є:

- вчинення стосовно неповнолітнього;
- вчинення щодо кількох осіб;
- вчинення торгівлі людьми повторно;
- вчинення торгівлі людьми за попередньою змовою групою осіб;
- вчинення торгівлі людьми службовою особою з використанням службового становища;
- вчинення торгівлі людьми особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності;
- вчинення при торгівлі людьми дій, які поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства;

- вчинення торгівлі малолітніми;
- вчинення торгівлі людьми організованою групою;
- вчинення при торгівлі людьми дій, які спричинили тяжкі наслідки;

- вчинення при торгівлі людьми дій, які поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства.

5. Обставинами, що визначають характер і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням є:

- розмір матеріальної шкоди, завданої потерпілому;
- розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого;
- ступінь втрати працездатності потерпілого;
- розмір моральної шкоди, завданої потерпілим.

Після відкриття кримінального провадження про торгівлю людьми найпершим та найважливішим кроком є отримання показань потерпілого. Методика допиту потерпілого передбачає чітке роз'яснення його законних прав, викладення ним усіх фактів послідовно, логічно та з найменшими подробицями.

При допиті потерпілого слід максимально конкретизувати всі обставини злочину: вербування, отримання документів, перевезення та передачу, одержання та експлуатацію, фізичне та психічне насильство. До потерпілого слід ставитись коректно і з повагою [5, с. 20].

Після допиту потерпілого слід якомога швидше призначити експертизи, визначитись щодо можливого отримання доказів шляхом допитів свідків та направлень доручень про надання правової допомоги до інших країн, затримання осіб за підозрою у вчиненні торгівлі людьми.

Висновки.

Процес доказування завжди пов'язаний з відтворенням хронології подій та пошуком доказів, які зможуть підтвердити факт та обставини вчинення кримінального правопорушення.

Визначити повний та вичерпний перелік питань, що підлягають дослідженню в кримінальних провадженнях про торгівлю людьми виявляється питанням складним. Кримінальним процесуальним законом передбачений загальний предмет доказування, але в кожному конкретному кримінальному провадженні він завжди буде індивідуалізуватись. Групові ознаки кожного кримінального правопорушення обумовлюють наповнення предмету доказування по кожному кримінальному провадженні різним змістом.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми, відповідно до кримінального процесуа-

льного закону, необхідно встановити і доказати всі обставини, без яких буде неможливо кваліфікувати вчинене та визначити справедливу міру покарання.

1. Лазарева В.А. Доказывание в уголовном процессе: учебно-практическое пособие / В.А. Лазарева. – М., 2010. – С. 115.

2. Грошевий Ю. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний коментар / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – К., 2007. – С. 19–20.

3. Вієрс М. Огляд законодавства про боротьбу з торгівлею людьми в Україні / М. Вієрс, Р. Хавеман. – К., 2001. – С. 36–37.

4. Куценко О. Доказування у справах щодо торгівлі людьми / О. Куценко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 5 (71). – С. 33.

5. Вієрс М. Рекомендації з питань протидії торгівлі людьми для системи кримінальної юстиції в Україні / М. Вієрс, Р. Хавеман. – К., 2006. – С. 19–22.

Р.І. Сибірна,

*доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін*

А.В. Сибірний,

*кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ТОРГІВЛІ БІОІМПЛАНТАТАМИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Останнім часом у світі одним із видів торгівлі людьми стала торгівля біоімплантатами. Будучи об'єктами трансплантації, що є спеціальним методом лікування, який полягає у пересадці реципієнту органа, або іншого анатомічного матеріалу, взятого від людини, біоімплантати все більше знаходять застосування у світовій медичній практиці. Відповідно, попит на трансплантаційний матеріал постійно збільшується, його вартість зростає, створюються передумови торгівлі цими матеріалами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням «чорного» ринку людських органів за останні роки присвячено ряд досліджень. Зокрема, вивчаються схеми, за якими діють аферисти, що часто видають себе за представників міжнародного синдикату трансплантологів, аналізуються обсяги доходів, отриманих від заняття цим бізне-

сом, обговорюється правове регулювання трансплантації органів (А. Лаврик, Б. Пипченко, О. Пищита, В. Сальников, С. Стеценко та ін.).

Мета дослідження. Проаналізувати особливості правового регулювання та державного контролю за обігом людських тканин та органів і трансплантацією біоімплантатів в Україні.

Виклад основних положень дослідження. Щороку в Україні трансплантації органів при захворюваннях нирок потребує близько 1 тис. громадян, при незворотних захворюваннях печінки і серця – по 1,5 тис., при цукровому діабеті – 2 тисячі. Через відсутність необхідної кількості трансплантантів хворі не можуть своєчасно отримати кваліфіковану медичну допомогу. Кількість проведених щороку операцій з трансплантації органів становить 1,1 відсотка загальної потреби. У таких країнах, як Норвегія, США, Італія, Франція, Польща, на 1 млн. населення припадає відповідно по 57,6; 56; 33; 21; 14,7 операцій з трансплантації нирок, тоді як в Україні цей показник дорівнює 1,2. Виходячи з цього, можна зробити висновок про вихід на сьогоднішній день трансплантацій із стадії медичного експерименту. Вона стала визнаною частиною медичних послуг, які пропонуються громадянам.

Питання трансплантації і, зокрема, її правового регулювання, на сьогоднішній день є найбільш актуальними. Це зумовлює необхідність пильної уваги до цих проблем з боку медичних працівників і юристів, що вивчають медичне право. Законодавча регламентація трансплантації, здійснювана Законом України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16 липня 1999 року № 1007-XIV, повністю не усунула наявні проблеми. Існує певна кількість невирішених питань, що негативно позначаються на юридичному забезпеченні

У міжнародних офіційних документах містяться положення, що забороняють комерціалізацію трансплантації. «Засуджується придбання і продаж людських органів для трансплантації» – проголошує Декларація щодо трансплантації людських органів, прийнята 39-ою Всесвітньою медичною асамблеєю 1987 р., Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини, ETS № 186 від 24 січня 2002 року також забороняє отримання фінансової вигоди у процесі трансплантації: «Тіло людини і його частини не повинні використовуватися для отримання фінансової вигоди або отримання порівняльних переваг... Торгівля органами і тканинами заборонена». Принцип декомерціалізації пересадок органів та інших анатомічних матеріалів людини тісно пов'язаний з попереднім принципом та полягає в безоплатності здійснення всіх етапів трансплантації. А саме на етапах пошуку відповідного донорського

трансплантанта, вилучення органу, тканини, клітин з організму донора, проведення лабораторних досліджень, що дозволяють визначити імунологічні і гістохімічні характеристики отриманого матеріалу, проведення самої операції, здійснення післяопераційного періоду, включаючи лікарське забезпечення.

Разом з тим слід зазначити, що торгівля органами за останнє десятиліття набула глобального масштабу у вигляді створення «чорного» ринку людських органів. Причиною цього є наявність цілого ряду невирішених проблем організаційного та нормативного характеру і, перш за все, це відсутність функціонуючої Єдиної державної інформаційної системи трансплантації у самій Україні.

Сьогодні в країні недостатньо реалізовані та вимагають удосконалення механізми здійснення координації діяльності закладів та установ, що здійснюють трансплантації та мають право вилучати анатомічні матеріали. Так, не існує інформаційного і транспортного зв'язку між центрами трансплантації (використовується тільки звичайний міжміський телефонний зв'язок і машини санітарної авіації, що не забезпечує необхідної мобільності і безпеки), відсутній Державний банк анатомічних матеріалів і відповідні банки анатомічних матеріалів у закладах, що здійснюють трансплантологічні операції, немає реєстру гістотипованих донорів гемопоетичних стовбурових клітин тощо.

Конституція України, як документ, що має вищу юридичну силу, в статті 49 передбачає: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування». Ця стаття проголошує обов'язок державних і комунальних закладів охорони здоров'я надавати безоплатну медичну допомогу за рахунок коштів відповідного бюджету, страхових внесків, інших надходжень. Будучи загальнообов'язковим нормативним актом, Конституція в даному випадку регулює загальні принципи надання медичної допомоги, що дає підстави вважати ці положення актуальними й у сфері трансплантології.

Висновки. Вищенаведений аналіз стану регулювання трансплантації людських органів в Україні вказує на необхідність удосконалення та врегулювання в першу чергу правової основи щодо надання згоди на донорство, а також забезпечення жорсткого контролю за даним напрямком практичної медицини з боку як правоохоронних, так і інших контролюючих державних органів та громадських організацій. У питаннях боротьби з торгівлею біоімплантатами слід широко користуватися існуючим світовим досвідом.

1. Піщенко Г. Торгівля людськими органами – протиправна діяльність і надприбутковий бізнес / Г. Піщенко, С. Мінченко, О. Тущенко // Право України. – 2005. – № 11. – С. 67–73.

2. Пицита А.Н. Согласие на медицинское вмешательство. Медико-правовой анализ. Практика реализации. Юридические стандарты / А.Н. Пицита. – М.: ЦКБ РАН, 2006. – С. 96–121.

3. Пипченко Б.Ю. Дискусійні аспекти надання згоди на донорство органів та тканин для трансплантації / Б.Ю.Пипченко: зб. мат. II Всеукр. наук.-практ. конф «Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення» – Львів: ЛОБФ «Медицина і право». – 2008. – С. 234–239.

С.О. Сорока,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Постановка проблеми.

У Європі, це стосується і України, існує досить складна проблема – торгівля людиною як товаром, яка виникла після відкриття кордонів на схід. Ця проблема є актуальною і сьогодні. Україна активно намагається прийняти участь у боротьбі з торгівлею людьми. У ст. 149 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини. Кримінальним процесуальним кодексом (далі КПК) України в більшості приділяється увага захисту прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого, підсудного і меншою мірою це стосується потерпілого.

Тому саме **метою** статті є визначення проблем щодо забезпечення прав і свобод потерпілого від торгівлі людьми.

Аналіз останніх досліджень:

Фундаментальні теоретичні та практичні положення щодо торгівлі людьми висвітлено у працях учених: О. Амосова, О. Бандурки, А. Колпакова, В. Тація, Т. Хомуленко, Ю. Шемшученко і ін.

Виклад основних положень.

Особливістю виявлення торгівлі людьми є те, що основним джерелом отримання інформації про його вчинення є дані, отримані від заявника. Як правило, заявник і є потерпілим. Потерпілими від цього виду кримінальних правопорушень в більшості випадків є жінки і діти, торгівля жінками складає 98% [1, с. 56]. Жертви торгівлі людьми по різному ставляться до свого процесуального статусу, це обумов-

люється такими факторами: умовами виховання, місцевістю проживання, типом темпераменту, відношенням членів сім'ї, результативністю реабілітації, наявністю тиску злочинних угруповань, забезпеченням безпеки, якістю надання юридичної допомоги, тривалістю розслідування, відношенням до потерпілого співробітників правоохоронних органів і суду. Потерпілих, як правило можна поділити на дві основні групи: 1) жертва, яка не визнає себе потерпілою; 2) жертва, яка визнає себе потерпілою [2, с. 264]. Жертва, яка визнає себе потерпілою, як правило, і звертається із заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення. Враховуючи фізичний і психічний стан потерпілої, що пережила нервово-психічне потрясіння у зв'язку із кримінальним правопорушенням, то до неї має бути особливий підхід. Такій особі слід забезпечити право на правову допомогу. Правова допомога це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення [3]. Потерпілому вручається пам'ятка про процесуальні права та обов'язки. Але не завжди потерпілі від тогівлі людьми користуються своїми правами. Як зазначає О.Л. Булейко, що пояснити відсутність активності потерпілих щодо захисту своїх прав можна відсутністю професійного захисника (адвоката), який би мав пояснити потерпілій про необхідність звернення з позовом, про порядок відшкодування завданої шкоди, про право на оскарження, про право клопотати про проведення експертизи [4, с. 142]. Отже, особа, яка прийняла заяву про вчинення кримінального правопорушення повинна не тільки вручити пам'ятку потерпілому про його процесуальні права та обов'язки, а крім того з'ясувати, чи не потребує особа на правову допомогу і роз'яснити, що особа може отримати безоплатну правову допомогу і де саме [3]. У разі необхідності потерпілому слід надати соціальну допомогу, оскільки потерпілий повинен мати доступ до спеціальних систем підтримки (медичної, соціальної, психологічної допомоги).

Крім того, необхідно з'ясувати чи не потребує потерпілий забезпечення безпеки щодо себе. В Україні 23 грудня 1993 року прийнятий Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», де у ст. 2 закріплено, що право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у законі, за наявності відповідних підстав має а) особа, яка заявила до правоохоронного органу про зкримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню і розкриттю кримінальних правопорушень; б) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні. Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких

знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів [5]. У разі необхідності застосування заходів безпеки потерпілий має бути ознайомлений із правами і обов'язками осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки. Невчасне застосування заходів безпеки може призвести до відмови від дачі показань потерпілим, відмови від цивільного позову, а також у судовому засіданні може відмовитися свідчити про злочинні дії підсудних, наголосити, що він не визнає себе потерпілим, внаслідок особи, які вчинили торгівлю людьми не будуть притягнуті до кримінальної відповідальності і зможуть продовжувати свою злочинну діяльність.

Відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок кримінального правопорушення відіграє немаловажну роль у відновленні порушеного матеріального стану потерпілого. КПК України передбачено наступні способи відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому: а) цивільний позов у кримінальному провадженні; б) добровільне відшкодування шкоди підозрюваним, обвинуваченим, а також за його згодою будь-якою іншою фізичною чи юридичною особою на будь-якій стадії кримінального провадження, яка завдана потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок вчинення кримінального правопорушення; в) шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

Пред'явити цивільний позов потерпілий має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду. При порушенні інтересів неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними, цивільний позов на їх захист може бути пред'явлений їхніми законними представниками. Якщо особа через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, то цивільний позов пред'являється прокурором. Особа, яка не пред'явила цивільного позову в кримінальному провадженні, а також особа, цивільний позов якої залишено без розгляду, має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства. Розгляд цивільного позову в кримінальному провадженні сприяє більш швидкому відшкодуванню заподіяної кримінальним правопорушенням чи іншим суспільно небезпечним діянням шкоди, полегшує цивільному позивачу доказування підстав і роз-

міру цивільного позову, оскільки вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є одним із обов'язкових елементів предмета доказування (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України).

За КПК України вперше на законодавчому рівні введено такий спосіб відновлення порушеного матеріального стану при здійсненні кримінального провадження, як добровільне відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Відповідно до ч. 1 ст. 127 КПК України добровільно відшкодувати шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням потерпілому, територіальній громаді, державі мають право: а) підозрюваний, обвинувачений; б) за згодою підозрюваного, обвинуваченого будь-яка інша фізична чи юридична особа. В матеріалах кримінального провадження має бути зазначено, що підозрюваний, обвинувачений дає згоду певній фізичній чи юридичній особі на відшкодування завданої його діяннями шкоди. В законі не визначено чи має бути шкода відшкодована частково чи повністю, і яким саме способом (виплатою грошового еквівалента заподіяних збитків; шляхом компенсації витрат, наприклад на лікування). За умови, що на такий спосіб відшкодування одержана згода потерпілого, і він прийняв його). Отже, в кожному випадку питання відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням вирішується індивідуально, крім того можлива домовленість з потерпілим. Якщо підозрюваний, обвинувачений не приймуть рішення самостійно про відшкодування шкоди, то під час здійснення кримінального провадження слідчий, прокурор повинні роз'яснити їм про можливість добровільного відшкодування (компенсації) заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, що є пом'якшуючою обставиною при призначенні покарання (п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України).

Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому за рахунок Державного бюджету України реалізується лише у випадках та порядку, передбачених окремим законом. У ст. 1177 Цивільного кодексу України також у загальних рисах передбачено відшкодування потерпілому завданої злочином шкоди державою (за рахунок Державного бюджету України). При цьому зазначена норма цивільного матеріального права встановлює спеціальні обставини, наявність яких є необхідними для її реалізації, а саме: 1) заподіяння кримінальним правопорушенням саме майнової (а не фізичної чи моральної) шкоди; 2) заподіяння майнової шкоди лише фізичній особі; 3) невстановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, або ж вона є неплатоспроможною. В Україні було підготовлено і подано до Верховної Ради України декілька законопроектів про умови та порядок відшкодування (компенсацію) державою (за рахунок Державного бюджету

України) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілим (фізичним особам), але, на жаль, жоден з них не був схвалений як закон. Тож, цей спосіб відшкодування шкоди потерпілому залишається поки що без реалізації.

Отже, під час здійснення кримінальних проваджень щодо торгівлі людьми слід особливу увагу приділяти ефективному захисту законних інтересів потерпілих, а саме забезпечити надання правової, соціальної допомоги, відшкодування завданої шкоди, а у разі необхідності забезпечити застосування заходів безпеки щодо нього.

1. Паулюс М. Торговля людьми – зтяжная европейская проблема. Борьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) / М. Паулюс, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278 с.

2. Соколова Я.А. Особливості допиту потерпілих при розслідуванні торгівлі людьми. Борьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) / Я.А. Соколова, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278 с.

3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Булейко О.Л. Правовий статус потерпілої від торгівлі людьми: стан та перспективи. Борьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) / О.Л. Булейко, Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Є.О. Дідоренка; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк, 2008. – 278 с.

5. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

І.В. Сулятицький,
*кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Психологічні стани, викликані виконанням будь-якого виду діяльності, мають свої особливості, але загальним для всіх наслідків дія-

льності людини є спад психічного напруження, пов'язаний із задоволенням тих потреб, що є спонукальними причинами при виконанні певних дій.

При вчиненні злочинних дій звичайний стан зняття напруження і психічне задоволення не набувають загальноприйнятого характеру. В таких ситуаціях психічне напруження різко підсилюється, що обумовлено не лише самою протиправністю дій, але і тими психічними перевантаженнями, що ними викликані (небезпечністю їхнього виконання, страхом викриття, стресовими станами, які спричиняють вчинення дій, не властивих людині в звичайній обстановці, та ін.). Психічні перевантаження зумовлені двома взаємовизначальними чинниками: оцінкою емоційного впливу вчиненого і антиципацією міри покарання за вчинене.

Від цих двох факторів індукується у психіці правопорушника почуття винності або інші почуття, викликані викривленим уявленням про значущість учиненого. Викривлене уявлення, що виявляється в браваді або у впевненості щодо правильності і правомірності вчиненого, має своїм джерелом дефекти у соціалізації особистості, а в окремих випадках – і правову непоінформованість індивіда. Однак у всіх ситуаціях наслідком злочину є конфлікт із суспільством, його моральними і правовими настановами, який спричиняє психічний стан розгубленості, страху, розпачу, ізоляції. Почуття провини посилюється можливістю викриття і пов'язаною з ним утратою колишніх суспільних і особистих зв'язків. Сильний емоційний вплив цих почуттів і їхня тривалість створюють передумови для появи стійкого психічного стану (домінанти), у якому саме ці почуття переважають. Під їхнім впливом індивід позбавляється колишніх психічних якостей і домінантної дії набирає негативна спрямованість яких призводить до зниження активної психічної діяльності, втрати інтересів, депресивного стану. Іноді прагнення вийти з такого стану індивід компенсує діями, що виправдовують учинене ним, протиставляє себе як виняткову у власній інтерпретації персону іншим особам. Психічне напруження в особи, яка вчинила злочин, посилюється у період, що передує його виявленню і викриттю. Це пов'язано насамперед з усвідомленням вини, страхом викриття і тією невизначеністю, у якій якийсь час перебуває злочинець. Постійна спрямованість мислення індивіда щодо злочинної події, що поступово домінує в його психіці, виражається і в зовнішніх проявах: прагненні говорити про подію, цікавитися будь-якою інформацією про цей злочин, оцінювати вчинене ним з позиції інших осіб, у тому числі тієї референтної групи, до якої злочинець тяжіє, тощо. Водночас подібні прояви помітні й в інших діях злочинця, зокрема в його намірі побувати на місці події, взяти наявні там і поки що не виявлені слідством

предмети чи документи, вжити всіх заходів, щоб уникнути викриття, то-що. У ряді випадків поява індивіда на місці вчинення злочину викликана бажанням відновити в пам'яті минулі події, перевірити емоційний вплив на нього обстановки, а також ступінь своєї адаптації до вчиненого як подразника, що порушує нормальний психологічний режим суб'єкта. Це «тяжіння» до місця злочину пояснюється необхідністю зняти емоційне напруження і пов'язані з ним прояви психічної активності.

Коли злочин тривалий час залишається нерозкритим, у злочинця поступово формується настанова на безкарність і, отже, створюються умови для вчинення подібних дій у майбутньому. Зовнішні прояви такого стану можуть наростати, виражаючись у формі відвертого цинізму, хвастощів, жорстокості, нехтування нормами моралі і правовими заборонами (при вчиненні вбивства, розбійного нападу, хуліганських дій, зґвалтування). Усвідомлення злочинцем своєї безкарності спричиняє негативне ставлення до правових розпоряджень, формує відверто антисоціальну настанову. Остання є передумовою, що підсилює мотиви злочинної діяльності і стимулює спроби індивіда задовольняти власні потреби способами, які суперечать нормам моралі. У психіці суб'єкта нарастають процеси, що штовхають його на вчинення нових злочинів, притупляється почуття відповідальності і страху перед покаранням, створюється враження ординарності вчинюваних ним злочинних дій, що різко змінює його психологічний статус. Зовнішні прояви антисоціальної настанови, яка сформувалася в індивіда, виявляються в зневажливому ставленні до власних дій, необережності, нерозбірливості у засобах досягнення злочинних цілей, відсутності дій, спрямованих на приховування злочину. Зовнішня байдужість до наслідків учиненого відповідає внутрішній структурі особистості, що втрачає свою цілісність, вольові якості та інші характерологічні риси. Так, у випадку такої поведінки при огляді місця події можна знайти численні сліди і речові докази, що свідчать про непродуманість дій злочинця, ігнорування ним можливостей, що у цей момент створюються для його виявлення. Сказане однаковою мірою стосується всіх злочинів, незалежно від їхнього характеру. Наприклад, при вчиненні вбивства злочинець залишає на місці ніж, пістолет; крадіжки – знаряддя злому; при заволодінні майном шляхом зловживання службовим становищем – документи, що відображають злочинний характер дії. Такі наслідки злочину на відміну від допущених промахів у підготовчих діях підтверджують відверту зневагу злочинця до тих обставин, що свідчать про його винуватість і характер злочинної діяльності.

Таким чином, оцінюючи особистість людини, яка скоїла злочин, можна зробити висновок про те, що злочинці гірше засвоюють вимоги

правових і моральних норм, вони більше відчужені від суспільства і його соціальних цінностей, від малих груп – сім'ї, трудових чи навчальних колективів, у них погана соціальна адаптованість.

Причини злочинної поведінки закладені в особистості злочинця, для того, щоб їх зрозуміти, необхідно вивчити цю особистість, виявити ті зовнішні по відношенню до неї соціальні явища та процеси, які сформували її криміногенні риси. В особистісній структурі злочинця як типа особистості на свідомому та підсвідомому рівнях виявляються такі особливості, які формують мотиви злочинів та приводять до їх реалізації. Любий злочин не є випадковим по відношенню до особистості того, хто його скоює: в своїй основі він підготовлений всім розвитком її соціальних та психологічних властивостей.

Кримінологічна типологія особистості злочинця допомагає виявити причини злочинної поведінки, а це значить, з більшою ефективністю попередити злочини.

1. Юридична психологія / В.О.Коновалова, В.Ю.Шепітько. – Харків: Право, 2008. – Ч. VI. – С. 190–198.

2. Професійна психологія в органах внутрішніх справ / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, В.С. Медведєв, Г.О. Юхновець. – К., 1995.

3. Гуменюк Л.Й. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник / Л.Й. Гуменюк, І.В. Сулятицький. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 339–347.

Н.І. Устрицька,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри

кримінально-правових дисциплін

(Львівський державний університет

внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ АБО ІНШОЇ НЕЗАКОННОЇ УГОДИ ЩОДО ЛЮДИНИ

Відповідно ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Конституція зобов'язує державу всіма доступними засобами і можливостями захищати особу. Тому одним з головних напрямків соціальної політики України є запобігання вчиненню злочинів, включаючи злочини проти волі, честі та гідності особи. Особливе місце серед них займає торгівля людьми або інша неза-

конна угода щодо людини, відповідальність за яку передбачено в ст. 149 КК України.

Стан дослідження проблеми. В кримінально-правовій науці дослідженню торгівлі людьми присвячені праці В.О. Івашенко, А.М. Орлеана, Я.Г. Лизогуба, В.І. Борисова, М.Г. Вербенського, Ю.М. Галустяна, Н.О. Гуторова, О.О. Житного, В.М. Куца, К.Б. Левченко, В.В. Леня, О.В. Наден, Т.А. Татаринцева, С.М. Ратушного, М.І. Хавронюка, Ю.С. Шемшученка, С.С. Яценка. В той же час, слід відмітити, що у теорії кримінального права залишається чимало дискусійних питань, пов'язаних із кримінально-правовою оцінкою торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини.

Метою даного дослідження є розв'язання спірних питань кваліфікації, у випадках коли торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини призвела до реалізації мети цього злочину – експлуатації людини, а за таку експлуатацію окремо передбачено кримінальну відповідальність (ст.ст. 150, 150-1, 302–304, 142–144 КК України).

Виклад основних положень. Суб'єктивна сторона торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини характеризується не просто наявністю мети як обов'язкової ознаки цього складу злочину. Метою, з якою вчиняється суспільно небезпечне діяння в цьому злочині, є вчинення іншого діяння, передбаченого в Особливій частині КК України як самостійний склад злочину. Тому така конструкція часом призводить до помилкової кваліфікації як одиничного злочину злочинів, які насправді утворюють сукупність.

У кримінально-правовій літературі немає однозначних підходів щодо кваліфікації у тих випадках, коли поряд з торгівлею людьми вчиняються злочини, які були метою вчинення торгівлі людьми. Перша позиція полягає у тому, що самостійна реалізація особою, що вчинила торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, кінцевої мети у вигляді незаконного проведення дослідів над людиною, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів і тканин людини, насильницького донорства охоплюється ст. 149 КК України та додаткової кваліфікації за статтями 142–144 КК України не потребує [6, с. 22–23]. Реалізація особою, що вчинила торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, кінцевої мети у вигляді сексуальної експлуатації охоплюється ст. 149 КК України та додаткової кваліфікації за статтями 302, 303 КК України не потребує [6, с. 25].

Таку оцінку діяння обґрунтовують тим, що конструкція норми, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, в більшості випадків значно повніше охоп-

лює фактичні ознаки вчиненого посягання у порівнянні із кримінально-правовими нормами, що передбачають відповідальність за окремі види експлуатації людини. Як зазначає А.М. Орлеан, стаття 149 КК України містить кримінально-правову заборону найбільш суспільно небезпечних посягань та передбачає відповідальність як за незаконне поводження з людиною (вербування з використанням уразливого стану, передача з використанням шантажу, тощо), так і за експлуатацію людини (сексуальну експлуатацію, незаконне проведення дослідів над людиною, вилучення органів, насильницьке донорство, тощо). Тому кримінально-правова норма, що передбачає відповідальність за торгівлю людьми, співвідноситься з нормами, що забороняють окремі види експлуатації людини як ціле та частини [4, с. 48]. У відповідності до правил кваліфікації при конкуренції цілого і частини (частин) застосовується стаття Особливої частини КК, яка найбільш повно охоплює всі ознаки вчиненого посягання (що охоплює посягання в цілому). Тому статті, які передбачають лише частину вчиненого посягання, не інкримінуються, якщо існує стаття, яка охоплює все посягання [3, с. 430].

Інша позиція полягає в тому, що у випадку вчинення поряд з торгівлею людьми злочинів, які були метою вчинення торгівлі людьми необхідна кваліфікація за сукупністю злочинів [5, с. 12].

Видається, що при вирішенні цього питання слід враховувати співвідношення мети у складі торгівлі людьми із діяннями чи наслідками, в якому може полягати реалізація цієї мети. Тут також є різні підходи авторів до розуміння змісту такої ознаки складу злочину як мета експлуатація людини. Окремі науковці вважають діяння, у яких виявляється експлуатація людей, частиною об'єктивної сторони складу злочину «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Наприклад, В.О. Іващенко експлуатацію проституції третіми особами називає одним із різновидів торгівлі жінками і дітьми [2, с. 12].

Однак більш переконливо є позиція Л.П. Брич, що мета, яка названа як ознака суб'єктивної сторони одного складу злочину не охоплює і не може охоплювати її ж реалізацію, що є проявом об'єктивної сторони іншого складу злочину. Ці поняття позначають різні явища реальної дійсності. Мета – це прагнення особи вчинити певне діяння чи досягти певних наслідків. Але її неможна ототожнювати з цими діяннями чи наслідками. Суспільно небезпечне діяння чи наслідки, в яких полягає реалізація відповідної мети, якщо вони не названі серед ознак об'єктивної сторони того складу злочину, метою якого вони є, перебувають за межами об'єктивної сторони того складу злочину, що включає цю мету [1, с. 230]. Якщо ж стаття не охоплює собою повністю ознак, передбачених іншою статтею, то має місце не конкуренція ста-

тей, а сукупність злочинів – вчинене повинно кваліфікуватись за двома чи більше статтями Особливої частини КК України.

Окрім цього, як зазначає Л.П. Брич, мета, що є ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, і реалізація цієї мети, передбачена як складова об'єктивної сторони іншого, не є їхніми спільними ознаками. Не будучи спільними ознаками певних складів злочину, вони не визначають ні суміжності, ні конкуренції відповідних складів злочину, що виключало б можливості кваліфікації вчиненого за сукупністю, бо порушувало б принцип *non bis in idem*. Така конструкція складу злочину, коли є текстуальний збіг ознак різних складів злочинів за відмінного їхнього змісту стає передумовою кваліфікації вчиненого за сукупністю статей [1, с. 230].

Важливим є те, що злочин, передбачений ст. 149 КК України є закінченим з моменту продажу (іншої передачі) людини іншій особі, а у таких його формах як вербування, переміщення, переховування, передача або одержання – з того моменту, коли потерпіла особа, відповідно, завербована, переміщена, перехована, передана чи одержана. Звідси випливає, що кримінальний закон не вимагає, щоб мета експлуатації людини була досягнута. Для наявності складу злочину досить, якщо винний усвідомлював цю мету та діяв за ради її досягнення. Усі кримінально-карані діяння, вчинені щодо потерпілого після закінчення злочину, передбаченого ст. 149 КК України кваліфікуються самостійно.

Висновок. Отже, у випадках коли торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини призвела до реалізації мети цього злочину – експлуатації людини, а за таку експлуатацію окремо передбачено кримінальну відповідальність (ст.ст. 150, 150-1, 302–304, 142–144 КК України) такі дії слід кваліфікувати за сукупністю статей.

1. Брич Л.П. До питання про спільні ознаки складів злочинів / Л.П. Брич // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 2. – С. 220–236.

2. Іващенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.О. Іващенко / Національна академія внутрішніх справ України – К., 2000. – 19 с.

3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

4. Орлеан А.М. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією / А.М. Орлеан // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 47–52.

5. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.М. Підгородинський / Одеська національна юридична академія – Одеса, 2005. – 19 с.

6. Протидія торгівлі людьми в Україні: матеріали для практичного використання працівниками правоохоронних органів та суддями / [М.О. Васильєва, А.М. Орлеан, Є.Ф. Стрекалов та ін.]. – К.: Тютюкін, 2009. – 112 с.

Ю.А. Чаплинська,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

При розслідуванні торгівлі людьми нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін. Проведення таких експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії як «слідчий експеримент».

Слідчий експеримент являє собою пізнавальну слідчу дію, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження [1, с. 5].

До основних завдань експерименту можна віднести: встановлення точного механізму кримінального правопорушення; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали учиненню правопорушення; перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення протиріч в показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про злочинну подію злочину тощо.

До основних видів слідчого експерименту слід віднести такі: 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища; 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах; 4) встановлення наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок; 5) встановлення можливості учинення тих або інших дій за визначений час; 6) встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів; 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

До основних умов проведення експерименту можна віднести:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище. Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, тривалість, темп і послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту; існування якого-небудь факту; здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму правопорушення.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події. Під час проведення дослідницьких дій доцільно використовувати такі ж прилади, механізми та матеріали, що застосовувалися і при учиненні правопорушення. Не доцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті, слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

3. Неодноразове й поетапне проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах. Усі дослідницькі дії повинні

проводитися неодноразово і у змінних умовах, з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто уся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності. Варто вказати, що усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного правопорушення.

5. Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту, що дозволить більш чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

6. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними (наприклад, затримано декілька членів злочинної групи) слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

Н.І. Гуковська та В.Ю. Шепітько вказують, що слідчий експеримент можна проводити за участю усіх обвинувачених одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [2, с. 36; 3, с. 328]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер по відношенню до інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

При розслідуванні торгівлі людьми слідчим необхідно пам'ятати, що ці кримінальні правопорушення мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінального

провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми, які власноручно виконані злочинцями, у яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [4, с. 425].

Отже, слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому приймає участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні торгівлі людьми, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

1. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р.С. Белкин. – М.: Юрид. лит., 1964.

2. Гуковская Н.И. Следственный эксперимент (пособие для следователей) / Н.И. Гуковская. – М., Госюриздат, 1958.

3. Криміналістика: підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / В.М. Глібоко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001.

4. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монограф. / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

В.О. Черков,

*кандидат юридичних наук,
доцент, старший науковий співробітник,
начальник факультету кримінальної міліції
(Луганський державний університет
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка)*

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗПОВСЮДЖЕННЮ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку України шляхом демократизації й побудови правової держави дестабілізуючим фактором залишається таке негативне суспільне явище як злочинність. Наявність злочинності,

її поширення серед усіх верств населення та, відповідно, її деструктивний вплив на майже всі процеси, що відбуваються в державі, спонукає державні правоохоронні органи та громадські організації вдосконалювати протидію останній. Не викликає сумніву, що перспективи продуктивного розвитку має лише те суспільство, яке приділяє значну увагу здоров'ю, вихованню та безпеці своїх дітей. Сьогодні в Україні відбуваються процеси розвитку й становлення правової, демократичної держави, але, нажаль, вони супроводжуються соціально-економічною та культурно-етичною кризами у суспільстві, що, в свою чергу, призводить до підвищення рівня злочинності взагалі, та її організованих форм зокрема. Проблемні питання вчинення злочинів відносно дітей були раніше й залишаються дотепер досить актуальними для українського суспільства. Вони потребують негайного реагування з боку вповноважених державних правоохоронних органів й відповідних громадських організацій. Це, насамперед, пов'язане з тим, що діти є майбутнім будь-якого суспільства, його невід'ємною, й у той же час найбільш уразливою складовою, яка, як слушно зазначає А.П. Закалюк, потребує підтримки та всіякого забезпечення їх фізичного, психічного та морального здоров'я, виховання, підготовки до виконання своєї суспільної ролі за природним законом зміни поколінь [1, с. 467].

Останнім часом ми, нажаль, маємо змогу спостерігати в усьому світі збільшення випадків вивозу або спроби вивозу дітей за межі держави чи в інші регіони країни. Такі протиправні дії відносно неповнолітніх спрямовані на їх використання у важкій нелегальній праці, роботі в сфері сексуальних послуг, зайнятті проституцією, участі у зйомках порнографічної фото й відеопродукції, зайняття жебракуванням, в решті решт, незаконне всиновлення тощо.

Враховуючи поширення злочинів цього виду відносно дітей, яких Конвенцією ООН про права дитини (далі – Конвенція) визначено як осіб «віком до 18 років чи старших відповідно до закону, прийнятого в країні», світова спільнота повинна стежити за неухильним дотриманням прав дитини на захист від усіх видів економічної та сексуальної експлуатації, насилля (ст.ст. 19, 32, 34, 35 та 36). Саме тому зазначену Конвенцію підписала 191 держава світу, у тому числі з 27.09.1991 вона набрала чинності й в Україні. Відповідно до вихідних положень цієї Конвенції усі держави повинні захищати дітей від будь-яких форм експлуатації і розбещення, торгівлі та контрабанди їх у будь-яких цілях і в будь-якій формі.

За часів незалежності Україною було зроблено багато кроків щодо забезпечення прав дитини на міжнародному рівні. Так, у жовтні 2000 року нашою державою було ратифіковано Конвенцію Міжнародної ор-

ганізації праці № 182 «Про найгірші форми дитячої праці», а у квітні 2003 року факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

Крім того, досить активно розвивалося й національне законодавство у сфері охорони прав дитини. Так, в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів у цій сфері, наприклад, таких як Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005, Закон України «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», від 05.03.2009, Указ Президента України № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», Указ Президента України № 411/2008 «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей», Указ Президента України № 1163/2011 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні», Постанова Кабінету Міністрів від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», Постанова Кабінету Міністрів від 26 вересня 2002 р. № 1432 «Про затвердження Порядку повернення дітей-іноземців до місць їх постійного проживання» та інші.

Аналіз світової практики торгівлі дітьми, проведений Л.П. Горват, О.С. Литвиненко, Т.М. Сурніною та Г.Г. Шкутько свідчить про те, що збільшення числа проданих дітей, як правило, може бути пов'язано з бідністю, епідемією СНІДу, економічними кризами, політичними репресіями, всезростаючим попитом з боку насильників над дітьми тощо. Так, діти продаються з Китаю в Таїланд. Кожен рік тисячі дітей перепродуються з Непалу в Індію. Тенденція до розширення простежується в Латинській Америці. Дівчатка з Гондурасу перевозяться в борделі Гватемали, Сальвадору та Мексики. Мережа торгівців виявлена в Африці та Східній Європі. Діти з України, Росії, Молдови знайдені в Угорщині, Польщі, балтійських країнах та великих містах Західної Європи. Діти з Румунії та Молдови були запрошені як танцювальні колективи в Камбоджу для виступів, а там були примушені займатися проституцією. Однією з причин поширення вивозу дітей є слабкий імміграційний контроль, як, наприклад, між Парагваєм та Бразилією. Ніхто не вимагає ідентифікаційних документів від дорослих на дітей, які подорожують з ними. Тому діти продаються з Парагваю до Бразилії з Бразилії до Парагваю. Діти з Таїланду продаються в Африку, а з Африки – до азійських країн. Діти з Китаю потрапляють в Таїланд, Корею

та В'єтнам, а з Кореї та В'єтнаму – до Китаю і т.д. Українських дітей примушували перевозити і продавати наркотики в Молдові та Росії. Нерідко можна бачити, коли діти минуть машини, працюють на базарах або жебрачать, замість того, щоб навчатись у школі. Жінки-жебрачки, які тримають на руках дітей, що постійно сплять, завдають непоправної шкоди їхньому здоров'ю, бо використовують для їх заспокоєння наркотичні речовини або снодійне. Не викликає сумніву факт, що такі діти будуть мати проблеми в розумовому розвитку, фізичному та психічному здоров'ї, а також будуть соціально дезадаптовані [2].

Зазвичай, коли мова йде про торгівлю дітьми, то ми маємо на увазі їх переміщення за межі держави, однак насправді є хоча й менш поширене, але так саме досить негативне протиправне явище, як продаж дітей в межах країни, тобто з одного регіону в інший. У такому випадку, як правило, спостерігається переміщення дітей проти їх свідомої волі з сільських до промислових районів, або навпаки з метою трудової експлуатації, до місць туристичного або курортного відпочинку з метою сексуальної експлуатації або втягнення у злочинну діяльність шляхом примусу до вчинення крадіжок й інших злочинів, до великих міст, залізничних вокзалів й морських портів з метою зайняття жебракуванням тощо.

Досить часто дітям, які згодом стають жертвами міждержавної торгівлі дітьми, пропанують звичайну й, нібито, з умовно високою оплатою роботу в сфері вуличної торгівлі, роботу домашніх прибиральників у «багатих» домах, роботу в кафе та ресторанах, в тому числі й виступи на сцені з піснями і танцями, виступи на подіумах модельного бізнесу тощо. Проте, як правило, після того, як діти перетинають державний кордон своєї країни, вони стають заручниками в руках злочинців й мусять виконувати тяжку, небезпечну для здоров'я роботу на «важких» підприємствах, мусять надавати сексуальні послуги в публічних домах, на вокзалах та великих будівництвах, танцювати у стриптиз-клубах, приватних розважальних заходах тощо. У разі, коли дітей переміщують в межах однієї країни, з регіону в регіон, вони, як правило, змушені або надавати сексуальні послуги, або жебракувати у великих містах, на залізничних вокзалах, або важко працювати у сільському господарстві тощо. При цьому вони позбавляються можливості вільно пересуватися, спілкуватися з рідними та близькими, мати друзів, навчатися в учбових закладах, отримувати цивілізовану медичну допомогу тощо.

Таким чином, з урахуванням усієї небезпеки розповсюдження злочинних проявів, пов'язаних із торгівлею дітьми, вважаємо, й абсолютно в цьому переконані, що лише механічного прийняття нормативно-

правових актів у сфері охорони дитинства недостатньо. Діти потребують щоденного безпосереднього піклування з боку родини, навчального закладу, суспільства, держави. Проблемні суспільні явища й процеси, що у тій чи іншій мірі стосуються дітей, потребують негайного реагування з боку вповноважених державних правоохоронних органів й відповідних громадських організацій. Маємо визнати, що одним із головних завдань правоохоронних органів у протидії поширенню злочинних проявів, пов'язаних із торгівлею дітьми, мають бути, насамперед, якісно організовані та проведені заходи, спрямовані на виявлення осіб, які схильні до вчинення злочинів цього виду, взяття їх на профілактичний і оперативний облік; здійснення контролю та проведення профілактичної й роз'яснювальної роботи серед осіб, які не досягли повноліття; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів цього виду, розробка та проведення відповідних заходів щодо їх усунення тощо. Вважасмо, що своєчасна й якісна робота правоохоронних органів держави разом з громадськими організаціями у напрямі протидії вчиненню злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дозволить істотно вплинути на зменшення кількості «дітей-жертв» злочинів цього виду.

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.

2. Горват Л.П. Запобігання торгівлі людьми: інформаційно-методичні матеріали / Л.П. Горват, О.С. Литвиненко, Т.М. Сурніна, Г.Г. Шкутько. – Луганськ: Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Луганської обласної державної адміністрації, ОКУ «Луганський обласний центр роботи з жінками», 2009.

О.Б. Черномаз,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного права
та адміністративного процесу
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ

Торгівля людьми розглядається як порушення прав людини, за яке повинні нести відповідальність держави. Це активно декларується на міжнародному та національному рівнях. Проте практичне застосу-

вання цього підходу виявляється досить складним. Проблеми виникають при переході від декларативних положень до формування політики «позитивних дій», яка базується на підвищенні і зміцненні статусу людини в суспільстві, її прав, що в перспективі виключає саму можливість продавати чи купувати людей.

За інформацією ООН, проблема торгівлі жінками має стійку тенденцію до розповсюдження в глобальному масштабі, а після змін на політичній карті Європи 90-х років проблема все більше охоплює країни Східної Європи, до яких належить і Україна.

В останні десятиліття прийнято цілий ряд міжнародних угод, конвенцій, договорів, що були спрямовані на запобігання торгівлі жінками. Найбільш вагомі серед них:

- Конвенція ООН «Про боротьбу із торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами», яка було прийнята в 1949 році Генеральною Асамблеєю ООН. Ця Конвенція була ратифікована СРСР 15 листопада 1954 року.

Кримінальними злочинами міжнародного характеру були визнані: звідництво, схиляння або зведення з метою проституції іншої особи, навіть за її згодою (стаття 1 Конвенції); експлуатація проституції іншими особами, навіть за згодами осіб (стаття 1 Конвенції); утримування будинків розпусти або управління ними, участь в їх фінансуванні (стаття 2 Конвенції); передача в оренду або в найми приміщення для використання з метою проституції (стаття 2 Конвенції), а також співучасть, підготовка та спроба до цих діянь (статті 3–4 Конвенції). У Конвенції робиться наголос на забороні сексуальної експлуатації, використанні жінки в проституції та сексуальній індустрії. Крім цього, Конвенція спрямована і на боротьбу з будь-якою формою проституції – не тільки примусової, але й добровільної, про що йдеться мова в 1-й та 2-й статтях.

Конвенція 1949 року зіграла свою позитивну роль у формуванні розуміння необхідності боротьби із торгівлею людьми, але згодом її трактування злочину та стратегії боротьби з ним перестали відповідати життєвим реаліям та ідеології документів з прав людини. Цій Конвенції не вистачало уваги до жертв торгівлі людьми. Все це обумовило необхідність розробки та прийняття нових документів, які б формулювали сучасні стратегії боротьби та запобігання торгівлі людьми, не порушуючи при цьому права людини.

- Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок», яка була прийнята 18 грудня 1979 року. Це один з головних міжнародних документів стосовно жіночих прав, що поширюєть-

ся на політичну, соціальну, економічну та приватну сфери. Україна ратифікувала Конвенцію у 1980 році в складі Радянського Союзу.

Зміст Конвенції полягає в прагненні забезпечити справжнє звільнення жінок від будь-яких форм дискримінації, тобто «від будь-якого розходження, винятків або обмеження за ознакою статі» (стаття 1). Конвенція передбачає створення національних механізмів, що забезпечують реалізацію прав жінок, надання їм реальних можливостей, що гарантують свободу вибору життєвого шляху, самореалізації для всебічного розвитку. Конвенція є також інструментом для оцінки становища жінок у різних країнах де-юре і де-факто, вона задає рівень правового статусу жінки, що відповідає сучасним нормам у галузі прав людини. Конвенція охоплює все коло проблем – правових, політичних, соціальних, економічних, культурних, із якими стикається жінка. Нею також передбачається розробка заходів для забезпечення фактичної рівності жінок і чоловіків.

– Гаазька міністерська декларація. З ініціативи уряду Нідерландів 26 квітня 1947 року в м. Гаага була проведена Міністерська конференція Європейської Співдружності з питань торгівлі жінками з метою їхньої сексуальної експлуатації.

На конференції була прийнята Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій щодо ефективних заходів щодо запобігання та боротьби з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації. Метою її прийняття є підтримка подальших дій щодо попередження, розслідування і покарання, а також надання необхідної допомоги і підтримки жертвам торгівлі в узгодженні з відповідними правовими та бюджетними нормами і компетенціями як на національному, так і на європейському рівнях.

Особлива увага приділяється допомозі жертвам торгівлі. Окремим розділом у Гаазькій декларації виділено положення щодо «Відповідної допомоги та підтримки» жінкам, які постраждали: «Належна допомога і підтримка не тільки допоможе усунути або пом'якшити ці наслідки, але також, шляхом підвищення позиції жінок, зробити свій внесок у запобігання та утримання від торгівлі». Цей момент підкреслюється тому, що на різних рівнях спостерігаються спроби розглядати проблему торгівлі жінками відірвано від проблеми дотримання жіночих прав, зводячи її до нелегальної міграції або боротьби з організованою злочинністю. Постійно акцентується увага на тому, що тільки в рамках інтегрованого підходу на всіх рівнях можна ефективно попереджати і боротися з торгівлею жінками.

Перші резолюції проти торгівлі людьми, як результат занепокоєння світового співтовариства поширенням цього ганебного явища, були при-

йняті ще наприкінці минулого століття. У 1899 році в Лондоні відбулася Міжнародна конференція щодо боротьби з торгівлею жінками в цілях розпусти, яка звернулася до всіх держав із закликом до укладання багато-сторонніх угод, створення відповідних національних комітетів.

Перші міжнародні угоди про співробітництво були прийняті в 1904 та 1910 роках, потім змінені і суттєво доповнені конвенціями 1921 і 1933 років. Це були:

1. Міжнародний договір від 18 травня 1904 р. про боротьбу з торгівлею білими рабіннями, із змінами, внесеними у нього Протоколом, затвердженим Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 3 грудня 1948 року;

2. Міжнародна конвенція від 4 травня 1910 р. про боротьбу з торгівлею білими рабіннями, із змінами, внесеними в неї згаданим вище Протоколом;

3. Міжнародна конвенція від 30 вересня 1921 р. про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми, із змінами, внесеними в неї Протоколом, прийнятим Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 жовтня 1947 року;

4. Міжнародна конвенція від 11 жовтня 1933 р. про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками, із змінами, внесеними в неї зазначеним Протоколом;

5. Складений в 1937 році Лігою Націй проект конвенції, який розширив коло дії зазначених вище актів.

Ці документи містили в собі рекомендації щодо захисту жінки та заходи проти торгівлі людьми. Правова діяльність на міжнародному, світовому та європейському рівнях є дуже важливою. Міжнародні документи не є самодостатніми й існують не тільки для підтримки діяльності міжнародних інституцій, їх роль полягає у впливі на формування правового поля для держав, які підписали документи.

1. Теорія – методика – практика. Випуск 11. Профілактика торгівлі людьми. Інформаційно-методичні матеріали / упор. Л.І. Юрченко. – Суми: РВВ СОІППО, 2012. – 56 с.

2. Торгівля людьми в Україні: оцінка заходів, спрямованих на протидію. – К., 2004. – 56 с.

3. Загальна декларація з прав людини (1948 рік).

4. Конвенція про права дітей (1989 рік).

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (2000 рік).

6. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 рік).

7. Конвенція про виключення усіх форм дискримінації жінок (1979 рік).

8. Конвенція про рабство (1926 рік).

9. Конвенція про рабство (1957 рік).
10. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю (1930 рік).
11. Конвенція Ради Європи про права людини та біомедицину (1997 рік).
12. Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2000 рік).
13. Посібник для співробітників правоохоронних органів з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Пол Холмс. – К.: Вид-во Тютюкін, 2009.
14. Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://khp.org.index.php?id=1186675000>

С.В. Якімова,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОРУПЦІЙНА СКЛАДОВА У ЗЛОЧИННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

За даними Міжнародної організації з міграції (надалі – МОМ), Україна очолює список держав за кількістю жертв торгівлі людьми. Так, наприклад, в 2011 році за допомогою до МОМ з України звернулося 835 осіб (для порівняння: друге місце посідає Гаїті (709 звернень), третє відповідно – Ємен (378), поступаючись, зокрема, Лаосу (359), Узбекистану (282), Камбоджі (259), Киргизстану (213). В цілому з 1991 року, за оцінками представництва МОМ понад 120 тис. українських жінок, чоловіків і дітей постраждали внаслідок торгівлі людьми [1].

За національним законодавством торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [2]. Торгівля людьми може набувати різних форм: секс-індустрія, примусова праця на виробництві, в сільському господарстві, ресторанному бізнесі, в домогосподарствах у якості прислуги чи гуже-

рнантки, торгівля органами тощо. При цьому, з 2005 року щорічно зростає частка чоловіків-жертв торгівлі людьми (для порівняння: 2005 р. – з 14%; 2012 р. – 56%) [3], що опосередковано вказує про зміщення акцентів у цьому злочинному бізнесі з секс-індустрії – на користь важкої примусової праці на виробництвах, у сільському господарстві. В силу загострення світових соціально-економічних негараздів можна прогнозувати подальші небезпечні зміни в сучасних тенденціях щодо торгівлі людьми в Україні.

Попри певні позитивні кроки на шляху до удосконалення протидії торгівлі людьми, за результатами експертів Університету Геттінгена, Університету Гейдельберга та Лондонської школи економіки, у світовому рейтингу щодо стану боротьби з торгівлею людьми за трьома критеріями (покарання винних за торгівлю людьми, захист жертв торгівлі людьми та попередження торгівлі людьми) Україна посідає 87 місце з 182 країн світу [3].

Все з вищенаведеного підтверджує необхідність розробки більш ефективних заходів протидії торгівлі людьми й, передусім, запобіжного характеру. Визначальним у розробці заходів протидії торгівлі людьми є одержання повної й сучасної кримінологічної інформації про об'єкт запобіжного впливу з приводу якого розробляються відповідні заходи, тобто що являє собою торгівля людьми як особливий вид злочинної діяльності в Україні.

У кримінологічній теорії злочинна діяльність розглядається як система передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь і тісно пов'язаних з ними дій, психологічно детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом через встановлення та досягнення корисливої мети [4, с. 13]. Злочинна діяльність може складатися з низки дій, які кваліфікуються за однією статтею кримінального закону чи з сукупності діянь, які кваліфікуються по-різному, проте об'єднані загальним мотивом. Злочинна діяльність може об'єднувати різні види злочинів через їх взаємодію та підпорядкування визначальній меті [5, с. 104]. Так, торгівля людьми, як вид злочинної діяльності, здійснюється з метою експлуатації (сексуальної, використання в порнобізнесі, на примусових роботах, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо). При цьому даний вид злочинної діяльності, зазвичай, з об'єктивної сторони не обмежується такими формами як купівля-продаж чи здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, що передба-

чені ст. 149 КК України. Адже, наприклад, вербування на таку роботу здійснюється: – фізичними особами (подругами, знайомими, сусідами тощо); – юридичними особами під прикриттям легальної підприємницької діяльності (фірми з працевлаштування; шлюбні агентства; туристичні фірми т. ін.). Способи такого вербування, зазвичай, завуальовані й, зокрема, під приводом знайомства через Інтернет; – виїзду закордон для одержання освіти (студентські візи). Вербування здійснюється також і через приватні оголошення в засобах масової інформації або шляхом розповсюдження випадковим перехожим запрошень на роботу так званими «агентами іноземних фірм». У зв'язку з чим вчиняються й інші види злочинів (проти життя та здоров'я особи, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, проти власності тощо). Однак на нашу думку в юридичних джерелах необгрунтовано недооцінюється роль корупційної поведінки, яка є невід'ємною складовою «процвітання» торгівлі людьми в Україні. Корупційна складова вбачається практично на всіх етапах злочинної діяльності щодо торгівлі людьми (вербування через фіктивні фірми, незаконне переміщення людини через державний кордон України з метою її подальшої експлуатації, підроблення документів з метою переховування жертви торгівлі людьми, відмивання коштів, одержаних від цього виду корисливої злочинної діяльності тощо). До сучасних форм кримінально караних корупційних правопорушень, які супроводжують торгівлю людьми, варто віднести: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі; зловживання впливом та ін. Дані форми кримінально караної корупційної поведінки, пов'язані з задоволенням бажання корупціонера одержати грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи без законних на те підстав. У свою чергу корупціатор прагне скористатися правами та можливостями службової особи, зазвичай публічного права, та використати їх для успішної реалізації злочинної діяльності щодо торгівлі людьми.

Таким чином, повне з'ясування усіх ланок, які у своїй взаємодії забезпечують функціонування злочинної діяльності щодо торгівлі людьми, сприяє розробці адекватних заходів-переривання, які не лише унеможливають її продовження, але й відновлення. Корупційна складова відіграє детермінуюче значення у функціонуванні злочинної діяльності щодо торгівлі людьми, а тому має враховуватися для розробки більш сучасних заходів протидії щодо торгівлі людьми в Україні.

1. Украина стала лидером по уровню торговли людьми – МОМ // Корреспондент от 17 февраля 2012 г.

2. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 р. (зі змінами від 16 жовтня 2012 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 19–20 – Ст. 173; 2013. – № 9–10. – Ст. 88.

3. Жлуктенко В. Рабство и торговля людьми: трудовая эксплуатация украинцев кастет. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/in_russian/2012/12/121205_ru_s_modern_slavery.shtml?print=1

4. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність/ А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К.: Генеза, 1998. – 144 с.

5. Тищенко В.В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности / В.В. Тищенко // Проблемы государства и права Украины: темат. сб. научн. тр. – К.: УМК ВО, 1992. – С. 103–109.

ЗМІСТ

Цимбалюк М.М.

Боротьба з торгівлею людьми – справа усього суспільства 3

Авраменко О.В.

Розмежування торгівлі людьми
або іншої незаконної угоди щодо людини
із суміжними складами злочинів 6

Азаров М.Ю.

Торгівля людьми з метою вилучення органів 9

Баганець О.В.

Статус суб'єкта службового злочину
як ключовий елемент предмета доказування
на прикладі кримінальних справ про торгівлю людьми..... 12

Бесчастний В.М.

Про необхідність гармонізації ознак об'єктивної сторони
ч. 1 ст. 149 КК України з положеннями міжнародно-правових актів..... 17

Брич Л.П.

Кваліфікація злочинів, що вчиняються з певною метою,
у разі досягнення цієї мети (на прикладі ст. 149 КК України
«Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини») 23

Броневицька О.М.

Відповідність положень чинного
Кримінального кодексу України про відповідальність
за торгівлю людьми вимогам міжнародно-правових актів 27

Василевич В.В.

Пріоритети державної політики захисту прав
потерпілих в Україні від торгівлі людьми 31

Волощук А.М.

Розслідування у справах, пов'язаних із торгівлею людьми 35

Гончарук Д.О.

Міжнародне співробітництво
у сфері боротьби з торгівлею людьми 38

Демків Р.Я.

Права людини та проблеми їх реалізації 41

Дитюк В.З.

Удосконалення взаємодії транспортних і територіальних
органів внутрішніх справ у сфері боротьби з торгівлею людьми..... 45

Долинська М.С.	
До питання здійснення нотаріусами правоохоронної діяльності у сфері протидії торгівлі дітьми	49
Домброван Н.В.	
Торгівля людьми: злочин, законодавство та принципи розслідування	53
Домброван О.І.	
Взаємодія правоохоронних органів України з правоохоронними органами ЄС у виявленні та розслідуванні фактів торгівлі людьми та нелегальній міграції.....	56
Дуфенюк О.М.	
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини: криміналістична класифікація злочину	58
Єсімов С.С.	
Адміністративно-правові заходи протидії торгівлі людьми	63
Жаркович Милан, Лайич Оливер, Косич Таня	
Обзор нормативно-правовой базы в области противодействия торговле людьми в Республике Сербии	66
Захарова О.В.	
Правила побудови питань та орієнтовний перелік вирішуваних питань при призначенні експертиз слідів людини при розслідуванні кримінальних правопорушень щодо торгівлі людьми	74
Заяць Р.Я., Сопільник Л.І.	
Відеофіксація криміналістично значущої інформації та злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми	79
Ковалів М.В.	
Формулювання стратегії профілактики торгівлі людьми	81
Когут Я.М.	
Суб'єкти поліцейської діяльності у сфері протидії торгівлі людьми	85
Комісарчук Ю.А.	
Актуальні проблеми міжнародного співробітництва у протидії торгівлі людьми	88
Кунтій А.І.	
Способи вчинення та приховування умисного вбивства як форми протидії розслідування торгівлі людьми	92
Левченко Ю.О.	
Торгівля жінками – одна із сучасних форм рабства	96

Malinowska Irena, Sostek Maciej	
Profil sprawcy przestępstwa handlu ludźmi.....	99
Марко С.І.	
Особливості призначення судово-медичної експертизи при розслідуванні торгівлі людьми.....	114
Маркова В.О.	
Торгівля дітьми як проблема міжнародного виміру.....	117
Мармура О.З.	
Щодо відповідності диспозицій статті 149 КК України вимогам Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми	122
Матюшкова Т.П.	
Особливості взаємодії правоохоронних та інших органів при розслідуванні торгівлі людьми.....	125
Миронюк Т.В.	
Міжнародне співробітництво як напрям запобігання торгівлі людьми	129
Мислива О.О.	
Щодо питання удосконалення боротьби з торгівлею людьми, вчиненої з метою вилучення органів	133
Миялкович Саша, Симеунович-Патич Биляна, Звонимир Иванович	
Анализ данных о торговле людьми на территории Республики Сербии	138
Нагачевська Ю.С.	
Міжнародне співробітництво щодо протидії торгівлі людьми як вияву транснаціональної організованої злочинності	146
Назаренко С.П.	
Щодо стану протидії торгівлі людьми в Україні	149
Новіков В.В.	
Особливості релігійних організацій як юридичних осіб у сфері протидії торгівлі людьми	154
Пазинич Т.А.	
Про значення криміналістичної класифікації виявів торгівлі людьми у розробці методики розслідування	158
Пасска О.Ф.	
Запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб як захід боротьби з торгівлею людьми	160

Політова А.С.	
Сучасний стан протидії торгівлі людьми в Україні.....	163
Римарчук Р.М.	
Суб'єкти та криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми	167
Ряшко О.В.	
Особливості предмета доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із торгівлею людьми	170
Сибірна Р.І., Сибірний А.В.	
Дискусійні аспекти торгівлі біоімплантатами в Україні	175
Сорока С.О.	
Потерпілий від торгівлі людьми, особливості його правового статусу	178
Сулятицький І.В.	
Психологічні засади протидії торгівлі людьми.....	182
Устрицька Н.І.	
Окремі питання кваліфікації торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини.....	185
Чаплинська Ю.А.	
Організаційно-тактичне забезпечення слідчого експерименту під час протидії торгівлі людьми.....	189
Черков В.О.	
До питання протидії розповсюдженню торгівлі дітьми в Україні.....	192
Чорномаз О.Б.	
Боротьба з торгівлею людьми на міжнародному рівні	196
Якимова С.В.	
Корупційна складова у злочинній діяльності щодо торгівлі людьми	200

БОРОТЬБА З ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

*Тези доповідей учасників
Міжнародної науково-практичної конференції*

21 червня 2013 р.

Видано в авторській редакції

Підписано до друку 14.06.2013 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 12,1.
Тираж 100 прим. Зам. № 86-13.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.